

M
A
G
Y
A
R
T
A
N
Í
T
Á
S

**Michel de Montaigne (1532–1592),
az újkori esszé első nagy alkotója.**

A portré Thomas de Leu (1560–1612) munkája.

**2014/4.
SZEPTEMBER–OKTÓBER**

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: (1) 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az árak 2014. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	1000	1200
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	800	1000
TR 0003	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 3–4. osztály	500	600
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	800	1000
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	1000	1200
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	600	750
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára (<i>Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.</i>)	820	930
TR 0011	Magassy László – Magassné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	200	250
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	200	250
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	200	250
TR 0015	Magassy László – Magassné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	200	250
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	1300	1550
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	600	750
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	600	750
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	900	1000
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	700	800
TR 0023	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály (<i>Átdolgozott, bővített, színes nyomású kiadás; szerepel a tankönyvjegyzéken.</i>)	960	1100
TR 0024	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7–8. osztály (<i>Átdolgozott kiadás</i>)	650	800

MAGYARTANÍTÁS

2014. 4. szám

L V. évfolyam

Lektorált módszertani folyóirat.

A megjelenő cikkeket a szerkesztőbizottság két tagja vagy két felkért külső szakember lektorálja.

Megjelenik *elektronikus formában* (e-mail-mellékletben megküldött pdf-állományként) évente ötször: január, március, május, szeptember és november hónapban.

A korábbi számok hozzáférhetők az alábbi webhelyen:

<http://www.trezorkiado.fw.hu/indexmtan.html>

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

Szerkesztőbizottság:

Adamik Tamás, Benczik Vilmos,
Hangay Zoltán, Merényi Hajnalka,
Raátz Judit, Zimányi Árpád

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: postmaster@adamir-retor.t-online.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon/fax: (1) 363-0276, e-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Az elektronikus kiadás előfizetési díja 2014-re: 1000 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén, levélben, e-mailben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

TARTALOM

ÖRÖK GONDOLATOK

Nagy Nóra: Kodály Zoltán 1946-ban a Zeneművészeti Főiskolán elmondott tanévnyitó beszédének elemzése..... 2

OLVASÁS

Benczik Vilmos: Olvasni nehéz. Néhány adalék az olvasás anatómiájához 6

HATÁRON TÚLI MAGYAR IRODALOM

Lengyel János: Füzesi Magda, egy Kárpát-medence-lakó magyar költő..... 9

Füzesi Magda: Agyó, Kárpátalja! (vers).....11

MŰFAJTÖRTÉNET

Adamik Tamás: Az esszé meghatározása és története dióhéjban.....12

KLASSZIKUS MAGYAR IRODALOM

A. Jászó Anna: Jókairól – más szemszögből, V. Kielégítette a nemzet hiúságát, takargatta önismeretének hiányát?.....24

A TANÍTÁS MŰHELYE

H. Tóth István: Dolgunk-e még a beszéd tanítása?.....29

SZÓNOKVERSENYEK

Beszámolók szónokversenyekről33

KÖNYVSZEMLE

Dóra Zoltán: Anyanyelvi séták Grétsy Lászlóval ♦ Málnási Ferenc: Baloghné Kalló Anna: „A tűznek nem szabad kialudni” Kalotaszegi népi kultúra ♦ Málnási Ferenc: Tóth Ildikó: Méről csak álmodom35

ÖTLETTÁR

Raátz Judit rovata.....39

E számunk szerzői:

Adamik Tamás, professor emeritus, ELTE BTK ♦ Benczik Vilmos, tanár, ELTE TÓK ♦ Dóra Zoltán, tanár, Vác ♦ A. Jászó Anna, professor emeritus, ELTE BTK ♦ Lengyel János, újságíró, történész, Beregszász ♦ Nagy Nóra, doktorandusz, ELTE BTK ♦ Raátz Judit, tanár, ELTE BTK ♦ H. Tóth István, tanár, Balassi Intézet, Budapest

Nagy Nóra

Kodály Zoltán tanévnyitó beszédének elemzése

Kodály Zoltán tanévnyitó beszéde 1946 őszén

Zeneművészeti Főiskola, Budapest

Súlyos időkben nyitjuk meg a főiskola 71. tanévét. A nagyterem tetején tátongó nyílást ugyan már befedték, az ablakok sem merednek üres szemmel a téli éjszakába. De megépültek-e a lelki romok, begyógyultak-e a lelki sérülések, amiket az elmúlt esztendőök ütöttek az intézet láthatatlan belső szerkezetén, a tanítás szellemén? Azt kell mondanom, hogy nem, és itt egy sokkal nehezebb újjáépítő munka vár mindenkire, mint a bombakárok helyreállítása volt. Kétfelé találjuk az intézet romjait: erkölcsi és szellemi téren.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az igazgatótanács javaslatára rendeletet bocsátott ki, melyben megtiltotta, hogy a főiskola tanárai pénzért külön foglalkozzanak tanítványaikkal. Ez a rendelet is mutatja, hogy beteg időket élünk. Van-e szükség ilyesmire normális időkben? Akkor magától értetődik. Nem is új ez a rendelet, csak egy régi, de 25 éve hatályon kívül helyezett szabályt állít vissza. Követeli ezt az új idők erkölcsé. Elképzелhetetlen rombolást okozott a tanár és tanítvány közé toladó pénz. Hogy a növendék haladása attól függött, van-e pénze, vagy tud-e pénzes pártfogóra szert tenni.

Egészséges társadalmat kell teremtenünk, ahol kizárólag képesség és tudás alapján lehet érvényesülni, nem pedig pénz és protekció által. Intő példát eleget látunk, ha körülnézünk: aki ideig-óráig boldogul is ilyen úton, végtére csúfosan megbukik. Legyen vége a csalásnak, hazugságnak, szemfényvesztésnek. Mert csalás az, ha valaki X tanárnál van beírva, s titokban Y-nál tanul. X-é a siker, Y-é a pénz. De legnagyobb erkölcstelenség, ha főiskolai tanár a rábízott növendéktől pénzt fogad el vagy követel. Az intézet csak úgy lehet méltó az új idők új erkölcséhez, a becstelés demokráciához, ha végképp és tökéletesen hátrat fordít a letűnt korszak korrupciójának és üzleti szellemének. Erre nem elég a miniszteri rendelet. Nem azért kell kerülni az ilyet, mert rendelet tiltja, hanem mert becstelenség, s ezt köztudattá kell tenni.

Az egész intézet erkölcsi megújulására van szükség, a legnagyobbaktól a legkisebbekig. Mert ha csak egy kis féreg esik bele: az egész alma megrohad.

Művészi fejlődést emberi fejlődéstől elválasztani nem lehet. Olvassák a nagy mesterek életét: nem lehet nagy művész, aki hitvány ember. Az átlagzenészek közt sok a hitvány ember. Miért? Mert sok a rossz zenész. Nem igaz a német mondás, hogy jó ember, rossz muzsikus. A tapasztalat arra tanít: minél jobb zenész valaki, annál különb ember. Már csak azért is, mert annál kevésbé szorul rá, hogy fogyatékoságait apró hitványságokkal foltozgassa. Innen a sok visszásság, irigység és gonoszság a művészek társadalmában. Holott a művésztől várnók, hogy példát adjon a szép és emberhez méltó életre. Hiszen állandóan a szellem csúcsain jár, naponta társalkodik a legnagyobb szellemekkel. Azazhogy nem társalkodik eléggé: itt a baj. Aki sok rossz zenét mível, maga is olyan lesz. Amint hitvány lesz a test, ha rossz táplálékon tartják, úgy a lélek is elsorvad, ha nem él naponta a nagy szellemek igéivel.

És ezzel elérkeztünk a másik területre, a szellemi megújulás szükségességére.

Ha rá akarjuk venni növendékeinket a nagyokkal való mindennapos érintkezésre, meg is kell mutatnunk nekik a helyes utat, kezükbe kell adnunk az erre szükséges eszközöket. Zenetanításunk egy régi sarkalatos hibáját kell kiküszöbölnünk. Mozcgékony ujjakat tenyészünk, de a szellem többnyire ólomlábakon ballag a repülő ujjak nyomában. Holott a szellemnek kell elől járni. Ná-

lunk a lelki folyamat ez: kottakép, hangmegvalósítás, utólagos meghallás, esetleg javítás. Holott a helyes út a fordítottja: kottakép, hangképzelés, megvalósítás. Ilyenkor nemigen van mit javítani.

A latin és a német zenetanítás ősi ellentéte tükröződik a két ellentétes módszerben. Mi, vesztünkre, a német utat követtük, nem gondoskodtunk róla, hogy a növendék az ének felől közelítse meg a zenét. Így a legtöbb el sem jut a zene lelkéig, megragad a külsőségekben. Meghallik kinek-kinek a játékán, hogy érti-e, mit játszik. Legtöbbször úgy játszanak, mint aki megtanult egy idegen nyelvű szöveget, de nem ért belőle egy szót sem.

Akit előbb énekre tanítunk, csak azután hangszerre: hamarabb megfogja a meloszát [dallamenetét] minden zenének. Bülow mondására kell emlékeztetnem a zongoristákat: Wer nicht singen kann (mit schöner oder unschöner Stimme), sollte nicht Klavier spielen. [Aki nem tud énekelni (szép vagy nem szép hangon), az ne zongorázzon.] Az énekkel olvasókészséget szerez a növendék, ezzel könnyebben hozzáfér a nagy szellemek alkotásaihoz, rövidebb idő alatt több művet ismerhet meg, mintha csak fáradtságosan silabizál. Beteg állapot, hogy okleveles zenetanáraink jó része nem tud olvasni hangszer segítségével nélkül. Olvasás és olvasás közt különbség van: a falusi öregasszony is olvas, de ajakmozgatás nélkül nem tud. Művelt, gyakorlott olvasó egy pillantással egész versszakot átfog. Okleveles zenetanártól megkívánható, hogy inkább ehhez a típushoz hasonlítson, mint a falusi öregasszonyhoz.

Ez pedig nem is tehetség, csak szorgalom dolga. Mindenki megtanulhatja, ha helyes módszerrel fog hozzá. Ezt a helyes módszert megtanítani, s minél szélesebb sugárban elterjeszteni: ez idő szerint legsürgősebb és legfontosabb teendője a főiskolának. Ez a szellemi újjászületés technikai alapfeltételének szerény, de nélkülözhetetlen első kapavágása. Ha ezzel kezdte volna a főiskola 70 éve, ma nem itt tartanánk. A zenekultúra alapkövét, ha későn is, de le kell tennünk valahára. Enélkül az épület soha nem áll meg.

Az intézet nem a tanárokért van, hanem az ifjúságért. Éppen ezért az ifjúság hathatós közreműködése nélkül nem virágozhatik. Miben áll az ifjúság közreműködése? Abban, hogy tanul éjjel-nappal. Az elmúlt években romokba dőlt fogyatékos tudását csak éjjel-nappali szorgalommal hozhatja rendbe. Az ifjúság dicséretes módon részt vett az épület anyagi rendbehelyezésében. Tegyen róla az ifjúság, hogy a szellemi újjáépítés se késsen tovább.

E kettős, erkölcsi és szellemi megújulás jegyében kezdjük meg az esztendőt; tanárok és tanulók vállvetett erőfeszítésével törekedjünk az eljövendő jobb kor felé. Így biztosan el is fog jönni.

(Vajda Barnabás szerk. 2007, *A XX. század magyar beszédei*. Agave Könyvek, 235–238)

Elemzés

Kodály Zoltán a Zeneművészeti Főiskola igazgatósági tanácsának elnökeként mondta el fenti beszédét a Zeneakadémia 1946–1947. évi tanévnyitó ünnepségén. A retorikai szituáció a II. világháborút követő második tanév megnyitása – nem belső készíttetés ihlette tehát a megszólalást, hanem hivatali teendő, ám a beszéd egészét erősen áthatja a belső kényszer diktálta, a nemzet legnagyobb élő zenei tekintélyéből kikívánkozó erkölcsi parancs és mondanivaló – az ekkor 64 esztendőskorú Kodály Zoltánnak egész addigi élete a biztosíték, hogy méltán képviseli ezt a becsületet.¹

Tanévnyitó beszéd lévén természetesnek tűnhet, hogy tanácsadó beszédről van szó: érveiből megtudjuk, mi (lenne) a tiszteletre méltó vagy a jó, illetve az előnyös vagy a célszerű. Megfelel a

¹ Lásd: Az ügyek képviselhetőségi foka, in: Adamikné J. A.: *Klasszikus magyar retorika*, 77. o.

tanácsadó beszéd kritériumainak abban is, hogy a jövőre koncentrálnak („*egészséges társadalmat kell teremtenünk*”), és célja a meggyőzés. Zárt körű, szokott hallgatóságához beszél, tanítványokhoz, szándékosan tanító célzattal; paraineszisznek is tekinthetjük a szó eredeti ’buzdítás’, ’intelem’ jelentésében, amennyiben erkölcsi kérdésekben (is) ad tanácsot, és változásra, valamint szorgos tanulásra buzdít. A beszéd nem nélkülözi azonban a bemutató beszéd egyes alapvető elemeit, nevezetesen célját, „*hogy egyetértést alakítson ki bizonyos értékek tekintetében, amely értékek azután irányítják a cselekedeteket*”², továbbá rámutat „*a követendő jóra és az elvetendő rosszra*”.³ A bemutató beszéd jellemzőit viseli magán abban is, hogy ideje a jelen, célja a beszéd elhangzása idején általános, erkölcstelen gyakorlat miatti feddés, és érveit a szép és a rút tartományainak szembeállításából meríti. Argumentációjában belső, *ad hominem* érveivel leginkább az éthoszra alapozott meggyőzőségi módra épít: konkrét hallgatóságának erkölcsi érzékére akar hatni a Quintilianus szóhasználatával ideális esetben „*derék férfiként*”, „*becsületes emberként*” apostrofált szónok eszközeivel az erkölcsi feddhetetlenség tudatában. Jelen vannak azonban a logikai meggyőzés eszközei is: a magyar zenei és zenetanítási hagyományból vett példák és tények révén.

Kodály a Zeneművészeti Főiskola kollektívájához, de mindenekelőtt a hallgatókhoz intézi beszédét: a helyzethez és hallgatóságához illő, a céljának leginkább megfelelő egyszerű stílusban fogalmaz, nélkülözve a fennköltiséget. Egyszerű stílusa azonban korántsem száraz; tanácsadó beszéd lévén lényegre törő, mozgalmas és rendkívül szemléletes, különösen ahol képeket idéz az egyszerű nép életéből. A meggyőzés érdekében ugyanakkor több helyütt tanárosan határozott is – az ex katedra kijelentések nem adnak engedményt. A zene nyelvén szólva: a hangnem mindvégig a dūr kemény tonikája, melyet sehol nem enyhít a moll lágy hangzása.

A beszéd felépítése klasszikus szerkezetű: a régi magyar retorikák Arisztotelészen alapuló négyes felosztását (bevezetés, tétel, bizonyítás, befejezés) követi.

Az első bekezdés a közvetlen bevezetés, mely előkészítő célú: körülhatárolja a témát, és háttéranyagot szolgáltat. A brevitás (rövidség) stíluseszközéhez illően tömör, célratörő. Az első mondat minden finomítás nélkül, erőteljesen indít – akár a felütés egy zenemű elején, csakhogy ez a felütés sötét tónusú: a háború okozta anyagi károkat könnyebb volt helyrehozni, mint a lelki sérüléseket, melyek üszkös maradványai, „*az intézet láthatatlan belső szerkezetén és a tanítás szellemén*” ütött sebek ma is fertőznek és fertőződnek. A bevezetés áldialógusában a költői kérdésre adott nemleges válasz lineárisan vezet a tétel kimondásához: „*sokkal nehezebb újjáépítő munka vár mindenkire, mint a bombakárok helyreállítása volt*”. Adva van tehát a feladat, és a tételosztó rögtön utána különválasztja a megvalósítás két territóriumát: az erkölcsi és a szellemi újjáépítés terét.

A bizonyítás első bekezdése narráció is egyben: Kodály ismerteti a miniszteri rendeletet, melynek kibocsátása önmagában is bizonyíték a tételmondat igazára: a jó néhány anaforát (mutató névmások, határozószók) tartalmazó újabb áldialógus kérdése és az arra adott válasz megalapozza a bizonyítás egészen végighúzódo, a beteg vs. egészséges kor, illetve társadalom közötti ellentétet. Előbbi okaként a szónok „*a tanár és tanítvány közé tolakodó*” pénzt nevezi meg, és többször is ismétli, szóismétléssel vagy a parégnemenon, a toldalékkal való ismétlés szóalakzatával. A bizonyítást megalapozó első bekezdés az elbeszélés iskolapéldája: világos, hatékony, nem vész el a részletekben, csak a feltétlenül idetartozó információkat és az arra való reagálást hozza.

² Adamikné J. A.: *Klasszikus magyar retorika*, 96. old.

³ uo.

A bizonyítás a harmadik bekezdésben is folytatódik, mely az eddigiek kibontása és nyomatékos részletezése; eszközei az ellentét (képesség és tudás vs. pénz és protekció, boldogul vs. megbukik, becsületesség vs. korrupció), a halmozás (*csalás–hazugság–szemfényvesztés*), majd a fokozás (*a legnagyobb erkölcstelenség*). Mindezek logikus következménye az intézmény egészét átfogó megújulás szükségessége, amit az alma-metafora jelenít meg rendkívül szemléletesen.

A tételosztó két részre osztotta a problémát: erkölcsi és szellemi, avagy művészi részre. Az átvezetést, a két rész kitűnő szónoki érzekre valló tartalmi összekapcsolását szolgálja az ötödik bekezdés: a művész mint ember, mint erkölcsös (vagy erkölcstelen) jellem idézésével. Kodály szerint a kettő között szoros összefüggés van, és a nyomaték kedvéért felszólítással él, megteremtve ezzel a szónok és a hallgatóság egységét: „*Olvassák a nagy mesterek életét: nem lehet nagy művész, aki hitvány ember.*” Majd egy tautológiához kapcsolódó jelentéscserével megismétli a premisszát: „*minél jobb zenész valaki, annál külön ember.*”⁴ Az átlagemberek sorából kiemelkedő művész a diaphora, a megkülönböztetés szóalakzatával külön hangsúlyt kap: „*állandóan a szellem csúcsain jár, naponta társalkodik a legnagyobb szellemekkel*”, mondja Kodály igencsak szellemdúsan. Ám máris helyesbít, a feddő-dorgáló domináns alaphangnemhez igazodva visszavesz az előbbi állítás mítoszából: „*Azahogy nem társalkodik eléggé.*” A gondolatsor az arra érdemes művész piederstálra emelésével zárul: test és lélek egyformán kifogástalan táplálása az előfeltétele a mintaszerű, példás művészi létnek.

A szonátaformához hasonlóan kitűnően tagolt beszéd ezt követően érkezik el a tételosztó által kijelölt másik feladat, a szellemi megújulás ismertetéséhez. A következő négy bekezdésben már egyértelműen a logosz érveivel operál: előbb felszólal a zenetanítás akkori általános, általa helytelennek ítélt gyakorlata ellen, melynek eredményét, vagy inkább eredménytelenségét, a bevezetés visszatérő motívumát, a „*beteg állapotot*” az idegen nyelv – zene nem újkeletű összehasonlításával érzékelteti: „*Legtöbben úgy játszanak, mint aki megtanult egy idegen nyelvű szöveget, de nem ért belőle egy szót sem.*” Liszt weimari tanítványa, majd veje, Hans von Bülow gondolatát német nyelven idézi, mintha mi sem lenne természetesebb – egy mai tanévnyitón ez aligha lenne elképzelhető. Majd kijelöli az utat, megnevezi a megoldást az azóta az egész világon ismert és tanított Kodály-módszer formájában, melyet röviden, de nyomatékkal fel is vázol, hogy megszűnjön végre a „*repülő ujjak*” és az „*ólomláb*” ballagó szellem irdatlan terhet jelentő ellentéte. A mulasztás súlyos, de sosem késő a helyes útra lépni: „*A zenekultúra alapkövét, ha késő is, de le kell tennünk valahára. Enélkül az épület sohasem áll meg*” – hangzik crescendóban az összefoglalás, melynek alapkövetétel-motívumában még egyszer összetalálkozik a fizikai és a szellemi megújulás követelménye, mintegy keretbe foglalva a beszédet.

A befejezés akár egy versenymű fináléja, zárótétele: összefoglalja az előző tételek anyagát, majd a kadencia virtuóz módon dolgozza fel a legfontosabb témát, a tanévnyitó beszéd elsődleges üzenetét: az ifjúság „*fogyatékos tudását csak éjjel-nappali szorgalommal hozhatja rendbe*”. És ahogy „*dicséretes módon részt vett az épület anyagi rendbehozásában, tegyen róla [...], hogy a szellemi újjáépítés se késsen tovább.*” A záró hangsor ereszkedő: ha tanár és tanítvány közösen törekszik az „*eljövendő jobb kor felé*”, akkor az „*bizonyosan el is fog jönni*”.

Hatvanhét esztendő távolából tudjuk, hogy legalább a zenetanításban és a zenepedagógiában már régen eljött – éppenhogy az ő, Kodály Zoltán érdeméből.

⁴ A példában nem-faj csere van, a nem-faj viszony a definíció struktúrájához kapcsolódik. Filozófiai-logikai értelemben minden definíció tautológia, hiszen ugyanazt mondja a definiendum és a definiens, vö. Perelman, Ch. – Olbrechts-Tyteca, L. 1969, *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. Notre Dame – London: University of Notre Dame Press, 216.

Olvasni nehéz Néhány adalék az olvasás anatómiájához

A cikk címe nyilvánvalóan Péchy Blanka és Deme László *Beszélni nehéz!* című népszerű és emlékezetes rádióműsor-sorozatának a címét idézi. Arra viszont talán már kevesebben emlékeznek, hogy a műsor indulását követően többen helytelenítően tették szavá, hogy a címben foglalt állítás éppenséggel elriasztja az embereket a beszédétől. Egy ilyen műsornak – tették hozzá – inkább azt kellene sugallnia, hogy *beszélni könnyű*: egy ilyen állítás kedvet ébreszthetne a beszédhez, ahelyett hogy elriasztana tőle.

Péchy Blanka és Deme László nem változtatta meg a műsor címét. A szép és akusztikailag pontos magyar beszéd művészenek és tudósának kettőse nem áltatni, megtéveszteni akarta a hallgatóit, hanem tanítani. Mert jól és szépen beszélni csakugyan *nehéz*, ám a helyes artikuláció és a megfelelő hanglejtés, a szavak értelmét feltárni segítő mondat- és szövegprozódia tudatossággal, odafigyeléssel, kitartó gyakorlással *megtanulható* és *interiorizálható*.

Az olvasással is hasonlóképpen áll a helyzet, mint a beszéddel: *olvasni is nehéz*. Első pillantásra könnyűnek tetszik, miközben valójában igen-csak nehéz. Aki már tud olvasni, az könnyűnek találja, aki még nem tud, aki csak most tanulja, az pedig nehéznek. Ez persze azért van így, mert a rutin, a készségintű interiorizáltság elfedi azt a sok automatizálódott részműveletet, amelyet olvasás során el kell végeznünk. Az alábbiakban megpróbálunk néhány ilyen részműveletre és részszempontra rámutatni – nekünk, akik az olvasást különböző szinteken tanítjuk, talán nem lesz haszontalan néhány ponton nagyítót is kézbe véve tanulmányoznunk az olvasási folyamatot.

1. Az olvasás is kommunikáció. A feladó a szöveg szerzője, a vevő pedig az olvasó. Mint tudjuk, a kommunikáció alapformája a *közvetlen emberi kommunikáció* – erről Buda Béla írt kitűnő és sikeres könyvet, ez a neten is olvasható: <http://mek.oszk.hu/02000/02009/02009.pdf>. Közvetlen emberi kommunikációról (*face to face communication*) akkor beszélünk, amikor a feladó és a vevő egy időben a tér ugyanazon pontján tartózkodva kommunikál. Az ember számára ez a kommunikációs helyzet a kiindulópont, minden más kommunikációs formát ehhez viszonyítunk, minden kommunikációs technológiával ennek az alapformának a korlátait próbáljuk feszegetni, s egyszerűsre mind ennek az értékeit igyekszünk megőrizni.

A közvetlen emberi kommunikáció három, szerves egységben álló, csak művileg elválasztható szinten megy végbe:

a) az extralingvális (nyelven kívüli) jelek szintjén: ide tartoznak a gesztusok, a mimika, a testbeszéd, továbbá a nem nyelvi hangjelek, mint az elismerő csettintés, a kétkedő köhintés stb. **b)** a szupraszegmentális nyelvi jelek szintjén – ezt vokális szintnek is szokás nevezni; ide tartozik a hangerő, a hangszín, a beszédtempó, illetve ezeknek a változásai; az ide sorolható eszköztárat gyűjtőnéven intonációnak nevezzük. **c)** a szegmentális nyelvi jelek szintje: a beszédhangok, a szavak, a mondatok szintje; ehhez a szinthez nagyjából a közleménynek azon részei tartoznak, amelyeket az írás rögzíteni tud.

A három szint részvételi aránya a konkrét kommunikációs helyzettől és a kommunikáció tárgyától függően igen különböző lehet. Oldott társalgásban Balázs Géza a nyelven kívüli jelek szintjének az arányát 65%-ra teszi (Balázs 1998: 24); hasonló típusú szóbeli szövegben Albert Mehrabian szerint a nyelven kívüli jelek szintje 65%-os, a vokális szint 38%-os, a szegmentális nyelvi jelek szintje pedig csupán 7%-os súllyal vesznek részt (Idézi Pease 1989: 8). Ez azt jelenti, hogy oldott típusú szóbeli szövegekben a közlemény jelentésének mintegy kilenczetedét *nem maguk a szavak* hordozzák, hanem a közlemény olyan elemei, amelyeknek rögzítésére az írás nem képes.

Balázs és Mehrabian adatai nyilvánvalóan a tisztán szituatív szövegekre vonatkoznak – az ilyen típusú szövegeket általában nem is szokás leírni. Kontextusos szövegek esetében – s az írott szövegek többnyire ilyenek – a három kommunikációs szint aránya a fentiekől lényegesen eltér. Az arányokat jelentős mértékben befolyásolhatja a szöveg témája is. Ha például a barátomnak összefüggő szövegben életszerűen elmesélem, hogy mivel is töltöttem a tegnap délutánt, akkor az extralingvális szint súlya a jelentéshordozásban 10–25% közötti, a szupraszegmentális nyelvi jelek aránya 30–45% közötti, a szegmentális nyelvi jelek aránya 30–60% közötti lehet. Ha viszont a szövegem tárgya valamelyest elvontabb (pl. tömören bemutatam valakinek a legfontosabb olvasástani módszereket), akkor az extralingvális jelekre csupán 5–10%-nyi szerep jut, a szupraszegmentális nyelvi jelek szintjére mintegy 10–30%, s a szöveg jelentéstartalmának zöme, kb.

60–85%-a a szegmentális nyelvi jelekbe, tehát a szavakba, mondatokba lesz belekódolva. (A szupraszegmentális szint fontosságát jól mutatja az a valamennyiünk által megélt tapasztalat, hogy a beszédszintetizátorral előállított géphang intonálatlan vagy csak primitíven intonált szövegét igen nehezen értjük meg.)

2. A fonetikus ábécé – mint már említettük – a fenti három szint közül csak a harmadiknak (a szegmentális nyelvi jelek szintjének) a rögzítésére képes.

A központozási és a mondatvégi írásjelek megpróbálnak megragadni valamennyit a szupraszegmentális nyelvi jelek szintjéből is – a szupraszegmentális nyelvi szint gazdag világát azonban a féltucatnyi írásjel nem képes közvetíteni az olvasóhoz. Már csak azért sem, mert ezeket a jeleket – amelyek az íráshasználat akusztikai információk rögzítésére szolgáltak – az idők során egyre inkább elorozta a grammatika: használatukat ma már kizárólagosan a nyelvtan szabályozza. A *hogy* kötőszó elé vesszőt kell tennünk, miközben szóban szünetet többnyire nem tartunk előtte; az összetett mondatok végén az írásjelet mindig a főmondat határozza meg, akkor is, ha a főmondat mindössze egy-két szavas, a mellékmondat pedig jóval hosszabb, és szemantikailag egyértelműen uralja a mondat egészét. Pl.: *Azt mondtam neki, hordd el innen az írhadat, szégyentelen, mocskos semmirekellő.* Pontot kell tennünk, miközben a tárgyi alárendelő második tagmondatot felszólító mondatként intonáljuk.

Tévedés tehát azt hinnünk, hogy „minden le van írva, csak fel kell olvasnunk”. Ez bizony nincsen így. Olvasáskor a leírtak kibetűzését követően marad még egy csomó bizonytalanság – írja Havelock –, s ezt a bizonytalanságot csak az akusztikus emlékekben tárolt hangzó nyelv felidézése oszlathatja el. Az ábécé csupáncsak az akusztikus emlékek felidézésének az eszköze, nem több ennél (Havelock 1982: 318). Ehhez hasonló dolgot mond Plátón is, már a betűíró írásbeliség hajnalán: véleménye szerint az ember „együgyűséggel van telítve [...] ha azt hiszi, hogy nagyobb jelentősége van az írásnak, mint az, hogy emlékeztesse azt, aki már úgyis tudta, amiről az írás szól” (Phaidrosz 275c). Plátón szavai természetesen nem csupán az emlékezetben tárolt akusztikus sémák fontos szerepére utalnak, hanem arra is, hogy egy írott szöveget csak akkor érthetünk meg, ha az adott szöveg tárgyáról legalább nagyvonalakban rendelkezünk előzetes ismeretekkel, mindazonáltal a megértés kiindulópontja a kibetűzött szegmentális nyelvi jelsorok helyénvaló intonálása. És idézhetnénk az írás korlátaira, részlegességére rámutató további gondolatokat Plátón utáni filozófusoktól és nyelvészektől is, Augustinustól kezdve, Rousseau-n át egészen

Humboldtig, Saussure-ig és Bloomfieldig. (Csupán Derrida lesz az, aki e tekintetben paradigma-váltást hajt végre a múlt század hatvanas éveiben – de ez már kívül esik e cikk tárgyán.)

A Plátón által említett „együgyűségbe” bizony beleesik az olvasástanítás is: hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy az olvasni tudás kizárólag a betű–hang kapcsolatok biztos és gyors felismerését jelenti. Az olvasásnak ez a fázisa viszont – mint az 1. pontban kifejtettük – csupán 60–85%-ban, átlagos írott szöveg esetén mintegy kétharmad részben adja birtokunkba a szöveg jelentését, a maradék egyharmadot nekünk kell hozzátennünk az emlékezetünk tárából. Ez mindenekelőtt az adott szöveghez tartozó akusztikus/intonációs sémákat jelenti. Erre a néma olvasás során is szükségünk van, hiszen a megfelelő akusztikus sémáknak a hozzárendelése az olvasott szöveghez a belső hallásunk számára ekkor is megtörténik. (Ez a belső hangoztatás – szubvokalizáció – az olvasási rutin függvényében lehet markánsabb vagy elmosódóbb: a kezdő, tapasztalatlan olvasónál markánsabb, a gyakorlott olvasónál elmosódóbb. Eltűnni csak a gyorsolvasásnál – az ún. vertikális olvasásnál – tűnik el.) Az olvasásról írt összefoglaló monográfiájában Adamikné Jászó Anna is nagy súlyt ad a hangnak és a hangoztatásnak (Adamikné 2006).

3. A beszélt és az írott szöveg jelentősen különbözik egymástól – erről a közkeletű és általánosan elfogadott tényről gyakorta hajlamosak vagyunk megfeledkezni. A különbség mindenekelőtt a fentiekből adódik; abból, hogy a közvetlen emberi kommunikáció három szintjéből az írás csupán a szegmentális szint rögzítésére képes – szóval az írás voltaképpen *tökéletlen*. Ezért a gyakorlott írásbeli szövegalkotó igyekszik a szegmentális szint eszköztárával kifejezni azokat a tartalomelemeket is, amelyeket a közvetlen emberi kommunikációban az extralingvális és a szupraszegmentális szint hordoz. Ez a törekvés azután az előbeszédétől sok tekintetben eltérő szövetségajátosságokat eredményez – még akkor is, ha kifejezetten törekszünk rá, hogy az előbeszédet idéző módon „természetesen” írjunk. (A kommunikáció és a nyelv összefüggéseinek jeles kutatója, a kanadai W. J. Ong figyelmeztet rá, hogy az írás eleve mesterséges valami, igazán „természetesen” írni valójában nem lehet – Ong 2010: 76.)

Az írás létrehozott a szóbeli használatban nem létező szövegtípust is – ez a *leírás*. Már az elnevezése is jelzi, hogy az írásbeliség terméke, a szóbeliségben alig-alig fordul elő. Ebből következik, hogy a leíró szövegelemeknek nincsenek olyan markáns intonációs sémáik, mint a párbeszédes vagy az elbeszélő szövegeknek. Amikor a gyakorlatlan olvasó gyermek ilyen szöveggel

szembesül, tétován keresgél a belső „hangtárában”, ám ott legfőképpen csak olyan hangsemákat talál, amelyek az előbeszéd intonációs gyakorlatából szűrődtek le. Ha pedig elmarad a szöveg belső intonálása, a szöveg megértése sem lehet teljes. A leírt szövegekhez rendelhető intonációs sémák csak hosszas olvasói gyakorlat nyomán rögzülnek belső hangtárunkban.

Fontos itt megjegyeznünk, hogy írásban a párbeszéd és az elbeszélés szövegtípusa sem egyezik meg teljes egészében szóbeliségbeli előképével! A fent említettek kivül ennek oka az is, hogy az írás lehetőséget nyújt rá, hogy szövegünket hosszán csiszolgassuk; míg a szóbeli nyelvhasználatban a szövegünk létrehozására nagyjából annyi időnk van, amennyi idő alatt azt kimondjuk, az írásbeli szöveg létrehozására sokkal hosszabb – lényegében tetszőleges hosszúságú időt fordíthatunk. Ezért azután a nyelv szóbeli párbeszédes és elbeszélő használata során a gyermek akusztikus emlékezetében (hangtárában) rögzült hangsemák csak részben lesznek alkalmasak a könyvből olvasott párbeszédes és elbeszélő szövegek belső (virtuális) intonálására.

Vigotszkij az írást a „beszéd algebrájának” nevezi. Mit is jelent ez az állítás? Az algebra a mennyiségeknek a konkrét számoktól elvonatkoztatott összefüggéseit, struktúráit rögzíti, amelyek végtelenül sok konkrétizációt nyerhetnek. Az $a+b=b+a$ egyszerű algebrai formula végtelenül sok „ a ”- és „ b ”-értékkel tölthető fel. Ugyanígy a leírt „*A kutya ugat.*” tőmondatnak is elvileg végtelenül sokféle hangbeli realizációja lehet. Ha pedig így van, akkor könnyen belátható, hogy olvasni bizony tényleg nehéz az olvasás – mint Vigotszkij mondja – éppen annyival nehezebb az élőszó megértésénél, amennyivel az algebra nehezebb a számítannál (Vigotszkij 2000: 261).

4. Az olvasástanítás eredményességét jelentős mértékben megnövelheti a gyermek belső hangtárának a gazdagítása. Ennek leginkább kézenfekvő módja a jól és gazdagon intonált *felolvasás*. A napi rendszerességű felolvasást már az óvoda középső csoportjában el kell kezdeni, és egészen az alsó tagozat végéig folytatni kell.

A felolvasás elsődleges és nélkülözhetetlen hozadéka az, hogy a gyermek folyamatosan into-

nálási mintákat kap a sajátos szerveződésű írott szövegekről, s ezek lassanként ugyanolyan szilárd részeivé válnak a belső hangtárának, mint a szóbeli nyelvhasználat hangsemái. Így azután amikor a saját olvasása során ő maga találkozik az előbeszédűtől eltérő szerkezetű szövegekkel, a belső hangtárából ő maga is tud majd adekvát intonációs sémákat rendelni ezekhez a szövegekhez, s ezáltal képes lesz az olvasott szöveg teljes jelentésbeli feltárására.

A fentiek fényében károsnak mondható az a sok óvodában szokásos gyakorlat, amely az óvónőtől minden esetben a kívülről, könyv nélkül való mesélést követeli meg. Nyilvánvaló ugyanis, hogy csak igen kevesen képesek többoldalas szövegek pontos, szóról szóra való memorizálására: ehelyett az írott szöveget „átfordítják” saját szóbeli nyelvhasználatukra. Ily módon egy mese vagy történet cselekménye megőrizhető, de a szövegek legnagyobb értéke, a szóbeli nyelvhasználatól eltérő választékosabb, gazdagabb szóhasználat, a feszesebb, komplexebb mondatfűzés teljesen elvész. És nem melleleg: a „fejből” való mesélés nem gazdagítja a gyermek belső hangtárát sem, hiszen ilyenkor csak azokat az intonációs szerkezeteket hallja, amelyek a szóbeli nyelvhasználatból amúgy is ismerősek a számára.

A felolvasás persze nem jelenthet „blattolást”. Ne feledjük, a papírlapra csak a szöveg szegmális szintje van rögzítve, a szupraszegmentális szintet a felolvasónak magának kell gondosan megterveznie és aprólékosan felépítenie, mint egy „hangkatedrális”.

A fentiekből összegzéseként két dolog kínálkozik kiemelésre: 1. Egy szöveg jelentésének csak mintegy harmada rögzül a papíron látható betűkben és írásjelekben, a jelentés többi részét a szavakat megjelenítő intonáció hordozza – ezt viszont az olvasónak akusztikus memóriájából kell előbányásznia. 2. Az írott szöveg a felszíni hasonlóság ellenére számottevően különbözik az élőnyelvi szövegektől.

Ha az olvasástanítás során folyamatosan tekintettel vagyunk erre a két körülményre, akkor talán munkánk az eddigieknél eredményesebb lehet.

Irodalom:

- Adamikné Jászó Anna 2006: *Az olvasás múltja és jelene*. Trezor Kiadó, Budapest.
<http://mek.oszk.hu/09400/09498/09498.pdf>
- Balázs Géza 1998: A nyelvtan jó! Új iskolai kommunikációs szükségletek a digitális-információs forradalom árnyékában. In: *Magyarantánítás 1998/2*. 22–29.
- Dr. Buda Béla 1988: *A közvetlen emberi kommunikáció törvényszerűségei*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- Havelock, Eric A. 1982: *The Literate Revolution in Greece and Its Cultural Consequences*. Princeton University Press,

- Princeton.
- Ong, Walter J. 2010: *Szóbeliség és írásbeliség. A szó technológizálása*. Fordította Kozák Dániel. AKTI-Gondolat, Budapest.
- Platón 1983: *Phaidrosz*. In: *Platón válogatott művei*. Európa, Budapest, 495–566.
- Pease, Allan 1989: *Testbeszéd. Gondolatolvasás gesztusokból*. Park Kiadó, Budapest.
- Vigotszkij, Lev Szemjonovics 2000: *Gondolkodás és beszéd*. Trezor Kiadó, Budapest.

Lengyel János

Füzesi Magda, egy Kárpát-medence-lakó magyar költő

Füzesi Magda költő, újságíró, szerkesztő 1952. május 3-án született a kárpátaljai Nagyberegen. 1969-ben érettségizett szülőfalujában. Nyugdíjba vonulása után családgyejesítés címén áttelepült Budapestre, jelenleg Kozlovsvártól él második férjével. (Budapesten élő lánya, Mester Magdolna szintén irodalmár, *Zéró-állapot* című prózaverskötete a kárpátaljai Intermix Kiadó gondozásában jelent meg). Saját megállapítása szerint Füzesi Magda medence-lakó, élete a Kárpát-medence három pontja között zajlik, ennek ellenére megmaradt kárpátaljai költőnek. Tavalyi beszélgetésünkkor erről a következőket mondta: *Én Erdélyben nemcsak a látmivalókat fedeztem fel, hanem kaptam egy belső látást is. Ha Isten élni enged, ezt az ajándékot szeretném megosztani Erdély kisebb testvérével, az egykor éppen a fejedelmi Erdélyből leszakadt Kárpátalja magyarságával.*

Irodalmi pályafutása a múlt század 60-as éveinek végén indult, első verse 1967-ben jelent meg. Még középiskolásként, tanárai bátorítására, a járási lapnak írt beszámolókat az iskolai rendezvényekről. Az érettségi után a beregszászi nyomdában helyezkedett el, majd 1981-ben magyar nyelv és irodalom szakos diplomát szerzett az Ungvári Állami Egyetemen. Részt vett a szovjet korszak második felének minden kárpátaljai irodalmi formációjában, olyan neves egyéniségekkel, mint Vári Fábán László, de együtt munkálkodott többek között Fodor Gézával, Zselicki Józseffel, Stumpf Benedek Andrással, Panyakó Máriával. 1971-től a József Attila Irodalmi Stúdió (1980-tól József Attila Alkotóközösség néven), 1986-tól az Ukrainai Írószövetség tagja. 1989-ben ott volt a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alapítói között. 1991-től a Magyar Írószövetség, 2005-ben a Magyar Művészeti Akadémia tagja lett. 1975-től nyugdíjba vonulásáig újságíróként, később szerkesztőként dolgozott a Beregszászi járás lapjánál, a *Vörös Zászlónál*, majd jogutódjánál a *Beregi Hírlap*nál. Így vall erről az időszakról: *Sokat köszönhetek Csanádi Györgynek, egykori főszerkesztőmnak, aki négy évtizedig nyesegette a fiatal kollégák írásainak vadhajításait, köztük az enyémeket is.* Jelenleg a Budapesti székhelyű Kárpátaljai Szövetség *Kárpátaljai Hírmondó* című negyedévente megjelenő folyóiratának főszerkesztője. Verseit ukrán illetve orosz nyelvre is lefordították, de ő is foglalkozik műfordítással. 1996-ban Toll-díjat kapott, 2003-ban újságírói tevékenységéért Tánacsics Mihály-díjjal tüntették ki, de elismerései között szerepel az *Együtt* folyóirat névadója is

Önálló kötetei: **Gyöngyvirágok.** Versek. (Uzshorod, 1977.); **Egy ember a tömegből.** Versek. (Uzshorod, 1983); **Útban hazafelé.** Versek. (Uzshorod, 1984); **Biztató.** Versek. (Ungvár–Budapest, 1992); **Mosolykérő.** Gyermekek. (Ungvár–Budapest, 1995); **Táj gesztenyékkel.** Versek. (Budapest–Beregszász, 1998); **Ketten a kabátban.** Gyermekek. (Csíkszereda, 2003); **A bohóc dala.** Versek. (Ungvár–Budapest, 2003); **Szöttes pirossal, feketével.** Versek magyarul és ukránul. Petrovicsj Ivan válogatása. (Ungvár–Budapest 2007); **Mérsékelt égöv.** Régi és új versek. (Ungvár–Budapest 2007); **A mutatványos monológja.** Versek. Ungvár, 2012; **Kagylóének.** Kráter Kiadó, Budapest, 2012.

Összeállítója illetve szerkesztője volt a **Sors megírva.** A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának antológiája. (Ungvár–Budapest, 1993), a **Gyóntató.** A Hármashatár Irodalmi Társaság antológiája. (Fehérgyarmat, 1995), a **nyuszi álma.** Kisgyermekek verseskönyve (Ungvár, 2001), a **Hónapsoroló.** Óvodások verseskönyve (Ungvár–Budapest 2002), a **Hármashatártalanul** (Ungvár–Budapest, 2004) című gyűjteményes köteteknek.

Füzesi Magda költészete nagy mértékben merítkezik a népköltészetből, a magyar, s benne Kárpátalja, történelméből. Népköltészeti gyűjtőmunkája során lírai fejlődésére erősen hatottak a népdalok, balladák, mondák, rigmusok, mondókák. Petróczi Éva szerint: *... költészete a felnövő föld népmese-, monda-, és dalkincséből táplálkodik, fizikai valójában, szöfézésében is olyan, mint egy megelevenedett népmesehős.* Balla D. Károly közösségi tudattal áthatott, sorsát felvállaló, a közérthetőségre törekedő költőnek tartja, aki előszeretettel alkalmazza a hagyományosabb verselési módokat. A történelmi indíttatású munkái közül is kiemelkednek a Kárpátaljával foglalkozó versek. Az 1944-ben elhurcoltak emlékéhez a balladafórmát találta a legméltoőbbnak: „*Költészetének fő erőssége az egyszerűség és természetesség, a látvány és a látomás között félfúton egyensúlyozó jelképszerűség gazdag asszociációs játéka*” – írja róla Bertha Zoltán irodalomtörténész. Engem leginkább a szülőföldhöz kapcsolódó művei érintettek meg. Kárpátalján hagyomány, hogy a költők egy idő után kiadnak egy válogatás kötetet a korábban megjelent műveikből, vagy kombinálják a már leközölt és az új verseket. Ahogy Füzesi Magda mondja: *A könyvesboltokban keresik írásainkat, ezért adunk ki újabb válogatásokat.* A *Kagylóének* című kötete pályájának legjobb verseit tartalmazza. A kötetben szereplő *Agyó, Kárpátalja* című verse vegyes érzelmeket vált ki az olvasókból, főként, ha azok szűkebb hazánkban születtek. Ivaskovics József, az időközben feloszlott *Credo* verséneklo együttes vezetője meg is zenésítette. Nincs az a kárpátaljai magyar, akinek ne csordulnának ki a könnyei, ha meghallgatja a dalt: *igen most már ti is / lassan már mi is /*

beletörődünk beletörünk. / a kishaza / a haza a magasban / és más / megkönnyeztető / históriák. A verset egy Kárpátaljáról elköltöző barátjának írta, a költőt idézve: *Tudok róla, hogy az Agyó, Kárpátalja! című vers sok vitát váltott ki, pedig csak „magánlevélnék” szántam, mert annak idején nagyon elkeserített a hír, hogy egy barátom, aki nagyon sokat tett a kárpátaljai magyarságért, minden különösebb hírverés nélkül áttelepült az anyaországba. Akkor még meg sem fordult a fejemben, hogy egyszer az én magánéletem is úgy alakul, hogy „Kárpát-medence-lakó” leszek.*

Lisztóczky László irodalomtörténész a következőket írja Füzesi Magdáról: *„Főként tájleíró költészetében nyilatkozik meg mámoros élet- és szépségszeretete, a szülőföld iránti hűsége. Újabb verseiben nemcsak Kárpátalja varázslatos tájait, hanem az anyaország és Erdély természeti szépségeit is magához öleli.”* És valóban, sok éve ismerkedik már Kolozsvárral és Erdéllyel, ma már harmadik hazájának tekinti.

De a legfontosabb mégis a szülőföld marad, a *Tájkép kerítéssel* című versének témája a legszűkebben vett haza, a határon túlra szakított történelmi Bereg. *Vert falak közt hazátlan hazában / az idő mérge lassan fakad. / Alkonytájt a koszlott Beregszászban / bandánt eszünk egy juharfa alatt.* A történelmi indítatású munkái közül is kiemelkednek a Kárpátaljával foglalkozó versek. A háromnapos munkára hajtott és elpusztított magyar férfiaknak állítanak emléket az *Egy lemvirág reggeli imája* és a *Kósa Anna balladája* című versek. Ezek sok éven át érlelődtek benne, ahogy 2005-ben mondta: *Én még láttam azt az öregasszonyt, aki járta a falut és sírva könnyörgött minden szembejövőnek: ne bántsátok a fiamat!*

És valóban, ma már a balladák világába lép át a kárpátaljai magyarság e sorscsoportja, hogy átadja helyét újabb fájdalomnak. *Kihalt az őshonos szívárvány, / piros, fehér, zöld vére hullt, / idegenek álltak a járdán – írja 2004. december 5.-ről a Torzó című költeményében.* A verseiben ott van Kárpátalja, az itt élő magyarság sorsának minden keserve, amit a szerző nem kívülállóként ír le, ennek a édes-szomorú történetnek ő is szerves része: *Fekete tájban jár az éjszaka, / hazátlanok közt hontalan vagyok.* (Más-kor). De nem csupán a veszteség okozta beletörődés, a fájdalom fölötti elkeseredettség cseng ki a sorokból, ott van az erő, a hit, a remény, ami eddig is segítette a túlélést. *Csikorogjanak csigolyáid, / Úgy szorítsd, bajtárs, a kezem. / Hitiünk kemény lesz, mint a gránit, óvjuk a jót szerelmesen* (Szóttes pirossal, feketével).

A bohóc dalának főhősén senkinek sincs kedve nevetni, bús képétől csak szavai sötétebbek. *Most vigadjon, aki gyáva, / ajtó-ablak be van zárva. / Álarcot sarokba vágom, / bús táncomat sírva járom.* A Lisztóczky László által említett Erdély tematikájú művek közé tartozik az *Útkeresőben* és az *Alulnézetben*. Az utóbbiból idézve: *Erdélyi fák a magyar tájon. / Néha egy forrás felfakad, / Hogy sorsunkban a sors ne fájjon.*

Önmagáról, a valós és az elképzelt költőről szólnak, de legalábbis megszólal, hallatja hangját a sokszor elfojtott énjé, tetten érhető ez a *Zuhanás*, a *Metamorfózis* és a *Vihar után* című műveiben: *de hogy milyen volt / az utolsó mozdulat, / a zuhanás, / a lét és a nemlét / Pazar orgiája, / nem tudja senki, / csak a költő, / aki / nem / érte / el / a trapézt ...* De Füzesi Magda nagyon is elérte. Bár élete során sokszor rugaszkodott el, hogy a biztonságost maga mögött hagyva átsuhanjon a veszélyes mélység fölött, de mindig sikerült épségben elérnie az újabb állomást élete légtornász attrakciója során. Füzesi Magda, jó kárpátaljaihoz híven, igazi túlélő.

Felmerül a kérdés, vajon külön lehet-e választani a költőt, mint magánembert, és mint irodalmárt? Hiszen együtt alkotnak egy egészet. Nem is beszélhetünk átmenetekről, átjárásokról, mert mindkét világ maga az ember, jelen esetben Füzesi Magda. *Robinson –gazdag kincseim csodálom: / Fejem alatt egy kopott Biblia, / Meg egy maréknyi józű Dsida, / Egy ital víz és rettenetlen álom* (Vihar után). Egyik kedvenc költője Dsida Jenő, aki számos művében feltűnik. Dsida gyerekkorában egy ideig Beregszászon élt, a vasútállomás épületének falán ma tábla emlékeztet rá. Verseiből végig követhető a költő életútja, és bár nem minden műve van datálva, megfigyelhető lírája fejlődésének íve. A *Metamorfózisban* írja: *Megsebzett szívvel, szelídülten / felnőtt lettem egy perc alatt.*

Műveiben ismételten előjönnek a kisebbségi magyar sors következményei, a váltakozó elnyomók szeszélyeinek kínjai, s a szerző felvázolja jövőképét, ami tulajdonképpen az újra megelevenedő múlt. Ez a múlt sem volt felhőtlen és mindig a boldogság kora, de mindent megszépít a „*gazdátlanosság*”, amikor a szegény is magyarul nyomoroghatott. A Szovjetunióban született költő saját bőrén tapasztalhatta meg az építgetett és éjjel, Déva várához hasonlóan, újra leomló kommunizmus terhes vívmányait, majd a romokból Patyomkin herceg falvait idézve, önmagát felépítő új hatalom érzéketlenségét: *s én, / elrejtve lelkem / vörös, kék és sárga sebeit, / gyertya mellett / mint a hajdani költők.*

Mintha csak az itt megkezdett gondolatot folytatná a *Profán ima egy csillagtalan éjszakán* alábbi soraival: *de boldog vagyok Istenem / nem vallom és nem kérdezem / meglettem végre otthonom / elbújhaték ha akarom.* Füzesi Magda valóban meglette otthonát, egyszerre többet is, ahogy egyik beszélgetésünk alkalmával mondta: *Nagyberekben az anyám lánya vagyok, Budapesten a lányom anyja, Kolozsvárott pedig a férjem felesége. Nem egyszerű összehangolni, de ha belegondolsz: ez a „hármasság” Trianon nélkül nem is lenne csodaszám, hiszen mindhárom település rajta van a történelmi Magyarország térképén.* Leány, anya, feleség, és ami ez esetben a legfontosabb: költő. Költő, aki odafigyel az olvasóira, megosztja velük féltett kincseit. *Ahogy a Szeptemberi anizkszban mondja: rossz költő rossz verséért / ne szidjatok nagyon / merthogy a világot*

/ *reátok hagyom*. De ez a világ rossz irányba halad, fokozatosan elkorcsosul, s vele a nyelv is, a szeretett magyar nyelv. Mit tehet ilyenkor a poéta? *Ülök a Duna partynál, / Nézem, mit kínál ez a herde: / Kovi ubi, pari, töki, / Netán csak eccerű ugorka?* (Sárbogárdi Jolán naplójából)

Számos versében foglalkozik a szerelemmel, a társkeresés, a vágyakozás, magány és együttlét érzésével. Az *Ádám imájában* az első homo sapiens is társért könyörög Teremtőjéhez: *Adj társat, Uram, hogy vakon / ne érijen engem az Ígélet. / Vagy adj koporsót: gondokon / nyűtt testem hadd egyék a férgek*. S ezek a férgek újra és újra felbukkannak, hogy szétrágják a lélek állványzatát, amíg az össze nem roskad. A *Téli éjszakán* című költeményben olvashatjuk: *Jajgat a lélek. Dörömböl hiányod. / Éjjél rikoltoz a világ felett*.

A *Te meg én* című versben arról vall: *Fényes napom, jaj, ne hagyj egyedül, / elpusztulok, míg hajnalra derül. / Mosolyod híján, látod, én szegény, / szemölcs vagyok az Isten tenyerén*. Itt vitába szállok Magdával, de hogy szemölcs ő, inkább a Nap mosolyának egyik sugara, alakja természetlenül ragyogja be a magyar irodalom egyik rejtőzködő táját, amit néhányan úgy nevezünk – *szülőhaza*. Nagy szükség van ilyen sugarakra, hogy fényüknél az örök csüggedők is meglássák a remény riadtan rejtőzködő madarát.

Költészete egyszerre egyedi és egy erős hagyomány része, egyszerre magyar és lokálpatrióta. Igaz, hogy lírai horizontja kitágult és elhagyta szülőföldjét, mégis megmaradt kárpátjainak, a Beregvidék költőjének. Azt vallja, hogy az egész Kárpát-medence az otthona, de valójában még mindig keresi hazáját, ahogy Balla D. Károly magyarázza: *a kárpátaljai költő számára a haza nem az otthon szinonimája, hanem a hontalanság metaforája: ha hazát említ – a valódi haza hiányát kell értenünk alatta*. Remélhetőleg még sok szép verssel gazdagítja irodalmunkat, azt az irodalmat amelynek sorsát a szívén viseli. Többek között zsongéival e sorok írója is nála kopogtatott először úgy negyed évszázada. 2009-ben mondta a következőket: *Jóleső érzéssel tapasztalom a fiatalabb nemzedék kirajzását, jó látni, hogy az utánunk indulók mennyi új szintet visznek az egyesek által már-már elparentált kárpátaljai magyar irodalomba. Úgy vélem, az anyaországba áttelepült iró társaim többsége nevében is kijelenthetem: az identitástudat elevenen él bennünk. Az otthon maradtakkal együtt igazoljuk, hogy a kárpátaljai írók-költők nem regionális műveket írnak, hanem alkotásaikkal az egyetemes magyar irodalmat gazdagítják*

Felhasznált irodalom:

Füzesi Magda: *Kagylóének. Régi és új versek*. Kráter Műhely Egyesület. Pomáz, 2012.

Lengyel János: „*Szöttes pirossal, feketével*” Füzesi Magda. (interjú) 67–71. o. In.: Lengyel János: *Halott ember karácsonya*. Intermix Kiadó. Ungvári–Budapest, 2009.

Lengyel János: „*Testünk a szélnek ellenáll...*” (interjú) *Kárpátalja.ma*. 2013. május 4.

Lengyel János: *Ha a kagylók dalra fakadnak* (recenzió). In.: *Együtt*. 2013/4. 66–70. o.

Vári Fábán László: *Az Együtt című folyóirat indulása (1966) és a forrás nemzedéke*. In.: *Együtt* 2013/5. 44–57. o.

Iván Zsuzsanna: *Kötéltánc. Füzesi Magda költészete A bohóc dala című kötet tükrében*. In.: *Együtt*. 2005/4. 56–65. o.

Füzesi Magda

Agyó, Kárpátalja!

(Ipszilonnak ajánlom)

*igen most már ti is
lassan már mi is
beletörődünk beletörünk
merthogy Csaba királyfi
nem hallja meg
nincs maroktelefonja
mint Janeknek a szomszéd házból
így aztán vállalt vonunk
a sógor is hirdet
ház eladó összkomfortos
gáz víz telefon
meg a nagymama*

*akit mégsem illik
mint a kutyát
az árokpartra
a kishaza
a haza a magasban
és más
megkönnyeztető
hisztériák
már csak a
reklámszatyor feliratán
intenek utánunk
„Agyó Kárpátalja
szerettelek!”*

Adamik Tamás

Az esszé meghatározása és története dióhéjban

A 21. században a magyar kulturális életben előtérbe került az esszé: a középiskolások fogalmazás helyett esszét írnak, az *Alföld* című folyóirat egyik számát az esszének szentelik (53. évf. 2000/2), a könyvkiadásban pedig egyre-másra jelennek meg az esszékötetek, például: *A magyar esszé antológiája* két vastos kö-

tetben, Domokos Mátyás válogatása 2006-ban az Osiris Kiadónál. Napvilágot látott továbbá egy olyan könyvsorozat, mint *Az év esszéi 2005, Antológia*. Válogatta és szerkesztette Molnár Krisztina. Magyar Napló, Budapest. További kötetei: *Az év esszéi 2006, Az év esszéi 2007, Az év esszéi 2008* stb.

1. Meghatározása lexikonjaink szerint

A mérvadó magyar lexikonok sok mindent elárulnak arról, mit értett a művelt magyar ember esszén akkor, amikor az alábbi lexikonok elkészültek és napvilágot láttak.

1. *A Pallas Nagy Lexikona* VI, 1894, 460: „**Essay** (ang., ejtsd: esszé, franc. *essai*-ből) a. m. kísérlet, tanulmány, rövidebb értekezés tudományos vagy irodalmi tárgyról, melyet fővonásaiban, tehát vázlatosan és általános érdeke szerint beszél meg közérthető módon és érdekesen. ... Mai alakjában az E. napi eseményekhez, fontos irodalmi mozzanatokhoz, kérdésekhez fűződő könnyű és fesztelen tárgyalása egy-egy eszmének vagy kérdésnek.”

2. *Révai Nagy Lexikona* VI, 1912, 724: „**Essai**, l. *Essay* (új sorban): **Essay** (ang. ejtsd: esszé, a franc. *essai*-ből) a. m. kísérlet, tanulmány, rövid értekezés tudományos vagy irodalmi tárgyról, melyet az író nem kimerítő tudományos rendszerességgel akar megbeszélni, hanem néhány sajátos szempontból, gyakran csak vázlatosan, közérdekű módon akar megvilágítani. ... Mai alakjában az E. napi eseményekhez, fontos irodalmi mozzanatokhoz, kérdésekhez fűződő könnyű és fesztelen tárgyalása egy-egy eszmének vagy kérdésnek.”

3. *Új Idők Lexikona*: 7, 1937, 2164–5: „**Essay** [esszé], francia eredetű angol kifejezés (francia: *essai*), a. m. kísérlet, tanulmány, valamely tudományos kérdés tárgyalása, művészi, vonzó formában. Rokon műfaj az értekezéssel, de ettől művészi formája különbözteti meg, az ismeretterjesztő tárcától viszont tartalmi értéke, amennyiben az E. nemcsak népszerűsít, hanem tudományos szempontból is új eredményekről számol be. Az E. első nagy képviselője a világirodalomban a francia Montaigne (*Essais*, 1580), különösen sokan

művelték Angliában a XVIII. és XIX. sz.-ban (Addison, Dryden, Macaulay, Carlyle stb.). A legnagyobb magyar E.-írók Kemény Zsigmond br. és Péterfy Jenő voltak.”

4. *Új Magyar Lexikon* 2, 1960, 237: „**esszé**, *essai* <fr.>: irodalmi értékű tanulmány, az értekezés más fajtáitól szubjektívebb jellege révén különbözik. Tárgyát többnyire csak főbb vonásaiban világítja meg, állításainak adatszere, tudományos alátámasztására v. részletes bizonyítására nem fektet súlyt. Első híres művelője Montaigne; nálunk Péterfy Jenő és Babits Mihály volt a mestere.”

5. *Világirodalmi Lexikon*, 2, 1972, 1234: „**esszé** <francia *essai* 'kísérlet' szóból>; *essay* <angol és német>: átmeneti műfaj a filozófiai, ill. szaktudományi értekezés és a szépirodalom között; olyan értekezés, amely mondanivalóját szépirodalmi eszközök igénybevételével fejezi ki. Funkcióját tekintve kettős természetű. Igen gyakran egy-egy új kutatási terület első feltárása, új probléma vagy elképzelés első bemutatása jelentkezik esszéformában, hiszen a szépirói eszközök lehetőséget nyújtanak a tudományos közlés konvencióinál szubjektívebb, merészebb feltevések, általánosítások rögzítésére is, miként J. Addison vallomása jelzi: „ha olyan témáról írok, amelyről még nem írt senki sem, ... az értekezés szabályossága helyett reflexióimat az esszé lazaságában mondom el”. Másik fő funkciója az esszének egy-egy tudományos eredmény, új irányzat stb. népszerűsítése, amikor is a szépirodalmi forma célkitűzése a szélesebb körű közönség hatás elérése.” Már Bacon megjegyezte (1597), hogy csupán a szó új, „a dolog maga régi”, és Seneca leveleit e kategóriába sorolta. A műfaj történeti felvázolását azonban megnehezíti az a körülmény, hogy jel-

lemvonásainak pontosabb meghatározása napjainkig vitatott. (Ferenczi László – Szerdahelyi István).”

6. *Magyar Nagylexikon*, 7, 1998, 492: „**esszé**, *essai* <fr. 'kísérlet'didaktikus irodalom vezető műfajainak egyike; prózában, közérthető megfogalmazásban írt szaktudományos értekezés, amely mondanivalóját szépirodalmi eszközökkel teszi vonzóbbá, érdekesebbé. Tárgyát csak főbb vonásaiban világítja meg, mellőzi a tudományos terminológiát, bizonyítási eljárásokat és hivatkozásokat, gondolati mélysége azonban a legnagyobb igényeknek is megfelel. – A szó műfaji kategóriát jelentő értelemben Montaigne 1580-ban megjelent *Essais* c. könyve nyomán terjedt el. Legkiemelkedőbb képviselői a 17–18. sz.-ban F. Bacon, S. Johnson, H. Fielding, a 19. sz.-ban a németeknél Lessing, Herder, Schiller, Goethe, Heine, Schoppenhauer, az angoloknál Shelley, Macaulay, J. Stuart Mill, H. Spencer, az amerikaiaknál E. A. Poe, R. W. Emerson, a franciáknál H. A. Taine. A 20. sz.-ban fő műfajai az irodalmi-művészeti esszé (Th. S. Eliot, P. Valéry, J. Ortega y Gasset), a tudományos-

filozófiai esszé (A. Huxely, W. Dilthey, B. Russell, J.-P. Sartre, A. Camus, M. Heidegger, M. Weber) és a történelmi esszé (J. V. Tarle, A. Toynbee). A magyar irodalomban is eleven a 19. sz. végétől máig, legnevezetesebb alkotói az 1930-as évektől fellépett 'esszéíró nemzedék' képviselői: Gyergyai Albert, Németh László, Szerb A., Halász G., Bálint Gy., Cs. Szabó L.).”

A fenti lexikonok vázlatos áttekintéséből levonható az a tanulság, korábban nem fordítottak különösebb figyelmet az esszének. A *Pallas Nagy Lexikona* és *Révai Nagy Lexikona* kevés információt közöl az esszé műfaji sajátosságairól. Az *Új Idők Lexikona* az első olyan magyar lexikon, amely az esszé lényegi jegyeit kellőképpen felvázolja. Ezen információk körét tovább bővíti a *Világirodalmi Lexikon* és a *Magyar Nagylexikon*. Figyelemre méltó, hogy a *Pallas Nagy Lexikona*, a *Révai Nagy Lexikona* és az *Új Idők Lexikona* az esszé angol változatát közlik a címszóban: **Essay**. Ez feltehetőleg azzal magyarázható, hogy az angol esszéirodalom nagyobb hatást gyakorolt a magyar szellemi életre, mint a francia.

2. A világirodalom nagy esszéistái

Lucius Annaeus Seneca

1. Lucius Annaeus Seneca (Kr.e. 4 – Kr. u. 64) Cordubában [ma: Córdoba] született; a grammatikát nem kedvelte; a retorikát már jobban: szentenciózus új stílusban alkotott. De legjobban a filozófiát szerette, nála azonban nem spekuláció a filozófia, hanem az életre nevel: „a filozófia tenni tanít, nem beszélni, s arra készíttet, hogy mindenki a maga törvénye szerint éljen” (*Ep. Mor.* 20, 2). Filozófiája római: „A filozófia nem népszerű mesterség, s nem alkalmas a fitogtatásra. Nem a szavakban, hanem a tényekben rejlik. S nem azért alkalmazák, hogy valamilyen élvezettel agyoncsapják a napot, hogy nyugalommal oszlassák el csömmört: a lelket gyúrja, faragja, az életet szedi rendbe, a tetteket kormányozza, megmutatja, mi a teendő s mi az elhagyandó, leül a kormányrúddhoz, és a válságok közt hánykolódók útját irányítja. Nélküle senki sem élhet zavartalanul, senki sem élhet biztonságban: számtalan dolog esik meg minden egyes órában, amely tanácsot igényel, s ezt a filozófiától kérjük” (*Epist. Mor.* 16, 3). Univerzális zseni: lírai köl-

tó, drámaíró, prózaíró, és mindegyikben tökéletes. Ezért volt olyan korszak, amikor két Senecáról beszéltek, mert nem tudták elképzelni, hogy egy ember ennyire eltérő műveket tudott alkotni.

2. Az *Epistulae morales ad Lucilium* (Erkölcsi levelek Luciliushoz) Seneca leghíresebb műve, az európai irodalom egyik legszebb alkotása: az ezüstkori irodalom tükré, az édes új stílus megtestesítője. E levélkorpusz 20 könyvben 124 levelet tartalmaz. Lucilius élő személy, Campaniában született, Sziciliában volt hivatalnok. Annak ellenére, hogy leveleit formailag Luciliusnak címezi, elképzelhető, hogy nem küldte el neki, mert ezek fiktív, nem misszilis levelek: mindenkinek szánja őket. Alapelve: „Ne gyönyörködtessenek szavaink, hanem használjanak. ... Olyan legyen (ékes-szólásunk), hogy inkább a gondolatot mutassa meg, mint önmagát” (*Epist. Mor.* 75, 5).

Mégis művészi ez az egyszerű a stílus: fontos benne a szavak elhelyezése, a forma és a tartalom egysége, a csillogó rövideg és a választékos csattanók, amelyek csiszolt szentenciákban öltének testet. Egyszóval a tényekre,

gondolatokra, érzelmekre fogékony, hajlékony „új stílus” születésének nagy pillanatán ámulhat e leveleket olvasva a kritikus. Ha netán a cicerói körmondatok bővületében él, felháborodik Seneca rövid tagmondatokra szabdalt (amputált), staccato stílusán. Sajátos e levelek felépítése is: minden levél valami egyedi esettől indul ki, ezt biztosítja a Luciliushoz való fordulás, majd ettől eltávolodva a vele asszociálható általánosabb erkölcsi kérdéseket is bevonja vizsgálódása körébe. Ha helyénvalónak érzi, ismert filozófusok – Platón, Arisztotelész, Theophrasztosz, Epikurosz, Poszeidóniosz – véleményére is kitér egy-egy bölcs mondás formájában. Seneca írja a világirodalom első esszéit – levél formájában.

3. Az 1. levele elején arra biztatja Luciliust, hogy jól használja ki idejét, utána az idő múltáról elmélkedik, arról, hogy a „mára” kell rátenni a kezünket, akkor kevésbé függünk a holnaptól, mert minden dolog másé, egyedül az idő a miénk. A levél felépítése a következő: A megszólítás formulájába építi bele tételét:

„Így tégy, Luciliusom: tarts magadra jusot, s az időt, melyet eddig elvettek vagy eloroztak tőled, vagy kicsúsztott a kezedből, gyűjtsd össze és ügyelj rá.”

E tétel igazságát és hasznosságát három pontban bizonyítja: 1. „Győződj meg róla, hogy úgy igaz, ahogy írom: bizonyos pillanatok elragadnak tőlünk, másokat elcsennek, ismét mások meg elfolydogálnak. A legrútább veszteséget mégis a nemtörődomség okozza. ... Ami életünkéből mögöttünk van, az már a halál kezébe került.” 2. „Cselekedj hát, Lucilius, úgy, ahogyan írod is: markolj meg minden órát. Tedd rá kezéd a mára, és kevésbé fogsz függeni a holnaptól. Míg késlekedünk, elfut az élet. Minden a másé, Lucilius, csak az idő a miénk.” 3. „Kérdezd talán: mit teszek én, miközben ezekre oktatlak? ... Nem mondhatom, hogy semmit sem vesztettem el, de hogy mit, miért s hogyan veszítek el, megmondom; meg tudom okolni szegénységemet.”

Befejezés: „Te csak őrizd meg, ami a tiéd, s ehhez jókor láss hozzá! Mert ahogy őseink tartották: késő a takarékoság, ha már a hordó fenekén járunk – nemcsak azért, mert az alján már alig van valamicske, hanem mert addigra már csak a seprője maradt meg.”

4. A 2. levelét is a tétellel kezdi, de nem rögtön. Először egy általános életelv betartása

miatt dicséri meg Luciliust: „Nem futkosol összevissza, s nem zaklatod magad helyváltoztatással.” Majd e tételét bizonyítja: „Beteg lélekre vall az a sürgés-forgás! Szerintem a kiegyensúlyozott kedélyállapot első ismertetőjele, ha valaki képes megpihenni és elmulatni magában.” Ezután jön e levél igazi tételmondata: „Ámde arra ügyelj, hogy a sok szerző s a mindenféle-fajta könyv olvasása ne legyen csapongó állhatatlansággá: bizonyos szellemknél el kell időzni, s meg kell emészteni, ha úgy akarsz magaddal vinni valamit, hogy az hűségesen megüljön lelkedben.”

Tételét ismét három tömör állítással és három példával bizonyítja: 1. „Aki mindenütt ott van, sehol sincs. Ha az életet vándorúton töltjük, a végén sok a vendéglátónk, de nincs barátunk. Szükségképpen ugyanez következik be, ha senkinek sem kötődünk meghittan a szelleméhez, hanem szaporán, futólépésben haladunk át mindenén.” Ezután jön a rövid három példa: „Nem használ a táplálék, s nem válik vérré, ha amint elfogyasztották, nyomban ki is adják; semmi sem gátolja úgy a gyógyulást, mint az orvosságok sűrű váltogatása; nem heged be a seb, amelyen mindentféle írt próbálgatnak; nem kap erőre a növény, ha unosuntalan átültetik.” 2. „Szétforgácsol a könyvek sokasága. Tehát ha nem tudsz elolvasni mindent, ami birtokodban van, elég, ha annyid van, amennyit el is olvasol... Olvasd hát mindig azt, ami már bevált, és ha kedvet kapsz is olykor másokhoz, ismét térj ehhez vissza. Naponta szerezz valamicske erősítést a szegénység ellen, a halál ellen, meg a különféle nyavalyák ellen.” 3. „Magam is ezt teszem; elolvasok többfélét, s valamit kiragadok belőlük. A mai gondolatra Epikurosznál tettem szert: ... „Tisztes dolog a vidám szegénység.” Pedig már nem is szegénység a szegénység, ha vidám. Nem az a szegény, akinek kevese van, hanem aki többre vágyik.”

A befejezés: egy *prolepszis*, a megelőzés gondolatalakzata, a vitapartner ellenvetésének megelőzése: „Mi szabjon hát a gazdagságnak határt?” – kérde. Először legyen meg a szükséges, azután mindjárt az elégséges.”

5. A 3. levelét egy konkrét esettel kezdi: „Leveledet, mint írod, barátodra bíztad, hogy eljuttassa hozzám; azután arra intesz, hogy ne tárgyaljak meg veled mindent, ami rád vonatkozik, mert azt még te magad sem teszed, így

ugyanabban a levélben állítod is, tagadod is, hogy az az ember a barátod”. Tehát a barát szót általános értelemben használod, úgy, ahogyan egy idegent, akinek nem tudjuk a nevét, *uramnak* szólítunk, mondja Seneca. Ha azt tartod barátodnak, akiben nem bízol meg, nem ismered a barátság fogalmát. Ezután jön Seneca tételmondata: „Mindent együtt tisztázz barátoddal, de elsősorban veled légy tisztában. A barátságkötés után bízni kell, előtte mérlegelni.”

Ezen tétel helyességét három érveléssel bizonyítja: 1. „Bizony összekavarják a tennivalókat, akik Theophrasztosz tanításával ellentétben előbb szeretnek meg valakit, s csak azután mondanak róla ítéletet, nem pedig akkor szeretik meg, miután már ítéletet mondtak róla. Hosszasan fontold meg, barátságodba fogadj-e valakit. És ha így látod jónak, egész szívedbe bocsásd be, s éppoly bátran beszélj vele, mint tenmagaddal.” 2. Vannak, akik mindenkinek mindent kifecsegnék. „Mások viszont visszariadnak attól is, hogy a legkedvesebbeket beavassák, s ha lehetséges volna, még magukra sem bíznanak semmit, minden titkot lelkükbe zárnának.” De ez helytelen, mert egyaránt hiba mindenkiben bízni, és senkiben sem bízni. 3. „Vegyíteni kell a kettőt: a nyugodt lélek is cselekedjen, és a cselekvő is nyugodjon meg. Kérdezd csak meg a természetet: az megmondja neked, hogy nappalt is alkotott, éjszakát is.” (Seneca: *Vigasztalások. Erkölcsi levelek*. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta Révay József és Kurcz Ágnes. Európa Könyvkiadó, Budapest 1980.)

Michel de Montaigne

1. Michel de Montaigne (1533–1592) a montaigne-i kastélyban született Bordeaux közelében. Francia író, gondolkodó. Pierre Eykem de Montaigne, gazdag kereskedő és bordeaux-i polgármester fia. Apja örököséként a bordeaux-i parlament tanácsosa és polgármester lett. Sokat utazott Svájcban, Németországban, Olaszországban 1581–1582-ben. Utazásai alatt tudta meg, hogy az *Essais* első két kötetét távollétében kiadták. A polgári és vallásháborúk idején visszavonult a magányba, ezerkötetes könyvtárában dolgozott. Maga a király, IV. Henrik is meglátogatta kastélyában, és követte tanácsait. Fogadott lánya, Marie de Gournay rendezte sajtó alá esszéinek három könyvét. Kastélyának könyvtárában visszahúzódva élt:

olvasott és írt. Már életében népszerű volt: Shakespeare-re, Descartes-ra és Voltaire-re is hatott. *Pascal* is csodálta, főleg a „Beszéd művészete” c. fejezetéért, bár szabadgondolkodó nézeteit nem fogadta el.

2. Fő műve az *Essais*-nek nevezett olvasmánykivonatokat, gondolatokat és idézetmagyarázatokat három könyvben összegyűjtve. 1580-ban Bordeaux-ban jelent meg, 1588-ban pedig Párizsban. A végleges és teljes kiadása csak a múlt században jelent meg, amikor Bordeaux-ban felfedezték azt az autentikus kéziratot, amelyet Marie de Gournay megcsonkított. Az *essai* szót Montaigne használta először, a maga sajátos három könyvét akarta vele jelölni. „A szó tehát magyarul próbát, kísérletet jelent (így értelmezte Ignotus is), s tulajdonképpen nem egyéb, mint afféle szellemi napló, először csak olvasmányairól, később még inkább magáról és koráról, az egész világról. ... Vagyis egy reneszánsz kori francia, aki amellet kitiűnő író és művelt ember, szinte naiv kíváncsisággal, mint egy gyermek, végigmegy kora gondolati forrásain, főképp a görög–latin klasszikusokon, de amellet a korabeli olasz és francia auktorokon is, és próbál feleletet találni az élő ember problémáira, az egyesére és a közösségre, a szenvedésre, a halálra, magára a legjobb életre” (Gyergyai Albert, *VL* 8, 553–554). Olvasmányai, hivatalnoki és utazásbeli tapasztalatai segítik ebben, és így lesz az első francia moralista. Első korszakában Senecát és Epiktétoszt olvasgatja, e két sztoikus filozófust; a második korszakban a híres Bertalan-éj után, Plutarkhoszt lapozgatja, és szkeptikus lesz. A harmadik korszakban megszabadul mestereitől, szabadon és kritikusan gondolkodik, és szinte ön-életrajzot ír. Arra nézve ad tanácsot, hogyan éljünk fanatizmus, dogmák és elméletek nélkül, hogyan éljünk kritikával mindenkivel szemben, hogyan őrizzük meg életkedvünket a legkedvezőtlenebb körülmények között is. Elevevése, kíváncsisága és őszintesége miatt mindig modern maradt. „Nálunk Széchenyi szól róla Naplójában, többször is idézi, mindig bámullattal, s franciaországi útja alkalmával meg is nézte Bordeaux-ban az *Essais* kéziratát, és kirándult a közelbe, a montaigne-i kastélyba is” (Gyergyai Albert, *VL* 8, 554).

3. Jellemző és sajátos az olvasóhoz írt előszava: „Ez itt egy jóhízemű könyv, olvasó. Jó előre figyelmeztet, hogy nem tűztem magam

elé semmilyen magasztos célt – hanem csak házit, családit. Nem törődtem én sem a te hasznoddal, sem az én dicsőséggel: ekkora tervek véghezviteléhez nincs erőm. Hozzá tartozóimnak és barátaimnak szántam könyvem: hogy ha elvesztenek (amire hamarosan sor kerül), idézze fel szokásaim s természetem néhány vonását. ... Így hát én vagyok könyvem tárgya, olvasó: semmi értelme, hogy ilyen jelentéktelen és hívságos irkafirkára pazarold a drága idődet. Ég áldjon. De Montaigne. Ezeröttszáznyolcvan március havának elsején” (39. o.). Oláh Tibor, Montaigne egyik fordítója és az előszó írója, *Élő Montaigne* címen ezt írja Montaigne esszéiről: „*Essai* franciául annyi mint próbálkozás, kísérlet; jelzi mintegy, hogy aki ráadta a fejét, nem tartja magát csalhatatlannak, sem az állításait cáfolhatatlannak. Mint kiváló latinista azonban Montaigne valószínűleg az eredeti *exagium* értelmét kedvelte meg, ami mérlegelést, fontolgatást jelent: embert, eszmét s művet, eseményt vagy jelenséget latolgat abból a szempontból, hogy helytálló-e a róla alkotott véleménye (illetve a közfelfogás)” (Montaigne, *Esszék*. Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Oláh Tibor. Budapest: Kairosz Kiadó, 1996, 34–35).

4. Az I, 28. esszéjének a címe: *Barátság Étienne de la Boétie-vel*. „Más a barátság és más a nők iránt érzett vonzódásunk, bár mindkettő szabad választásból jő. A szerelem tüze, megvallo, hevesebb, égetőbb és maróbb; ámde kalandos és röpké tüz, hullámzó és csapodár; a láz tüze, mely emelkedik és esik s csak a subánk csücskénél tart. A barátság melege omló, mérsékelt és egyenletesen meleg; állandó édes és olvatag hőmérséklet, nem forróság és nem fojtogat. A szerelem csak vad vágyakozás valami illanó után: 'Hőségben, fagyban, hegyen-völgyön át / A jó vadász lesi a nyúl nyomát; / Nem a vad fontos, de a hajsza láza, / Aminek – ha ölt – megszűnik varázsa' (Ariosto, 1574–1533; *Orlando furioso*). Amit barátának és barátságnak nevezünk: lelkek tapogatósága és összehangolása; alkalom és jóhiszeműség szövi. A barátság, amire gondolok, olyan egymásba illeszkedés, hogy elmosódnak még a varratok is, amivel összeöltötték. Ha ösztökélnek, vallanám meg, miért is szerettem olyan nagyon barátomat, érzem, csak így tudnám kifejezni: 'Mert ő – ő volt, mert én – én voltam'. ... Mióta elveszítettem, sorvadva im-

bolygok a világban; a felkínálkozó élvezetek nem vigasztalnak, csak szítják a veszteség fájalmát. Azelőtt mindent megfeleztünk; most úgy érzem, megfosztom a részétől. Annyira megszoktam kettesben, hogy már-már úgy érzem: csak félig vagyok.”

5. Az I, 42. esszéjének címe: *A köztünk levő egyenlőtlenségről*. 1. „Plutarchosnál olvasuk valahol, mikor az *önélegültségről* és *legbelsőbb tulajdonságainkról* értekeznek, hogy sosem talált olyan kiáltó különbséget állat és ember, mint ember és ember között. Én a valóságban olyan óriási eltérést látok például a képzeletben *élő Epaminondas és egy közönséges gondolkodású ember között*, hogy legszívesebben rádupláznék a plutarchosi meghatározásra, és úgy mondanám, hogy az *ember messzebb van az embertől, mint bármelyik állattól; az ember sokféle szellemi minőségét pedig éppoly lehetetlen megszámlálnunk*, mint az öleket innen a mennyboltig.” 2. „Ha az embert tesszük a mérleg serpenyőjére, nem furcsa-e, hogy ő az egyetlen, akit nem saját mértékével becsülünk fel? A lovat erejéért és kitaratásáért, és sohasem hámjá szépségéért dicsérik. Vajon miért nem becsüljük az embert egyedüli tulajdonáért? (hanem palotájáért, nagy fizetéséért stb). 3. Mérd csak igazi értékeit: „Egészséges, szép növésű-e a teste? Lelke vidám-e, fogékony-e a boldogságra? Bölcs-e s tud-e uralkodni magán? 4. Mi ostobán úgy teszünk az emberek közt különbséget, hogy ez paraszt, az nemes, ez király. Ám ha jobban megnézzük, ez a különbség a cipósarok magasságában létezik csupán. Ez a különbség olyan, mint ha a színész az egyik szerepében király, a másikban szolga. 5. Nagy Sándorról el akarták hitetni, hogy Jupiter fia, de megsebesülve, ahogy szivárgó vérét nézte, felsóhajtott: „Nos, mit szoltok hozzá? Hát ez a vér talán nem valódi, piros, emberi vér?” 6. A költő Hermodorus verset írt Antigonus tiszteletére, és benne a Nap fiának szólította az uralkodót. Amaz fanyalogva vette tudomásul: „Aki az éjjeliedényemet üríti, jól tudja, hogy nem így van.” 7. Mikor Pyrrhus király készült Itália ellen, bölcs tanácsadója Cyneas ezt mondta neki: „Ugyan mire való ez a nagyszabású vállalkozás, felség?” „Arra, hogy Itália ura legyek.” „S ha már az lettél?” „Átkelek Galliába, Ibériába.” „És aztán?” „Leigázom Afrikát, majd az egész világot, és nyugodtan fogok élni.” Mire Cyneas: „Az Isten szerelmére, felség, mi aka-

dálya van, hogy már most nyugodtan élj?” Ezután idézi Lucretiust: „Lelkét esztelenül rabul ejti a kapzsi falánkság, / S hogy miben áll a való érték, nem tudja belátni.” Majd így fejezi be esszéjét:

„És most végére jutván tárgyannak, egy régi, fölötté találó verssorral zárom mondókámat: *Mores quique sui fingunt fortunam*” (Cornelius Nepos): „Jellemünk szabja meg mindannyiunk végzetét.”

Francis Bacon

1. Francis Bacon latin és angol nyelven alkotó angol filozófus: 1561–1626. De kiemelkedő politikai pályát is befutott: Erzsébet királynő (1558–1603) uralkodása idején 1584-től a parlament tagja, az Essex gróf elleni per koronaugyésze. I. Jakab (1578–1621) udvarában 1607-ben koronaugyész-helyettes, 1613-ban főügyész, 1618-ban lordkancellár és Verulam bárója. 1621-ben megvesztegetésért elítélték. A korrupt Buckingham herceg személyét nem merik támadni, ezért hívét, a lordkancellárt vádolják megvesztegetéssel, ő pedig a király és kegyence iránti lojalitásból bűnösnek vallja magát. A Towerbe zárják, majd kegyelmet kap a királytól. Ezután visszavonult, és tudományos kutatásainak élt. Állítólag tőle származik a mondás: *A tudás hatalom*. Filozófiájának középponti gondolata, hogy a tudás teszi az embert hatalmassá a természettel szemben. Bacon elválasztja a filozófiát a teológiától: jelentős nála a kísérletre alapozott indukciós módszer: az empirizmus úttörője. Ezt fejtí ki a *Novum Organum* (Új módszer) (1620), *The New Atlantis – Nova Atlantis* (1627), de leginkább első jelentős művében, az *Advancement of Learning* (1605) címűben.

2. Új retorikai elméletet dolgozott ki az új módszerrel elért ismeretek közvetítésére. Tudományos módszerét és retorikáját egyaránt a képessépszichológiára alapozta. Ezek a képességek magukban foglalják a megértést, az értelmet, a képzeletet, az emlékezetet, a vágyat és az akaratot. A megértés elsajátítja és rendszerezi a múlt tapasztalatát, az értelem pedig közvetíti ezt a tapasztalatot. Az emlékezet elraktározza a tapasztalatot mint nyersanyagot a mentális folyamatok számára. A vágy és az akarat a többi képesség által megszerzett tudást átforgalmazza hasznos cselekvéssé; a vágy vonzóadás a nyilvánvaló jóhoz, az akarat cselekvésre

váltja ezt a vonzóadást. Bacon két stílusfajta különböztet meg: a képzeletet megmozgató stílust és a világos stílust. A világos stílus az érzékelést és az emlékezetet szolgálja, és a természeti meg a tapasztalati leírások számára alkalmas. A képzeletet megmozgató stílus létjogosultsága abban rejlik, hogy meggyőzőn, hogy az akaratot a jóra indítsa. Az *Idol of Mind* c. művében a *piactér bálványának nevezi az emberek érintkezését a piacon*: ott a nyelvi érintkezésben a népi felfogás szerint használják a szavakat: a nem megfelelő szótválasztás ott akadályozza a megértést, az emberek becsapják, félrevezetik egymást: zavart keltenek, mint a mai reklám.

3. Bacon irodalmi munkássága az esszé-vel kezdődött: első kiadása 1597-ben tíz esszé, majd még életében két bővített kiadása jelent meg: 1612-ben és 1625-ben. Összes esszéinek száma 58, pontos címe pedig: *Essays or Counsels Civil and Moral*, London, Dent 1955; Julow Viktor fordításában: Francis Bacon: *Esszék avagy tanácsok az okos és erkölcsös életre*. Budapest: Európa Könyvkiadó 1987, 311 oldal. Alapkiadás: Magyar Helikon 1968. Az *Esszék* Bacon irodalmi munkásságának csúcsa, talán máig is legelőbb alkotása. Ahogy a címe is mutatja: esszéi bölcs gyakorlati tanácsok, történelmi példák, aforizmák, találó megfigyelések gyűjteménye higgadt, tárgyilagos előadásmódban. Julow Viktor jellemzése szerint: „a jellem, a viselkedés, az indítékok, a színlelés, az önámítás, hamis tudat, az egyének közötti viszonylatok, egyén és közösség kapcsolata sokféle megnyilvánulásának számbavétele és osztályozása már-már rendszerre áll össze, amely közel áll valamilyen gyakorlatias, lélektani tipológiához. Alkalmazhatósága jóval túlmutat Bacon korán és társadalmi horizontján. Igazságai korántsem korlátozódnak a barokk fejedelmi udvarra, sok közülük mindmáig megtartotta érvényét. A fejedelemtől és szolgálóról van szó, mégis gyakran úgy érezzük, rólunk, magunkról beszél, vagy nekünk ad tanácsot. Ez, valamint az esszék csodálatosan letisztult, tömör nyelvi megformálása avatja Bacoont az esszéírásnak Montaigne mellett legnagyobb klasszikusává” (309–310).

4. Az *igazságról* (1. esszé). Felépítése: 1. Bev.: „*Mi az igazság?* – kérdezte Pilátus gúnyosan, s nem várt rá választ. Kétségkívül vannak olyanok, akik a határozatlanságot tart-

ják vonzóznak, és bilincznek érzik a szilárd meggyőződést, mert nemcsak tettekben, hanem gondolatokban is szabadok akarnak maradni” (5). Vannak ma is követői e szemléletnek, de gyengébbek az ókoriaknál. 2. „Az igazság kutatása súlyos erőfeszítést követel tőlünk, s ha megtaláltuk, még súlyosabbat ró ránk: de nem csupán ezért áll akkora becsben a hazugság, hanem azért is, mert velünk született romlottságunk miatt magát a hazugságot szeretjük.” Az ókorban: az ember nem kedvtelésből hazudik, mint a poéta (egy egyházatyja: *vinum demonum*), nem érdekből, mint a kereskedő, hanem magáért a hazugságért (5). 3. „Az igazság értéke a gyöngy, amely nappal a legszebb, nem úgy, mint a gyémánt vagy a briliáns, amely bizonytalan fénynél ragyog igazán. Amibe hazugságot keversz, abban több az élvezet” (6). De az a hazugság ártalmas, amely megmarad a lélekben. Az igazság a legértékesebb az emberi természetben. „Isten munkái kezdetén megteremtette a látható fényt, az utolsó napon pedig az értelem fényét; s ünnepi műve mindmáig az, hogy szent lelkével megvilágosít” (6). Itt Lucretius 2. könyvének elejét idézi: a legnagyobb gyönyör: az igazság magaslátán állva nézni mások botladozását. „A földre szállt menny pedig bizonytalannal az, ha az ember lelke szeretetben munkálkodik, a Gondviselésben nyugoszik, s az igazság mércéjéhez igazodik” (7). 4. A mindennapi élet igazságáról szólva: „még azok is elismerik, akik nem követik, hogy a tiszta és egyes tettek dicséreté válnak az emberi nemnek.” (7). 5. Ezért igaz van Montaigne-nek: „*Valakit hazugnak nevezni, ha jól megfontoljuk, nem kevesebb, mint azt állítani, hogy vakmerő az Istennel és a gyáva emberekkel szemben. Mert a hazugság kihívása az Istennek és meghunyászkodás az ember előtt*” (7–8). Bacon indirekt megközelítéssel halad az igazság lényege felé – s közben folyton szembeállítja a hazugsággal.

5. Egészen más *A jóságról és a szívjóságról* című 13. esszéje, amelyre a direkt megközelítés jellemző, amennyiben a jóság meghatározásából indul ki: 1. „Jóságon az emberek javára való törekvést értem, vagyis azt, amit a görögök *filantropiá*-nak hívtak: a *humanitas* szó (ahogyan általában használatos) ennél valamivel kevesebbet fejez ki. Jóságnak az ilyen viselkedést, szívjóságnak pedig az arra való hajlamot nevezem.” (54). Ez a legnagyobb lel-

ki erény: az Isten bélyege; nélküle az ember féreg. 2. „A jóságnak a teológia rendszerében a karitás erénye felel meg, és nem lehetséges benne véglet, csak hibás alkalmazás” (Szent Bernát). A hatalomvágy véglete okozta az angyalok bukását; a tudásvágy véglete az ember bukását; a karitásban ellenben nincs véglet (54). 3. A jóra való hajlam mélyen gyökerezik az emberi természetben, olyannyira, hogy ha nem emberekre irányul, akkor más élőlényeket választ tárgyul, amint a törököknél, ennél az egyébként kegyetlen népnél”. N. Machiavelli: „*a keresztény vallás prédául dobtá a jókat a zsarnokoknak és a gonoszoknak*. Egyetlen eszmerendszer sem „emelte olyan magasra a jóságot, mint a keresztény hit” (a mártírokra utal). Kerülni kell az ilyen hibákat: Keresd embertársaid javát, de ne a szébeleyeket kövesd, ne a külszínt, mert akkor engedékeny, puha vagy. Ne adj Aiszóposz kakasának drágakövet, hanem ami megfelel a természetének, árpaszemet. 4. Kövesd Isten példáját, aki a gonoszoknak és a jóknak ad napfényt, és esőt, de nem ad vagyont, tisztességet és erényt egyformán mindenkinek. Miközben jó vagy, őrizd meg magadat: miközben képmást alkotsz, őszsze ne törd a mintát, hiszen az Istenség az önszeretetet szánta mintának, s a felebaráti szeretetet pedig képmásnak” (55–56). 5. Az emberben adva van a jóság ösztöne ugyanúgy, mint a rosszindulat is. Az ilyen emberek élvezik mások szerencsétlenségét: rosszabbak a Lázár sebeit nyalogató ebeknél, olyanok, mint a legyek, amelyek mindig ott döngenek, ahol seb van. 6. A jóság jelei: előzékenység, együttérzés „fához hasonló, mely maga is megsebesül, miközben balzsamot ad”, megbocsátás, hálás az apróságokért, mert a szándékot nézi (56).

Hamvas Béla

1. Hamvas Béla (1897–1968) Eperjesen született: író, filozófus. Pozsonyban érettségizett, majd az 1. világháborúban harcolt, onnan sebesülten tért haza. 1919-ben Pozsonyból kiutasították, Budapestre költöztek. 1923-ban Budapesten szerzett oklevelet magyar–német szakon. 1927-től a Fővárosi Könyvtár könyvtárosa lett. 1935–1936-ban Kerényi Károllyal megalapította a *Sziget* szellemi műhelyt. 1940–1944-ben ismét katona, megszökik az orosz frontról. 1945-től részt vett a megújuló szellemi életben, antológiát adott ki: *Anthologia*

humana, Ötezer év bölcsessége (1947, 1989). Előadásokat tartott, pl. *Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon* (1947). E tanulmányát feleségével, Kemény Katalinnal adta ki, és hatása tragikus lett: Lukács György hevesen megtámadta, aminek az lett a következménye, hogy nem publikálhatott, sőt könyvtári állását is elveszítette. 1951–1964 között az Erőműberuházási Vállalat vidéki kirendeltségén volt segédmunkás, majd raktáros.

2. Életművének meghatározó élménye a hitetlen lét és a modern világ közötti ellentmondás. A lét értelmét, „a logosz örét” a hagyományban ismerte fel. Ezzel ellentétben állnak a ráció változó rendszerei. *Scientia sacra, Az őskori emberiség szellemi hagyománya* (megjelent 1988-ban) c. tanulmányában a szent könyvekre támaszkodva tárta fel az „aranykor” világát, amelyben a lét és az élet nem vált ketté, hanem a mindenkori normális emberi állapotban valósult meg. A nyugati tradicionalizmus egyedüli képviselőjeként Jakob Böhmét (1575–1624) követte, a német misztikus filozófust, aki azt tanította, hogy Isten a kezdete, vége és állománya mindennek, s azért teremtette a világot mint önmaga ellentétét, hogy meg tudjon nyilvánulni; azzal a különbséggel, hogy a lét teljességének helyreállítását nem a keleti tanok beolvásztásától, hanem az evangéliumi kereszténység megvalósításától várta. *Karnevál* c. regénye a 20. sz. sorskatalógusa. Hőse a földkerekséget és a poklot bejárva találja meg valóságát, azaz énjét. Hamvas esszéiben a tradíció mértéke, a tudás humora és a humor ajándékozta szabadság érvényesül.

3. Dúl Antal, Hamvas Béla *A bor filozófiája* című esszéjének a kiadója, utószavában ezt írja ezen esszé keletkezéséről: „Hamvas Béla 1945 nyarán, egy Balatonberényben töltött rövid vakáció alatt – szinte egy lélegzetre – írta meg *A bor filozófiáját*. A frontvonalak, gyűjtőtáborok, óvóhelyek megpróbáltatásaiból még éppen csak napfényre vergődő, elgyötört és kiéhezett nép első rezdülése, milyen különös, nem a romok miatt érzett kétségbeesés, hanem túlradó életöröm” (107). Majd rövid utószavának végén így értékeli a művet: „*A bor filozófiája* a magyar borkincsek nem átfogó leltára. Sem a botanikának, sem a gasztronómiának. Hamvas – ahogy más írásaiban is mindig – zárólag az emberi magatartás súlypontjaira, az élet alapjaira figyel. A rendszerezés a borászati

szakkönyvek feladata. Az övé egészen más. A jelenlét istentiszteletére készít fel” (109).

A bor filozófiája felépítése a következő: Bevezetés, amelynek mottója: *Végül is ketten maradnak, Isten és a bor* (5–13). *A bor metafizikája* (15–44). *A bor mint természet* (45–65). *A bor szertartástana* (67–93). Végül a befejezésnek tekinthető utolsó rész, amelynek címe: *Vita illuminativa (Az utolsó ima)* (94–99). A mű tehát a bevezetésen és a befejezésen kívül három részt tartalmaz, és ez nem véletlen. Hamvas Bélánál a számmisztika fontos szerepet játszik, tehát ez a felosztás tudatos; a bevezetőben ezt írja ugyanis: „E könyvnek szükségképpen három részre kell oszlania. Szükségképpen azért, mert minden jó könyv három részre oszlik, vagyis a tökéletes felosztás a hármas, de meg azért is, mert a bor száma a három, s ezt a felosztásban is kifejezésre kell juttatni” (11).

A bevezetést így indítja: „Elhatároztam, hogy imakönyvet írok az ateisták számára. Korunk ínségében a szenvedők iránt részvételem érzetem, és ezen a módon kívánok rajtuk segíteni.

Feladatomban nehézségével tisztában vagyok. Tudom, hogy ezt a szót, Isten, ki se szabad ejtenem. Mindenféle más neveken kell róla beszélni, mint amilyen például csók, vagy mámor, vagy fött sonka. A legfőbb névnek a bor választottam. Ezért lett a könyv címe a bor filozófiája, s ezért írtam föl jellegűl azt, hogy: végül is ketten maradnak, Isten és a bor.

A szemfényvesztésre a körülmények kényszerítenek. Az ateisták köztudomás szerint szánalomra méltóan fennhéjázó emberek. Elég, ha Isten nevét megpillantják, a könyvet tüstént a földhöz vágják. Ha rögeszméjüket megérintik, dührohámot kapnak. Azt hiszem, ha ételről, italról, dohányról, szerelemről beszélek, ha a rejtettebb neveket használom, be lehet őket ugatni. Mert amellet, hogy elbizakodottak, ugyanolyan mértékben ostobák. Az imának ezt a fajtáját például egyáltalán nem ismerik. Azt hiszik, hogy csak templomban lehet imádkozni, vagy úgy, hogy az ember papi szavakat mormol” (5–6).

Az ateisták vallástalanok. Vallástalan ember nincs. Az ateisták rettenetesen félnek Istentől. „Böhme azt mondja róluk, hogy Isten haragjában élnek. Nem ismernek mást, csak a haragú Istent: ezért bujkálnak és hazudoznak”

(8). De a pietisták sem különbek: „Ezt az alkalmat meg kell ragadnom, és a pietistákhoz is kell néhány szót intézнем, az ateisták e sötét szektájához. A pietizmus nem egyéb, mint az ateizmus álöltözetben” (9). A bevezetés végén, a *Három* címen művének céljáról többek között ezt írja: „Az első rész a bor metafizikája. Nemcsak céloom, hanem becsvágyam is, hogy ebben a részben az alapot minden jövődő borfilozófia számára megvessem” (11). Ahogyan Kant a filozófia döntő gondolatait kimondta, úgy akarja ő a bor metafizikájának időtálló eszméit leírni.

A bor metafizikájának tárgyalását Hamvas az érzékszervekkel kezdi: „A szem az érzékszervek között az absztrakt; azzal a tárggyal, amelyet lát, sohasem lép közvetlen kapcsolatba, és nem tud vele összenőni. A fül a dolgokat

valamivel közelebb ereszti. A kéz meg is fogja. Az orr már a dolgok párját is beszívja. A száj, amit megkíván, magába veszi. És csak akkor tudom meg valamiről, hogy micsoda, ha megízleltem. A száj a közvetlen tapasztalat forrása” (17). „A szemvilágnál, a fülvilágnál, sőt még a kéz világánál is a szájvilág sokkal közvetlenebb, éppen ezért vallásosabb, mert közelebb van a valósághoz” (17). „A szájnak három tevékenysége van: beszél, csókol és táplálkozik” (17). „A szóval adok; a táplálékkal veszek; a csókkal adok is, veszek is” (18). „A táplálkozás háromféle. Az ember eszik és iszik és lélegzik” (18). Három ösfolyadék van: hideg, meleg, közép. Meleg folyadék három van: a víz, az olaj és a bor. Hideg folyadék szintén három: tea, sőr és tej. Középen csak az alapnedv van; és a vér.

SZÁJ

Beszéd (szpirituális)	Táplálkozás (materiális)	Csók (lelki)
Étel (materiális)	Nedvek (ital) (lelki)	Lélegzés (szpirituális)
Meleg (lelki)	Centrum (szpirituális)	Hideg (materiális)
VÍZ, OLAJ		TEA/KÁVÉ
BOR	VÉR	SŐR, TEJ

Ha a bor kapcsolatát megnézzük a hét bolygóval, a hét nappal, a hét hanggal, a szivárvány

hét színével, a hét fémmel és a hét számmal, akkor ezt kapjuk:

BOR

Szaturusz – szombat – h – fekete – ólom – 3

A bor napja tehát a szombat, bolygója a Szaturusz, színe a fekete, féme az ólom, hangja a h, és száma a 3 (20).

A bort a világban a helyére kell tenni. A rendnek a bolygója a Szaturusz, aki az aranykor ura, azaz a rend ura, a nagy primordiális paradicsomi rend jelképe. Ezért függ össze a hárommal, a mérték számával. És ezért függ össze a borral, amely az embert a megzavarodott világból kiemeli, hogy az aranykori rendbe visszahelyezze. A rend a világ kulcsa. Ha a dolgokat rendbe hozom, ha minden a helyén van, a világ értelme helyre áll. Minden filozófia ilyen értelem-helyreállítási kísérlet. Ekkor kiderül, hogy a különbözőnek látszó dolgok nagy sokasága csak látszat. „Minden egy. *Hen panta einai* – mondja Hérakleitosz” (24). Minden dolog ugyanannak az Egynek más és más

megjelenése. Maszkja. „Mindaz, amit láthatok és hallhatok, megehetek s megihatok, elgondolhatok és megfoghatok, az mind-mind hieratikus maszkja ugyanannak az egyetlen Egynek” (24). „Ezzel a bor filozófiájának alap gondolatát kimondtam. Mi a bor? Hieratikus maszk. Valaki van mögötte. Valaki, akinek háttartalan számú maszkja van, s aki ugyanabban a pillanatban él a Merkúr, az arany, az f-hang, a vörös szín maszkja mögött, aki együgyűn azon percben könyv, beszéd, női nevetés, pápszem és sült kacsa” (24–25).

„Minden gondolkozást az érzékekkel kell kezdeni, mondja Baader” (26). Ennek helyességét belátva, kezdte Hamvas a bor metafizikáját a legérzékibb érzékkel, a szájjal. Mert mindaz, amit a borról a szem és az orr tapasztalhat, ahhoz képest, amit a száj tud, jelentékte-

len. „A száj tudja a borról, hogy hieratikus maszkja, és tudja, hogy kinek a hieratikus maszkja” (26). Az absztrakt ember azonban még a szemével és fülével is bizalmatlan. „A modern korban két ilyen absztrakt embert ismerünk, az egyik a szcientifista, a másik a puritán. Mondani sem kell, hogy mind a kettő az ateizmus válfaja. A szcientifizmusra jellemző, hogy nem ismeri a szerelmet, hanem a szexuális ösztönt; nem dolgozik, hanem termel” (27). „A szcientifista az ateizmusnak veszélytelen, ügyefogyott és komikusabb alakja. A puritán agresszív ember” (27). A támadáshoz az ad erőt neki, hogy azt hiszi, az élet egyetlen helyes módját megtalálta. „A puritánsághoz igazi erőt az ad, hogy ő a desperát ateista. Minden nőt, aki átlagon túl csinos, máglyára küldene” (28). A bornál jobban semmit sem gyűlöl, a bornál jobban semmitől sem fél. Ha megenne egy jó disznótorost, baracklekváros fánkot, meginna két üveg szekszárdit, meg lehetne menteni. „De nincs az a hatalom, amely erre rá tudná bírni” (28).

„Az a tudás, hogy életének csak akkor van értelme, ha feláldozza, mindenkivel vele születtek. Az élet akkor sikerül, ha feláldozom. Józan és komoly embernél ez a feladat önmagától megoldódik, amikor életét Isten rendelkezésére bocsátja. Az ateista azonban fél” (29). Ennek ellenére ő is feláldozza életét valaminek, valamely eszmének. Mi ez? „Istenszurrogátum. És mi rejtőzik e mögött a méreteiben is iszonyú önsanyargató örültség mögött? Az, hogy ő a desperát ember” (29).

4. *Eksztázis* c. esszéjének 1. kiadása 1996-ban jelent meg a Medio Kiadónál, de jóval korábban, Tiszapalkonyán, 1960. május 15-én fejezte be Hamvas Béla. Az esszé terjedelme 55 oldal, és 12 fejezetre oszlik. Az 1. fejezetben az alap gondolatát fejtí ki: „A szentkönyveket az ember kinyilatkoztatás útján kapta. Mint a hagyomány minden lényeges fogalma, a kinyilatkoztatás is a szektáknak és a racionalizmusnak, és így a fantazmagóriának vagy a tagadásnak esett áldozatul. Ha a hagyomány megszakad, ez a kettős törvénytelenység mindig fellép, a túlzás és lekicsinylés, a közösségben az individualizmus és a kollektívizmus, a morálban a fennhéjázás és az elaljasodás. Mérték nélkül nincs törvény, nincs közösségi rend, nincs erkölcs és nincs tudás. A hagyomány vonzerejében élőknek a kinyilatkoztatásra való érzékeny-

séget megérteni részben könnyebb, részben nehezebb, mint a hagyományon kívül állónak. Könnyebb, mert abban, hogy valaki a kinyilatkoztatás részese legyen, nincs semmi természetfölötti. De nehezebb azért, mert a kinyilatkoztatás elérése rendkívüli erőfeszítést kíván” (5).

„A kinyilatkoztatás részese az, aki kapcsolatot teremt a lét emberfölötti körével. A kapcsolat teremtése többnyire hosszú gyakorlat eredménye. Az ember teljes erejét igénybe vevő állapot, amelyben az ember az emberfölötti körrel tudatosan hangoltságba kerül. Ez nem intuíció, nem ihlet és nem sugallat, rokon ugyan mindezzel, de nem szabálytalan, nem véletlenszerű. A hangoltságban az ember értelméből nemhogy nem veszít, hanem éppen nyer. Tudata megszilárdul és fölemelkedik. *„Hangoltságnak kell mondani azért, mert a hangban van meg az emberfölötti hatalom, amely a természetre teremtő hatást gyakorol.”* Ezért volt a zenének minden hagyományban olyan nagy jelentősége. Ezért Kínától Júdeán keresztül Mexikóig azt, aki a kinyilatkoztatás részese, inkább hallónak, mint látónak tartották. Ezért a hagyomány igazi ereje abban a korban, amikor a tanítást már leírták, tulajdonképpen megszűnt, mert annak lényege csak az élő hangban adható át. A látás csak a tér határáig terjed. A hallás az időé, de hallani azt is, ami túl van az időn. Amit az ember lát, csupán burok, mint a Kabala mondja, a dolgok héja; ami hangzik, az láthatatlan” (5–6).

„Ha valaki azt mondaná, hogy a *kinyilatkoztatásra való hangoltság* a brahmani beavatás fokozata,” az ember nem tudna meg róla többet. A hangoltságról Guénon azt mondja, hogy az az *état primordial*, vagyis az ember állapota a kezdetek kezdetén. Érzékenység, amely az emberfölötti felé nyitva áll. De ez ugyanakkor az ember végső állapota is: e kettő egymáshoz úgy viszonylik, mint az első és az utolsó, az indulás az ösztönzésre és a cél, a paradicsom. Csecsemőnek lenni és bölcsnek lenni ugyanaz, szól Lao-ce (Kr. e. 4–3. sz., kínai filozófus). A hangoltságot nemcsak az idők elején és végén érhetjük el. Az *état primordial* mindenkiben és minden percben itt van. Az alapállás bármely pillanatban megvalósítható. Csuang-ce (taoizmus szent könyve, Kr. e. 4. sz.) megveti azt, aki mint példára, örökösen a múltra hivatkozik, de azt is, aki bolondul a jö-

vőért lelkesedik. Az alapállás realizálása nem függ kortól. A *tao* (a mindenben megnyilvánuló természettörvény) mindig jelen van” (7).

A *hangoltság* feltétele a *tükörsíma kedély*, mint Kínában, a *vidja* (éberség), mint Indiában; nehezen megvalósíthatóvá teszi a korrupt élet szétszórt nyugtalansága: *avidja* (alvajárás). A hangoltság ilyen állapotban nem realizálható. E szétszórt nyugtalanságban az emberi szellemnek semmiféle magasabb fokú állapota nem érhető el. Az ember centruma ebben a létben nem is valódi lény, hanem egy biológiai, pszichológiai, szociológiai és egyéb residuumokból képződött mag, amely szüntelenül változik, de a halálban felbomlik. A buddhizmus azt tanítja, hogy az emberi ént az életszomjúság (*trishna*) teremti átélte vágyakból és ösztönökből, és ez tapad örületszerűen a világhoz. *Azt hiszi, hogy az élet óceánját meg tudja inni, de közben egyre szomjasabb lesz. Ez önzés, önszeretet: az önmagán túlradó ragadozó ösztön, hogy az életet mohón az utolsó cseppig magába szívja. Ezt az ösztönt Orpheusz, később Maximus Confessor (Kr. u. 6–7. sz.) egyházatyja *pathénak* nevezte. Ez a hindu *kama*, Böhme *Gierne*nek nevezi. Az emberi lény ritmikusan fordul ki és be és a centrum felé, a világosba, a sötétbe és középre. Egy *jang*, egy *jin*, egy *jen*. A lényeg azon áll vagy bukik, hogy a sóvár életétség uralkodik-e az emberen, vagy ő uralkodik*

az életétségen. Az életétségsben szétszóródott ember: *dzsíva*. Az éber és tükörsíma kedély: *atman*. Az *Atman* azaz az ember, aki az életétséget megfékezi, és így a lét magasabb fokozatai számára alkalmassá válik (9).

„A *kinyilatkoztatásra* hangoltnak lenni annyi, mint az alapállást megvalósítani, mint bölcs csecsemőnek, vagyis ébernek lenni, az életétséget kikapcsolni, a *szamszarából* kilépni, és a sóvárságot megszüntetni. Ez az állapot, amit megérteni könnyű, mert nincsen benne semmi természetfölötti „a nagy útban nincsen semmi titokzatos.” De ez az, ami nehéz, mert elérése az embertől a legnagyobb szellemi megerőltetést követeli” (10).

Ezt elérni beavatással lehet. „A beavatás nem egyéb, mint a lefokozott éberségű korrupt tudat normalizálása. A korrupció helyreigazítása, más szóval a primordiális állapot realizálása. Ez az, amit a modern korban elfelejtettek, mert nem tudják megtenni” (12). „A hagyománynak azok az iratai, amelyek mindennemű ismeretközléstől tartózkodva a korrupt tudatot lépésről lépésre helyreigazítják és az embert az alvajárás állapotából felébresztik, valamilyen beavatási eljárást adnak át. Ilyen beavatási eljárást ad át a Tao-te king és Csuang-ce, a görögöknél az orfika, a hébereknél a Kabala, az araboknál a szufi és a hindu jóga (13).

3. Földényi László: *Az esszé kísértete c. esszéjének szerkezete*

Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra *Retorika* (Osiris Kiadó, Budapest 2004, 555–557) című kézikönyvében A. Jászó Anna közli Földényi László *Az esszé kísértete* című esszéjét, amely eredetileg az Élet és Irodalomban jelent meg 1997. március 7-én, majd megállapítja, hogy „a fenti esszé az esszéről összefoglalja eddigi ismereteinket” (557). Végül felvázolja az érvelő esszé szerkezetét: 1. a bevezetést, 2. a ténymegállapítást, 3. a bizonyítást, 4. a cáfolást és 5. a befejezést (555–560). Az alábbiakban e szempontok alapján vázolólok fel Földényi esszéjének a szerkezetét.

Bevezetés: Mi az esszé? S hol találni rá? Az irodalmon innen? Vagy azon túl? Netán a művészet és a tudomány között elterülő senki földjén? Ahová a szigorú határőröknek már nincs joga belépni? És ahol épp ezért keresnek oly sokan menedéket? S miről ismerni fel?

Vagy szabadsága teszi messziről láthatóvá? És lehet hogy épp ez a lényege, hogy a horizontok sokféleségét elfogadva a szabad átjárást hirdeti.

Ténymegállapítás vagy elbeszélés: Az elmúlt hónapokban sokfelé kísértett az esszé. A Kortárstól a Jelenkorig, a Népszabadságtól az Alföldig többfelé is fölfestették az esszé ördögét a falra. Általában a tudomány angyali tisztaságának a védelmében. De az esszéisták is résen voltak: ártatlanságukat hangsúlyozták. Ők is egymásnak rontottak olykor, van aki posztmodern, van aki ódivatú nyugatos. Van, aki az irodalmi tehetség híján írók műfajának tekinti az esszét, van, aki a szószéknek tartja a műfajt.

A frontok meglehetősen összekuszálódtak. A szigorú szakemberek időnként nem tudnak ellenállni az esszéisztikus hangnem kísértésének; az esszét elutasító irodalomtörténészből,

miközben a műfajt ostromozza, előbújik a vérbe-
li esszéista. De az is előfordul, hogy azért vi-
tatkoznak, hogy ösztönözzék egymást, hogy
megőrizték az ismeretlen utáni kíváncsiságu-
kat. Nem jó, ha szigorúak a határvonalak: a
franciák, az amerikaiak, az olaszok szabadab-
bak, a németek szigorúbbak. A szigor, mint ál-
talanban, ezúttal sem a szabadság jele.

Tétel: A döntő választvonal nem annyira az
esszé és a tudomány között húzódik, mint in-
kább a teremtő és a reprodukív szemlélet kö-
zött. Minden hang meg van engedve, feltéve,
ha nem visszhang.

Bizonyítás: Hogy melyek egy jó esszé ismer-
velei? Erre még egyetlen „esszépoétika” sem
adott receptet. Mégis eldönthető egy esszét ol-
vasva, hogy jó-e vagy sem, ahogyan egy vers-
ről is. Lényege: „hogy a szemünk láttára vala-
kit megkísértett-e valami.” „Attól hiteles egy
esszé, hogy amiről szó esik benne, annak szem-
élyes tétje van. A jó esszéből mindenekelőtt a
szabadság árad – az a szabadság, amely való-
ban személyes döntés és állásfoglalás velejáró-
ja. És minél mélyrehatóbb a döntés, annál nyil-
vánvalóbb a kiszolgáltatottság élménye is. Az
esszé esetében a személyes szabadság elvá-
laszthatatlanul fonódik egybe ezzel a mély,
személytelen kiszolgáltatottsággal. Az esszé
valóban a szó legszorosabb értelmében vett kí-
sérlet. Nem lehetne végrehajtani, ha magát az
esszéistát is nem kísértette volna meg valami.”

Befejezés: Valódi hitele egyedül a szel-
lemnek van, amely mindig személyes, mert va-
lamiféle megkísértésről van szó, mint a Bibliá-
ban: a tudás fája alatt érte az embert. A kulcs-
szó tehát a *megkísértés* és a *szabadság*, az esz-
zéíró szabadsága, az olvasó szabadsága.

A fenti elemzés világosan mutatja, hogy az
esszé és a szónoklás között vannak rokon vo-
nások, mégpedig a gondolatok szabadabb, éke-
sebb kifejtésében és az érvelésben.

* * *

A szerkesztő kiegészítése:

Az érvelő esszé tanítása

1. Fontosnak tartjuk a mintát: érvelő esszék ol-
vastatását és elemzését. A nehézség abból
származik, hogy ezek az esszék általában hosz-
szúak, szerkezetük sem mindig kristálytisztá.
Nehéz rövid – egy tanítási órán elvégezhető –
és jó, tanítható szerkezetű esszét találni. Seneca

rövid írásai alkalmasak erre, már csak rövid
mondatos stílusuk miatt is. Jómagam sikerrel
tanítottam harmadik, a barátságáról szóló leve-
lét. Rövid beszédek is alkalmasak az elemzés-
re, mivel az érvelő esszé és a beszéd felépítése
azonos.

2. Az esszéírás tanításakor a következőket
ajánlatos elmagyarázni. A legfontosabb, hogy
legyen egy tételünk, s ezt a tételt bizonyítsuk:
az érvelés bizonyítás, az érv bizonyíték (vele
érjük el, hogy tételünket elhiggye az olvasó, –
érdekességképpen megjegyzem, hogy az eredeti
argumentum első magyarítása az 1840-es
években ez volt: *bizony, bizonyok*; később az
1870-es években kezdték használni az *érv, ér-
vek* szót). Ajánlatos legalább három érvtel
felhozni, kettő kevés, háromnál többre nehezen
emlékeznek, persze ez csak tanács, nem elő-
írás. Tehát:

TÉTEL (saját megfogalmazásban vagy idézet
formájában; lehet kijelentő mondat, de
lehet költői kérdés is)

BIZONYÍTÉK: 1., 2., 3.

Ha terjedelmesebb a fogalmazás, vagy ha
szükség van hangulatteremtésre, lehet bevezet-
ést és befejezést alkalmazni, tanácsos utólag
megírni, amikor már a lényeg megvan. Tehát:

Bevezetés

TÉTEL

BIZONYÍTÉK(OK)

Befejezés

Lényeges, hogy ez a sorrend, de kötelező
rész a tétel és bizonyítása. Ez különben a négy-
részes arisztotelészi szerkezet, általában ezt ta-
nították a magyar iskolákban.

Előfordul, hogy az esszé írója közölni akar-
ja témája feltalálásának körülményeit vagy va-
lamilyen más, ideillő eseményt, elbeszélést,
azaz narrációt alkalmaz. A narráció általában a
bevezetés utáni helyzetbe kívánczik, de bár-
hol lehet (az ok-okozati érvelésben az okot
gyakran elbeszéljük, így bizonyíték lesz – ezt
látjuk a Halotti beszédben). Az is előfordul,
hogy mások más véleményen vannak, s ezeket
a véleményeket nem fogadjuk el; de meg kell
indokolnunk, hogy miért helytelenítjük mások
véleményét: cáfolnunk kell. Vagy egy bizo-
nyos ember véleményét cáfoljuk, vagy a köz-
vélekedéssel nem értünk egyet. Újabb két ré-
szünk van, tehát:

Bevezetés
Elbeszélés
TÉTEL
BIZONYÍTÉK(OK)
Cáfolás
Befejezés

Az elbeszélésnek és a cáfolásnak nincs rögzített helye. Az elbeszélés szerepelhet a bizonyítékok között, sőt maga is lehet bizonyíték. Cáfolással kezdetűk is az esszé, ha erős ellenvénnel szegülünk szembe. Ez a híres hatos szerkezet, amelyet először A. C. Herenniusnak ajánlott retorika adott meg Kr. e. 70 táján, s azóta is ezt tanítják mindenütt. Ehhez a hat részhez társulhat még egy hetedik: ez a kitérés; de a kitérés nem lehet elkalandozás, és rövidnek kell lennie. Ha hosszú és bonyolult a bizonyítás, akkor irányíthatjuk az olvasó figyelmét, s a tétel után megmondjuk, hogy először, másodszer, harmadszer stb. erről és erről fogunk beszélni. Ezt a részt felosztásnak, a tétel felosztásának nevezzük, tehát:

Bevezetés
Elbeszélés
Kitérés

TÉTEL
A tétel felosztása
BIZONYÍTÉK(OK)
1., 2., 3. (stb.)
Cáfolás
Befejezés

Természetesen a felosztás is tetszőleges, a kitérés még inkább. Számos példa (elemzés) található Klasszikus magyar retorika c. könyvemben. Minden egyes szerkezeti egységről még sok ismeretet lehetne közölni.

Célszerű először tétel–bizonyítás szerkezetű rövid fogalmazásokat írni, megbeszélés alapján; lehet ún. közös fogalmazás is (ez kiment a divatból pedig hasznos: ilyenkor a tanulók javaslatokat tesznek, s az elfogadott megoldásokat írják le). Ha a megbeszélés után külön-külön dolgoznak, fel kell olvastatni néhány megoldást. Az egész műveletnek akkor van értelme, ha a tanár eleinte minden dolgozatot kijavít. Arról nem is beszélve, hogy maga is megír néhány esszét. Munkás művelet, de másképpen nem megy.

A. Jászó Anna

Jókairól – más szemszögből, V.

Kielégítette a nemzet hiúságát, takargatta önismeretének hiányát?

Szerettem volna lezárni Jókairól szóló sorozatomat, de ekkor kezembe került a Mohácsy-féle (úgy tudom, a leginkább használt) tankönyv Jókairól szóló summázata:

„Jókai korabeli hatásának titka abban is keresendő, hogy teljes mértékben azonosulni tudott saját osztályával és olvasóközönségével. Nem annyira formálni, mint inkább csak kifejezni, szolgáltni kívánta nemzetét és osztályát. Ábrándos illúziókba ringatta az embereket. Eltűlozta nemzeti erényeinket, hibáink fölött szemet hunyt. Kielégítette a nemzet hiúságát, takargatta önismeretének hiányát. Életművében mégis megfigyelhető bizonyos szemléletváltozás: a korai regények főnemesi hőseinek helyére köznemesi alakok lépnek, s a költő, a tudós, a vállalkozó, a mérnök válik ideállá” (Mohácsy Károly: *(színes) Irodalom a középiskolák 10. évfolyama számára*, Krónika Nova, 280).

Ez a summázat annyira felháborító, igazságtalan, hamis, hogy nem lehet szó nélkül hagyni.

1. Szemléletváltozás: főnemesek helyett köznemesek.

Jókai regényeiben minden korszakában szerepelnek főnemesek és köznemesek egyaránt. Egyáltalán melyek a korai regények, mire gondol a szerző?

Van a szövegben egy rejtett gondolat (pragmatikai szempontból: implikátúra): megfigyelhető regényeiben bizonyos szemléletváltozás, vagyis a főnemesi alakok helyébe köznemesi alakok kerülnek. Tehát az ábrándok kergetése, a nemzeti erények eltűlése, a hibák takargatása stb. a főnemesi alakok ábrázolásának köszönhető. A főnemes csak rossz lehet, a köznemes a jó, a radikalizálódás a jó. (Tehát a Széchenyiről mintázott Szentirmay erényei el vannak túlozva?)

Mindez felidézi a „régí szép, osztályharcos időket”. A hatvanas években járunk. Eszembe jut egy irodalmi szemináriumunk, ahol is az egyik csoporttársunk erős hittel kifejtette, hogy Tolsztoj rossz író, mert gróf. Egyetemista volt az illető, nem párttitkár. Mit jelent az, hogy „Nem annyira formálni ... kívánta nemzetét”? Csak nem a szocialista realizmus alapján áll a tankönyvszerző: az író nemcsak bírál, hanem utat mutat (mint szegény Gorkij parancsra írt művében, *Az anyában*).

2. Szemet hunyt hibáink felett.

A bekezdés első négy mondata hazugság. Kérdezem, milyen hibáink felett hunyt szemet Jókai, amikor regények során át fő témája az árulás volt? Hosszasan írtam erről, kezdve *A varchonitákkal*, akik nem ismerték még az árulás fogalmát sem, szavuk sem volt rá. Rettenetes az a pártharc és felelőtlenség, amely az *Erdély aranykorában* tárul elénk (korai regénye!). A *Fráter György* arról a közömbösségről szól, amely nem ismeri fel a vészhelyzetet, s azt az egyetlen embert, aki meg akarja menteni az országot, meggyilkoltatják. Két mozgalmas regénynek, a *Szeretve mind a vérpadig*-nak és *A lőcsei fehér aszszonynak* pedig fő témája az árulás, nem is beszélve arról, hogy könyörtelenül megmutatja a kuruc-labanc ellentétnek a zűrzavaros körülményeit. Nem tudom, miféle illúziókba ringatózik az, aki elolvassa egy viszonylag kései regényében, a *Fekete gyémántokban* a körmönfont tőzsdei manipulációkat, az olyan aljasságokat, amelyek a nőt is a manőverek eszközévé akarják tenni (Evila „felhasználásáról” van szó). Pontosan az önismertetet akarta felébreszteni múltunkkal és jelenünkkel foglalkozó regényeivel. Elgondolkozhatunk azon, hogy mi vezetett Mohácshoz, a Rákóczi-szabadságharc és az 1848–49-es szabadságharc elvesztéséhez, az új iparosodás ellentmondásaihoz. Az Ocskay-történet végén azt írja Jókai, hogy ezek „lélekfájdító idők” voltak, írta mindezt az igazi lélekfájdító időkben, az osztrák elnyomás idején. Ez volna a hibák takargatása? Ezek volnának az ábrándos illúziók?

3. Mit értett azon a tankönyvszerző, hogy Jókai azonosult osztályával és kiszolgáltta osztályát? A köznemességet? Nézzük meg alaposabban ezt a kiszolgálást.

A *kiskirályok* című satirikus regényében kiábrándító képet fest a reformkori nemesség egy részéről. Két lényeges tevékenységük van: a lakomák, ivászatok és kártyapartikkal, valamint a vadászat, ezenkívül verekedések, vég nélküli pereskedések, elfoglalt öskutatás: a főszereplő Thonuzoba leszármazottjának tartja magát. Igaz, hogy latin mondatokat kevernek beszédükbe, tudnak annyit a világnyelveken, amennyi szükséges, de mégiscsak félműveltek. (Jókai nyelvi humoros frenetikus, ahogy kifigurázza a népetimológiai szóhasználatot, a nyelvi bakikat, a szereplők beszélő neve is szellemes.)

A főszereplő tizenkét éves fia következőképpen foglalja össze ismereteit az akkori világról: „*Én úgy tudom, hogy az egész föld a mienk, a parasztnak csak dolgozhatnak rajta; mikor aratás van, nekünk behordják a kész gabonát; mikor szüret van, behozzák a bort; a kenderet szépen megge-*

rebenyezik s még azután télen fel is fonják a béresházban; mink csak nyálázót adunk neki hozzá. Hogy egy esztendőben elveri a jég a szőlőt, a másik esztendőben tartozik a parasztnak dupla dézsmát adni. A parasztnak kötelessége ötvenkét napig ingyen dolgozni, marhájával együtt; mikor vadászni akarunk, kötelessége a parasztnak hajtani. Kötelessége a parasztnak az erdőn fát vágni, hazahordani; kötelessége nádat vágni, utat csinálni. Oh, tudok én mindent. A parasztnak csak kötelessége van, mi vagyunk az ő urai. [...] A nemesebért nem szabad se elfogni, se megveretni, akármit vétett; a parasztnak mi ítéljük el, mi csapatjuk meg. [...] Nekünk pallosjogunk van. Az akasztófa is a mienk a határban, s arra csak parasztnak szokás felakasztani, ha lovat lop. [...] Nem félünk ám senkitől. Aztán a császárnak sem adunk katonát; oda is a parasztnak viszik el.” Most már nem tudjuk megkérdezni az akkori köznemeseket, hogy hízelgett-e nekik a Jókai által lefestett kép, mennyire legyezgette hiúságukat, mennyire takargatta önismeretüket. Erősen kétkem. Azért az igazsághoz tartozik az, hogy Jókai kedves humorba burkolja a kiábrándító közállapotok rajzát, de a kritika azért kemény marad.

A köznemesség és a hivatali apparátus bírálata a legkeményebb a *Rab Ráby*-ban. Ezt a regényét az irodalomkritika a legjobb magyar történelmi regénynek tartotta, többek között Sötér István is (ma meg sem említi az iskolásan). Ráby Mátyás történelmi személy volt, II. József bizalmas embere és reformjainak lelkes híve. A nemeseknek kiszolgáltattott szentendrei parasztnak akar igazságot szolgáltatni, elutalajdonított pénzüket felkutatni és visszaszolgáltatni. A vármegyei urak özszezárnak, orcátlanul hamis vádak alapján börtönbe vetik Rábyt, s hiába értesíti többször is a császárt, a császár sem tudja kiszabadítani (befalazzák Ráby börtönajtáját, úgyhogy nem is találja, pedig többször is elmegy mellette). Jókai azonban soha nem fest egyoldalú képet: kiderül, hogy nemesség ősi jogait védi a császárral szemben, fontosabbnak tartják a haza önállóságának védelmét, mint a császár népboldogító eszméit. Ezért szövetkeznek a felvilágosult és a maradi nemesek a közös ellenséggel szemben. Persze a nép kimarad ebből a szövetségből. Rettenetesen ellentmondásos a helyzet, s ezek az ellentmondások és viselkedések a mai olvasó számára is hallatlanul érdekesekek és tanulságosak.

A *szegénység útja* c. satirikus kisregénye arról szól, hogyan tékozolja el a gazdag Darkaváry Lőrinc tehetségét, vagyonát 1844 táján, amikor a pozsonyi reformországgyűlésen szolgálhatná hazáját. Még képviselősege előtt alispán akar lenni, a választás leírása egyszerűen visszataszító. Csak

egy rövid részletet idézek, amelyben az előkészületekről van szó (ismerős motívumokkal):

„A Darkaváron tartott előértekezletben a vörös toll pártja elkészíti az új tisztviselői kar lajstromát; mely azon esetben, ha a vörös toll győz, a mostaninak helyébe fog lépni. Az alispántól elkezdvé, le az utolsó esküdtig, mindenki kilöketik, aki nem a vörös tollhoz tartozik. Régi érdem, szorgalom, gyakorlottság nem véd meg senkit. Van fiatal erő elég s aztán „akinek az Isten hivatalát ad, észt is ad hozzá”. Kivételt képeznek az öregek közül csak azok, kik föltétlenül csatlakoznak a vörös tollas párthoz. Mikor aztán az új tisztviselői kar meg van állapítva, következik a párt diadalra jutására szükséges költségvetés. [...] És kezdődik a dolgozás. Legelőször is a hivatalában senki sem dolgozik semmit. Minden ember megy faluzni, kapacitálni, s dolgozza a közvéleményt. [...] Végre el kell híresztelni, hogy ha a fehér toll győz, minden nemes kétszer annyi adót fog fizetni, mint a paraszt. Ezt megértik. Azután következik a saját magunk megerősítése.” Stb. Stb. (12)

A főispán sem örülhetett a róla festett képnek. Bécsben és Párizsban lakik, „varmegyéjét csak minden három évben egyszer látja, amikor tisztújításra lejön. Olyankor aztán elolvassa az eléje tett papírról a titkária által készített beszédet s kimondja a megyegyűlés határozatait, miket a főjegyző ír le számára – latinul. // Hanem most ez a terhes hivatal még egy új feladattal lett megnehezítve. Az ország rendei Pozsonyban azt a törvényt hozták, hogy ezentűl Magyarországon ne a latin, hanem a magyar nyelv legyen a hivatalos. Már most a főispán úrnak is magyar beszédet kell felolvasni és magyar határozatokat kimondani. Hiszen érti ő a nyelvet egy kicsit, de furcsán ejti ki nyagon.” (27)

Tehát 1844-ben járunk. Böven benne vagyunk a reformkori küzdelmekben, Szentirmay Rudolf és Kárpáthy Zoltán korában. Ezer szerencsénk, hogy voltak Szentirmayhoz hasonló főnemeseink, ismervén a közállapotokat, érdemeik ezerszeresen nagyobbak, mint ahogyan vélekedtünk eddig róluk.

Természetesen jelen van regényeiben a példát mutató, művelt, erkölcsös köznemes, a reformmozgalmak motorja, az *És mégis mozog a föld* hősei, a földmérő mérnök *A kiskirályokban* és még sokan mások.

4. „Életművében mégis megfigyelhető bizonyos szemléletváltozás: a korai regények főnemesi hőseinek helyére köznemesi alakok lépnek, s a költő, a tudós, a vállalkozó, a mérnök válik ideállá.”

Nézzük a vállalkozót és a mérnököt.

Berend Iván valóban ideális ember, nagy tudású, józan gondolkodású, minden nehézséget legyőz, sikeres vállalkozó. De ott mellette a volt osztálytárs, Kaulmann Félix, „azonos alomból”, lelkiismeretlen szélhámos, pedig ő is vállalkozó. Főnemesi szereplők ebben a regényben is vannak. És milyen ember Tímár Mihály? A teljességgel lelkiismeretlen Kaulmann Félixszel szemben vannak lelki vívódásai, összetett jellem:

„Tímárnak sikerült már meglopni az egész világot.

Ellopta Timéától apja millióját, azután *ellopta* tőle szíve férfiideálját, végre *ellopta* tőle hitvesi hűségét.

Ellopta Noémitől szíve szerelmét, női gyöngédségét, *ellopta* őt magát egészen.

Ellopta Teréza bizalmát, az embergyűlölő utolsó hitét az egyetlen igaz emberben, *ellopta* tőle a senki szívetét, hogy azt megint visszaadja neki, s azzal *ellopja* háladatosságát.

Ellopta Krisztyán Tódortól az egész óvilágot, számúzve őt ravaszul a másik hemisphaeriumra.

Ellopta Athalie-től apját, anyját, házát, völegényét, égi, földi üdvösségét.

Ellopta Kacsukától a boldoggá létel reményét.

Lopta a tiszteletet, mellyel az egész ismerős világ környezé; a szegény könnyeit, az árva gyermekek kézcsókjait, a királytól az érdemrendet, ez mind lopott jószág volt. *Lopta* a csempészekről a titoktartó hűségét, a tolvajokat meglopta!

Meglopta az Istent magát, lelopott tőle az égből egy kis anygalt.

A lelke sem volt már az övé: azt is elzalogosította már a holdnak, ezt is megcsalta vele: nem adta át, amit ígért. *Meglopta* a holdat!” (Az *arany ember* II/114–115)

Jókai jellemei nem függenek társadalmi, nemzeti hovatartozásuktól: vannak közöttük tiszteletreméltó és megvetendő főurak, tiszteletreméltó és megvetendő köznemesek, közemberek; még rokonszenves török harcos is (Feriz bég, *Törökvilág Magyarországon*), és nemes lelkű osztrák (Palwitz Ottó).

Összetett és bonyolult jellemeket fest: ilyen Teleki az *Erdély aranykorá*-ban és a *Török világ*-ban; Korponayné, a löcsei fehér asszony; Ocskay László, Rákóczi villáma; Fráter György, a jellemében megváltozó Kárpáthy János, Szentirmay Rudolf.

A főnemeseink közül példamutató alakok Szentirmay Rudolf, Kárpáthy Zoltán. Ne felejtjük el, hogy Szentirmayt a legnagyobb magyarról, Széchenyiről mintázta Jókai. De vannak közöttük nemzetgyűlölő szörnnyetek és léha manipuláto-

rok, mint Kárpáthy Abellinó, sőt kettős életet folytató rablók és pénzhamisítók, mint Hátszeghy báró, a Fatia Negra.

Igaza van Szajbély Mihálynak: „*A jó és rossz dualizmusa ugyan ismét előtérbe került, de nem szakított azzal a szabadságharc utáni novelláiban kialakított szemléletmóddal, mely a rosszat nem azonosította az ellenséggel, a jót a magyarokkal, sőt észrevette most már, hogy esetenként ugyanaz a személy sem áll egyértelműen a jó vagy a rossz oldalán. S ami talán még fontosabb, a jó sohasem kerül ki győztesként a küzdelmekből, s végső soron nem marad számára más vigasz, mint a világtól való elvonulás, a sziget-lét utópiája; ez a motívum most már végigkíséri Jókai egész írói pályáját*” (Jókai Mór. Kalligram 2010, 126). Később így jellemzi Szajbély az Erdély aranykora szereplőit: „*A fejedelem alapvetően becsületes ember, de befolyásolható, hiú és iszákos. Bánfi tisztán látó politikus, de nem tud ellenállni ösztöneinek, és házasságtörést követ el. Béldi ugyancsak nagy formátumú államférfi, de nem képes legyőzni önmagában a sértett férjet, akinek orvul csókot loptak a feleségétől ... Különösen bonyolult eset Telekié. Nem vitás, hogy jót akar, de nem riad vissza attól, hogy akaratát akár nemtelen módon (mások gyengéit kihasználó cselszövés) juttassa érvényre. Mindig szem előtt tartja saját érvényesülését, mégsem célja, hanem célja elérésére választott eszközei helyezik a rossz oldalra*” (uo. 132). Kérem kollégáimat, olvassák el Szajbély monográfiáját, s meg fog változni az a sablonos kép Jókairól, amelyet szorgalmasan kialakított egyrészt az irodalomkritika, másrészt a tankönyvírás.

Szemére szokták vetni Jókainak a lélekrajz hiányát. Ez a vád sem igaz. Írt ő lélekrajzot, amikor szükség volt rá. Szajbély kitűnően elemzi *A kőszívű ember fiai* elején megalkotott lélekrajzot. Megírta több regényben is az árulás lélekrajzát (írtam erről a 2. cikkben. Szajbély is elemzi ezeket a regényeket). Az árulás pedig – úgy tűnik – univerzális téma, minden korban, minden időben. Nagyszerű lélekrajzot olvashatunk *A mi lengyelünkben*. A történet szomorú: Komárom feladásának részleteit, Klapka és a várban tartózkodók nehéz helyzetét írja le benne Jókai. Az egyik huszárezred tiltakozik a feladás ellen, megtagadja a parancsot. Ilyen esetben a hadbírósnak halálos ítéletet kell hoznia. Klapka ezt tizedelésre változtatja. Tizenöt árthatlant végeznek ki, mindegyik más jellem, másként viselkedik az utolsó pillanatban. Rettenetes olvasni – de lélekrajz (egyébként nem tudom, milyen ábrándokba ringatta ezzel olvasóit Jókai, milyen hibákat leplezett).

Lenyűgöző, ahogy Jókai a tájakról, a különféle népcsoportokról, szokásokról ír, múltról, jelenről és jövőről, itthoni és távoli tájakról. Számomra a legérdekesebbek és legélvezetesebbek leírásai, melyek stílusuk miatt élvezetesek.

5. „Ábrándos illúziókba ringatta az embereket.”

Ne felejtjük el, hogy Jókai lapszerkesztő és újságíró is volt, politikus, parlamenti szónok. Jól ismerte a társadalmi viszonyokat. Tanulságos mindaz, amit a cenzúráról ír. (*A történelmi tárokkparti* címet viselő kötetben adott ki a cenzúráról szóló visszaemlékezéseit.) Folyamatosan kellett harcolnia cenzúrával, a hatvanas évek elején még börtönben is ült szókimondása miatt. Nagyon benne élt a valóságban, sokat tudott a választásokról, a tőzsdei és banki ügyletekről, a politikáról. Átélté nemzeti múltunk minden eseményét, ne felejtjük el, hogy könyvet írt *A magyar nemzet története* címen (rokonszenves, dátumok nélküli történelem, emberi cselekedetek és jellemrajzával, miért nem adjuk tanítványaink kezébe?). Ne próbáljuk őt úgy beállítani, mint egy álomvilágban élő hazudozót.

Mit jelent az, hogy azonosulni kívánt olvasóközönségével? Kérdezem: az író nem azért ír, hogy elolvassák? Nem akar kommunikálni? Az írás és az olvasás nem kommunikáció? Nem úgy kell írnia, hogy el is olvassák? Hogy érdeklődést keltsen fel, hogy fenntartsa az érdeklődést? A retorika azt tanítja, hogy a szónoknak tisztelnie kell hallgatóságát, aki nem veszi tekintetbe hallgatósága értékeit, jellemét, hangulatát, lenézi partnereit, bukásra van ítélve. Mindez vonatkozik az íróra is (sőt a tanárra is). Manapság sok író egyáltalán nem érdekli, hogy olvassák-e egyáltalán: írnak, hogy „kifejezzék magukat”, s ebből az attitűdből még esztétikai törvényt is alkotnak. Sőt: amit olvasnak az emberek, ami olvasmányos, az gyanús, az nem művészi. Akár tudatosan, akár nem, ez az esztétikai alapállás megbújik a tankönyvi summázatban. Pontosan abban van Jókai jelentősége, hogy olvasóközönséget teremtett, s nemcsak itthon, hanem külföldön is. S olyan totalitás van életművében, ami csak az eposzokban. Méltán említi ezt Szörényi László.

Ne felejtjük el, hogy Jókai az angol Viktória királynő kedvenc írója volt, fogadta őt Bismarck, a vaskancellár, s hosszasan elbeszélgetett vele, a párizsi világkiállításon külön termet rendeztek be neki, s Zola is felkereste. Magyar író még soha nem örvendett ekkora népszerűségnek és ismertségnek. Talán Mikszáth: Theodore Roosevelt amerikai elnök európai körútja során azért jött Magyarországra, hogy találkozzon Mikszáthtal. Ilyen részleteket nem mesélnek el a tanárok, s el-

hallgatnak a tankönyvírók (talán nem is ismerik őket, hiszen csak egyetlen Jókai-regényt olvastatnak, ha olvastatnak, s félek, hogy a tanárok is ezt az egyet ismerik). Örülhetünk, hogy van egy ilyen zseniális, világhírű írónk, kultuszát ápolni kellene, nem „fikázni” – hogy ezzel a divatos, de találó diákkifejezéssel éljek.

Összegezésül – visszatekintve az előző cikrekre is – a következőket mondhatjuk.

Jókai romantikus íróként való címkézése, egyoldalú megítélése meglehetősen vitatható – önjelölése szerint is. Összetettebb annál, hogy bármelyik irányzatba beszuszakoljuk.

Jókai a társadalom minden rétegéről leírta, amit érdemes volt leírni, akár jót, akár rosszat. Hasonlóképpen írt a nemzetiségekről, vallásokról, közeli és távoli népekről, jelenről, múlttól, jövőről.

Jellemei összetettek, nem igaz, hogy csak feketék vagy csak fehérek volnának. Alaposan ismerte a körülményeket, tudása politikusi és hírlapírói tevékenységéből is adódott, sokat forgott különféle emberek között, helyszíni tanulmányokat folytatott. Mély lélekábrázolásra is hajlandó, ha a történet úgy kívánja.

Nagyon is kapcsolódik korához, feltűnő regényeiben az árulás motívuma, foglalkoztatta a „lélekfájdító” időkben s később is.

Retorikai műveltsége áthatja regényei szerkezetét, érvelését, szóhasználatát. A szerkezetről azt állapíthatjuk meg, hogy olykor követi a hatos felépítést; olykor általános tételből indul ki, s azt részletezi. Érvelése gyakran enthümatikus, gyakran él példával, mesterien használja az érvelési toposzokat. Regényeiben sok a jól szerkesztett beszéd és vita, de sok a beszédparódia is. Ő maga is hatásos, kedvelt szónok volt.

Stílusa minden árnyalatot, regisztert, stílus eszközt ismer és helyén alkalmaz. Jellemző művészetére az alakzatok alkalmazása. És akkor még nem beszélünk humoráról, iróniájáról (sokan ezért szeretik műveit; akadémiai székfoglalóját a magyar nép humoráról tartotta, sürgette a humor kutatását – száz évvel megelőzve korát). Gyakran bújik bele egy sajátos elbeszélő bőrébe és stílusába, legyen az krónikás, hajótsiszt, amerikai magyar kereskedő stb.

Mesterien kezeli az elsődleges szóbeliség ismerveit.

Prózáját a zeneiség jellemzi, vannak olyan elbeszélései és regényrészletei, melyek költemé-

nyek prózában. A zeneiséget elsősorban a ritmikus alakzatok biztosítják. A ritmus szervező erejét követi, mint a régi énekmondók.

Fantáziaművei – a divatos *fantasy* minősítésre gondolok – olvasmányosak, érdemes volna őket megfilmesíteni (jobbak volnának, mint a televízió mai historizáló szörnyűségkínálata).

Életművét az a teljesség jellemzi, ami az eposzok sajátja, bátran állíthatjuk hogy életműve egy nemzeti eposz a maga teljességében. Jókai az a prózában, ami Vörösmarty a költészetben.

Jókai 1900-ban *Vörösmarty apánk* címen gyönyörű szép visszaemlékezést írt a *Szózat* költőjéről. Most csak azt a bekezdést idézem, amely rávilágít Jókai eszmevilágára: „Mint a pünkösdnapi égből szálló tüzes nyelvek lángja, úgy hatott az én lelkemre a költők apjának minden versszaka. Hasztalan igyekezett a hatást gyöngíteni az én keresztapám, öreg Varjú János azzal a gúnyos kérdésével: „Ugyan, édes öcsém, mutass nekem egy embert, akinek a keble keserűségében megszakadt a honért.” Nekem e naptól kezdve ez lett az evangéliumom, s később Vörösmarty világa az egész szellemvilágom” (*A történelmi tarokkparti* 102).

1901-ben egy visszaemlékezésében ezt írja: „Harmincöt esztendő múlva! Hisz ez még embernyi embernek is nagy idő. Szürkül a szakállunk! De hát még egy hírlapnak? Hogy akar egy magyar újságlap még harmincöt esztendő múlva is élni? // És íme, a harmincöt év letelt, és én még mindig főszerkesztője vagyok annak a lapnak, mely ma is, mint akkor, segít építeni a hangyamunkát a nemzeti lét és szabadelvűség nagy gúljának emeléséhez.” (*A történelmi tarokkparti* 129) Némi magyarázat: harmincöt esztendővel azelőtt „Az országgyűlés egy hatvanhét tagból álló bizottságot választott meg, melynek feladata volt az alkotmány alapszervezése. Engem is beválasztottak a bizottságba” – írja Jókai. Azt a határozatot hozták, hogy a tárgyalások anyagát harmincöt év múlva lehet közölni, ez az idő letelt, így Jókai közzölhette akkori jegyzeteit, melyek fontos kordokumentumok a kiegyezést előkészítő tárgyalásokról. Ezt a részt csak azért idézem, hogy rámutassak arra, hogy Jókai politikai szempontból is fontos tényező volt az ország életében. Nemcsak 1848. március 15-én, a szabadságharc idején, de az évszázad második felében is. 1848-as elveit sosem tagadta meg.

Figyelmükbe ajánljuk!

Adamikné Jászó Anna:

AZ OLVASÁS MÚLTJA ÉS JELENE

24 cm, 609 oldal, ára 3990 Ft

H. Tóth István

Dolgunk-e még a beszéd tanítása?

Bevezetés¹

Balázs Géza *A pesti nyelv* című, úgynevezett városnyelvi kalauzából emeltem ide két idézetet, amelyek ugyanazt a gondolatot támasztják alá, nevezetesen: *iszonyúan lepusztult állapotúvá lett a magyar nyelv a mindennapi szóbeli használatban.*

A pesti ember rosszul beszéli gyönyörű anyanyelvét. Hangképző szervei valószínűleg egészségesek (tüdő, légcső, gégefő), de alig nyitja ki a száját, lusta arra, hogy szépen képezze a hangokat. Egy határon túli magyarnak nagy fúvástárára van szüksége és éles fülekre, hogy megértse a képsugárzó berendezésekben Kosztolányi és Márai nyelvért kerébe törő ún. magyar értelmiséget (Balázs, 2013: 102).

A kiejtésben nemcsak a végletekig felfokozott beszédírány-gyorsulás figyelhető meg, hanem a magyar nyelvtől idegen, minden szó minden szótagján megjelenő ultrahosszúságú éhangsúly, a sokszor teljesen elnyelt magánhangzó. Ennek az az oka, hogy az angol nyelvre kialakított tempót és stílust utánozzák (Balázs, 2013: 100).

Miért tartunk itt?

Miért jutottunk ide?

Vagy lehet még lejjebb is?

Kié a hiba?

A magyar oktatás történetében az első évfolyamtól a nyolcadik évfolyamig Zsolnai József Nyelvi, Irodalmi és Kommunikációs Nevelési Programjában (NYIK) volt először kidolgozva gondosan, következetesen kimunkált *tevékenységosztályokban, tevékenység típusokban*, az egyes tanulók beszédminőségére is figyelő *követelményrendszerben*, valamint a tanulást-tanítást segítő *feladatgyűjteményekben* a helyesejtés tanítása (Zsolnai, 1988). Anyyra életszerű program volt ez, hogy a rendszerváltás környékén nem született önmagára és a szakmára is igényesen figyelő tantervről tollából a NYIK szellemiségétől idegen dokumentum. Az is igaz, hogy a NYIK keretében tanító pedagógusok tudták, mert megtanulták és megtapasztalták, hogy *nem mulhat el helyesejtési gyakorlatok nélkül egyetlen magyaróra sem.*

Amint legutóbb Vasvári Zoltán recenziójából is értesülhettünk róla (Vasvári, 2014), a Dinasztia Ki-

adó már az 1990-es évek közepén elhatározta egy új szemléletű, korszerű, a pedagógia, a szakmódszertan, illetve a *nyelv- és irodalomtudomány legújabb eredményeire építő általános iskolai magyar nyelv és irodalmi tankönyvesalád* létrehozását. Az ismeretanyagot és a készségfejlesztést harmonikusan egymásra építő, egységes szemléletű tankönyveket, feladatfüzeteket, egyéb kiegészítő taneszközöket, azaz egy *koherens taneszközgyűttest* készített el Adamikné dr. Jászó Anna vezetésével a kooperatív alkotói munkaközösség. Ez az A. Jászó Anna nevével fémjelzett *integrált magyartanítás* ugyancsak elvárta a helyesejtés pallérozását (A. Jászó, 1996).

Az is igaz, hogy az A. Jászó Anna gondozta tantervek és tankönyvesaládok is megkapták a vádat, amiként a Zsolnai József alkotta tananyagtervek és taneszközök is, nevezetesen: túl magas az igényességük színvonala. Igen, mert igényes ember igényes munkát végez, tudniillik igényesint dolgában sosem alkuszik! – ez a véleményünk nekünk, mindannyiunknak, akik forgattuk és használtuk is ezeket az igényes tanítást-tanulást segítő dokumentumokat.

Éveken át különféle módszertani folyóiratokban, különböző szakmai fórumokon szóltam a magyar beszédműveltség zuhanó mélyrepüléséről, ezenközben elméleti háttérismereteket nyújtottam, gyakorlati tanácsokat adtam, tanítási programokat szerkesztettem a helyesejtés tanításához, valamint helyesejtési feladatgyűjteményeket is készítettem, de úgy látszik, hogy mindhiába, mert a tények, amelyekkel szembeüthetünk a mindennapokban, bizony ijesztőek.

Amikor 1993-ban A. Jászó Anna, aki az idő tájt a Budai Tanítóképző főiskolai tanára volt, létrehozta a tanítóképzés anyanyelv-pedagógiai kultúráját megújítani szándékozó fejlesztő csoportot, egy korszerű, összehasonlítható szemléletű anyanyelvi módszertankönyv elkészítését tűzve célul, engemet a helyesejtés-tanítás tanítása fejezet elkészítésével bízott meg. Ez a módszertankönyv, amelyik a tanítójelöltek anyanyelv-pedagógiai felkészülését alapozza, 1995 óta szolgálja a tanító szakos hallgatókat, és természetesen a már pályán lévőket is.

Ne tagadjuk: *az a tanító és magyartanár, aki maga is igénytelenül, hadarva, pöszén, alig artikulálva, géppuskaropogásra hajazó süvöltéssel hangömlényeket lök ki magából magyar beszéd címén, olyan mintát mutat tanítványainak, amelyik rendkívül kártékony, mert a kimunkált, értő és érteető kiejtőműveltség iránti igényt fojtja el.*

Ha a pedagógusképző műhelyekben (ugyan, van még ilyen, vagy diplomagyárak működnek csupán?) *alig beszélgetik a pedagógusjelölteket, mert a trendi (Sic!) az e-portfólió és az írásbeli vizsgáztatás*, akkor ne lessük a sült galambot, iróniamentesen fogalmaz-

¹ Köszönöm lektoraim: *Iván Éva* (Derceni Középsiskola) és *Hnatik-Riskó Márta* (Beregszász, Bethlen Gábor Magyar Gimnázium) kárpatáljai magyartanárok segítőkész tanácsait. *Iván Éva* ezzel a valóságismeretet kifejező közlésével bátorított engemet további, a beszéd-tanítást is fejlesztő munkára: „Nagyon jó lenne, ha ennyi mindenre érkeznénk egy tanórán. Különösen fontos ez a téma a mai fiatalok számára, hisz mi is észrevesszük, hogy pár év alatt mennyit romlott a kiejtésük. Tényleg tapasztalni tanulóinknál, hogy igénytelenek, érdektelenek, amikor a helyes hangképzésről van szó.”

va: nem sok míves beszédkultúrával felvértezett pályakezdő tanítóval és magyartanárral fogunk találkozni!

Tizenöt évig Ungváron, Moszkvában és Prágában² tanítottam magyar nyelvet, magyar nyelvészetet, szövegintézetet és stilisztikát. A magyarországi rész-képzésről Ungvárra, Moszkvába és Prágába hazatért hallgatóim kétségbeesetten panaszták fel, hogy mi-féle rémséges kiejtésűek a budapestiek és a magyar nagyvárosok lakói. A Balázs Gézától vettem első idézetben is olvashatunk erről a jelenségről, ott közelebbről határon túli magyar fantáziálásáról van szó az anyaországi magyar nyelvű beszéd megértésével összefüggésben.

Mielőtt bárki követ dobna rám, vagy pályaszélről ortályozónak tekintene engemet, rögzítem: Budapesten is tanítottam, mégpedig a 2005–06. tanévben, ráadásul a VIII. kerületi Bókay János Középiskolában, ahol lényegében a teljes magyar nyelvhasználat-paletta volt tetten érhető. Az itteni egyéni és munkaközösségi tapasztalataim alapján jelenthetem ki bátran: továbbra is az történik a tisztességesen, igényesen előkészített tanóráinkon, amit mi, tanítók és magyartanárok akarunk a tanítványaink, a diákjaink emelkedő minőségű fejlődése érdekében megtenni – és ez a mi alapvető pedagógiai felelősségünk, ez alól nincs kibúvó, mert nem lehet *kibúvó*, és aki mégis megteszi, hogy kibúvóvá lesz, az *nem méltó a pedagógushivatás gyakorlására*.

Céltűzés

A 2012. évi Nemzeti alaptanterv *rútul rontott* rá a magyarórák eddig is *megtépzott óraszámaira*, mindközben a *tananyagszerkezetet* inkább *feszesebbé* tette – főképpen a központi elvárásokkal –, *kisebb mozgásteret adva* a helyi sajátosságok figyelembe vételére, a sajátosságok oktatási-nevelési kérdések élet-szerű megválaszolására. És ha olyan tevékenységterületet veszünk górcső alá, mint a helyesejtés-tanítás, akkor még aggasztóbbak a *béklyóktól szorongatott magyartanítás mindennapjai*. Az ilyen oktatáspolitikai és tanügyigazgatási rendszerben az alkalmazott nyelvészet alapvető területeinek, mint például a *helyesejtés-tanításnak*, vagy a *grammatikai megalapozottságú helyesírás-tanításnak a gondozására jut-e levegő?*

² Az 1993–94. tanév tavaszi szemeszterében az *Ungvári Állami Egyetemen* tudományos kutatói ösztöndíjjal tanítottam. Az 1996–2005. tanévekben a *Moszkvai Állami Lomonoszov Egyetem* magyar lektora voltam, és ebbéli helyzetemben a finnugor tanszék szervezésében is erőteljesen részt tudtam venni. A 2006–10. tanévekben a *prágai Károly Egyetem* vendégtanáraként magyar nyelvészeti diszciplínákat tanítottam, mindeközben a közép-európai tudományok szak mesterképzését segítő húsz minősített tantervet írtam.

Jelen dolgozatomban a felelősség növesztésén túl a *helyesejtés-tanítást* segítő céllal a *légzéstechnika kondicionálásához* járulok hozzá.

Ismeretek – háttér-információk a légzéstechnika tanításához

A kiejtéskultúra alapja a helyes légzés. A légzéssel kapcsolatban ismernünk kell az *életlani* vagy néma *légzés* (feltétlen reflex) és a *beszédlégzés* (feltételes reflex) jegyeit, továbbá a *vegyes mélylégzés*, más kifejezéssel a *rekeszlégzés* jellemzőit.

Az *életlani légzés* fázisai a belégzés és a kilégzés – ezt rövid szünet (pausa) követi. A *belégzés* aktív izommunkáját a tüdő, a rekeszizom, valamint a hasizom végzi. A bordák közötti izmok eredeti helyükéről ekkor természetesen elmozdulnak. A *kilégzés* viszonylag rövid, passzív izomtevékenység, mivel a tüdő, a rekeszizom és a hasizom elernyed, a bordák közötti izmok eredeti helyzetükbe kerülnek vissza. Az életlani légzés orron át történik. Fontos, hogy be- és kilégzéskor testünk izomzata laza és görcsmentes legyen. Az egyes életkoroknak a néma légzését percekénti légzésszámmal is lehet jellemezni.

A *beszédlégzés* fokozatosan fejlődik ki. A légvétel orron, vagy orron-szájon keresztül történik, így három-, négyszeres levegőmennyiség áll a rendelkezésünkre. A *beszédlégzés belégzés mozzanata* optimális helyzetben zajtalan és láthatatlan. A *beszédlégzés kilégzés mozzanata*ok végezzük a hangképzést. Mind a belégzés, mind a kilégzés aktív izommunkát jelent, tekintettel a beszédhangképzésre, illetőleg a beszédre. Helytelen a *beszédlégzés*, ha a váll izmai az aktívak (ez a váll-légzés), ugyanakkor mindig passzívak a tüdő, a hörgők és a légcső. (Ezt a légzést nevezzük *felső mellkasi légzésnek*.) A *beszédlégzés légzésszáma* nem életkor- és alkatfüggő, hanem a közlendő gondolat és a közléshelyzet határozza meg.

A *vegyes mélylégzés* (másképpen kombinált légzés vagy rekeszlégzés) a *beszédlégzés helyes módja*. Ezt kell jól megtanítanunk növendékeinkkel! A hasi-rekesz légzésmódot nevezzük *vegyes* (kombinált) mélylégzésnek, mert a mellüreg alsó részében elhelyezkedő rekesz-, has- és bordaközi izmok vesznek részt a légzésben, vagyis a tüdő, a hörgők és a légcső passzívak. A helyes beszédgyakorlatban elfogadott *vegyes mélylégzés* a rekesz-, has-, valamint alsó bordaközi izmok összehangolt működésének eredménye, továbbá az alap- és pótlevegővétel technikájának az elsajátítása.

Az *alapevegőt* leggyakrabban a beszéd kezdetén egy-két másodperc alatt, zöreijmentesen – zajtalanul és láthatatlanul – lélegezzük be! Alapevegőt (nagy mennyiségű levegőt) beszéd közben új, hosszabb gondolati egységek indításakor is veszünk, vagy akkor, amikor nagyobb hangerőre váltunk.

Gyakorta nem enged a beszéd ritmusa, a gondolatmenet természete hosszabb szünetet az elfogyott alapevegő pótlására, ugyanakkor *pótlevegő* szükség-

ges az értelmi és/vagy érzelmi egységek egyben tartására. Szintagmák, szintagmabokrok, mondattömbök határán vegyünk pótlevegőt zajtalanul és rövid idő alatt! A pótlevegő vétele gyorsan, zöreijmentesen, láthatatlanul történjék, hiszen ezzel a pótlevegővel akadályozhatjuk meg az összetartozó grammatikai-szemantikai egységek széthullását.

Követelmények – normaalkalmazás

A) Valamennyi magyarórán friss, tiszta levegőtjü teremben végezzünk minden légzéstechnikai gyakorlatot tanítványainkkal!

B) Kilégzéssel kezdjük a légzéstechnikai gyakorlatokat! A vegyes mélylégzés reflexszerű automatizmusát kell kialakíttatnunk növendékeinkkel. Tudjanak szájon-orron át beszéd közben is hangtalanul és láthatatlanul alap- és pótlevegőt venni, azzal helyesen gazdálkodni!

C) Tisztán, határozottan, teljes értékűen képezzenek minden beszédhangot a tanulók!

D) Határozottan érzékeltessék a diákok a beszédhangok természetes időtartamát!

E) Legyenek tisztában tanítványaink a zöngés-zöngétlen mássalhangzók értelemmodosító szerepével, tudják ezeket a hangokat pontosan képezni, illetőleg elkülöníteni!

Módszerek – javaslatok

A légygyakorlatok kezdetén végezzünk lazító gyakorlatokat! Ezek lehetnek:

- a) a *váll* leengedése, felhúzása;
- b) a *mellkas* előretolása, hátrahúzása;
- c) *fejkörzés*;
- d) *törzdöntés* előre, hátra, jobbra, balra, valamint törzskörzés;
- e) különösen a *nyakizmok* lazítsuk!

A kiejtés tanítása főleg utánmondatással, emlékeztetéstől mondatással, szövegalkotással és természetesen olvastatással történik.

Kiejtéstánításunk szervezését, a gyakorlatok tervezését és válogatását alapozzuk a tanulók beszéd-készségére, artikulációs bázisára! Időről időre sokoldalú megfigyeléssel, rendszeres felméréssel tájékozódjunk növendékeink beszédkulturájáról! Ne elégedjünk meg a csak osztálykeretben való munkálattal, hiszen az egyes gyermekek beszéd- és kiejtési színvonalát kell gondolnunk. Ugyanígy nem elégedhetünk meg a kiejtési hibák alkalmoszerű javításával sem, hanem tervszerű gyakorlatsorokat kell a foglalkozásokba, a tanórákba iktatnunk.

Nyelvünk egyik különös jellemzője a tiszta hangképzés. Ezt az alapsajátosságot mostanában kezdte, sőt korrodálja a mindinkább terjedő (a parlamentben, a rádióban hivatászerűen megszólalóknál egyértelműen *el*terjedő / *el*terjedt) hadaró beszéd. Ebben része lehet az élettempó sajnálatos szakadatlan gyorsulásának, másrészt az információsere (közlés-befogadás) szükségtelen „felpörgésének”. Ennek az idegesítő hajszoltságnak lett

és mindinkább általánosan a velejárója lesz, mintegy következményévé válik a beszédsebesség eltúlzott (fel)fokozása mellett a pontos kiejtés elhanyagolása. **Legfőbb feladatunk az érthető, szép kiejtés igényére való ráébredés és az ilyen minőségű (érthető, szép) beszéd megkövetelése.**

A magyar beszédben általában 100 hangból 42 magánhangzó, 48 mássalhangzó. A beszédhangok képzésében gyakori hiba, hogy elmosódik a különbség az egymáshoz közel álló magánhangzók között. Gondoljunk csak az *a-o/o-a* eseteire! Van, aki az *a* hangot az *o*-hoz, más az (ajakkerekítés nélküli rövid) *a* hanghoz hasonlóan ejti. Vannak, akik a rövid *o*-t ejtik olyan nagy szájnýílással, mintha az *a* volna.

Nemcsak hanyagság, esetleg rossz szokás / megszokás következménye, hanem a kapkodó (sietős) beszédtempó sajnálatos velejárója a hosszú hangok megrövidülése. Ugye, nem mindegy, hogy *löttek* / *löttek, eben* / *ebben*? Még nagyobb nyelvi vétségnek minősítjük azt a nyelvi jelenséget, amikor a nyugtalan, sietős (gondosság, alaposág nélküli) beszéd eredményeképpen bizonyos helyzetekben egyes hangok (majdnem) eltűnnek, kiváltképp hangsúlytalan szótagokban, például: *ign* (igen), *ir* ^(o) *dalom*, *tört* ^(e) *nelem*, *ne* ^(k) *em nyolc*, *na* ^(gy) *on jó* stb.

A *hadarva beszélő* olyan gyorsan akarja közölni a mondanivalóját, hogy a szavak *egyes hangjait*, nem ritkán *szótagjait tökéletlenül képezi, megrövidíti*, illetőleg *elhagyja*, ezért beszéde a nagyfokú torzulástól valószínűleg érthetatlenné válik.

Azért foglalkoztam ilyen hosszasan a *hadarással* összefüggő gondokkal, mert *tömeges jelenséggel* van dolgunk már a kisgyermek körében is. Türellemmel hívjuk fel a hadarók figyelmét a helyes nyelvi formára, a hangok tiszta alakjára, a szavak hangzásbeli szépségére is!

A *magánhangzók* képzésekor arra szoktathatjuk tanulóinkat, hogy minden magánhangzót tisztán, pontosan ejtsenek ki az áll, az ajkak és a nyelv megfelelő működtetésével, tehát ne nyeljék el őket a hangsúlytalan szótagokban, ne motyogjanak, ne hadarjanak! Változatos, valamint játékos izom- és beszédszervező gyakorlatokat végezzünk!

A szájnýtásos gyakorlatot résítéssel, kerekítéssel, néma hangok képzésével, továbbá mosolygyakorlatokkal bővíthetjük, majd fokozatos állajtási gyakorlatokkal gazdagíthatjuk, ezután állmozgatásos és állremegtetéses gyakorlatokkal erősíthetjük. Az arcfelfúvásos, a szívó-fúvó, valamint füttygyakorlatok szintén ajkizom-erősítő tréningek. A hangutánzó gyakorlatokat, a skáláztatásokat, a szolmizáltató gyakorlatokat egyénekkel és csoportosan is végeztessük! A nyelv vízszintes és függőleges állását (elhelyezkedését), illetőleg az ajkak működését a magánhangzók képzésekor megkülönböztetett figyelemmel gyakoroltassuk! Kapcsoljuk egybe ezeket a gyakorlatokat időtartam-gyakorlatokkal!

A mássalhangzók képzésekor a mássalhangzók értelemmódosító szerepét figyeltehetjük meg az *apád – apát, íz – ész, kéz – kész, hal – hall, őz – ősz, ál – áll, sír – zsír, kém – gém* és hasonló szóanyag felhasználásával.

A mássalhangzók képzésében részt vevő izom- és szervmozgások összehangolását sikeresen végeztehetjük gargarizálással, lehelgetéssel, csettintgetéssel, pörgetéssel, nyelvkörözéssel, hangutánzással. Összpontosítsuk a tanulók figyelmét a mássalhangzók helyes időtartamának ejtésére, megtartására! A gyors vagy hanyag ejtésben helytelenül rövidülhetnek meg konzonánsok, így: *álat, álatkert* stb. A táji kiejtésben feleslegesen nyúlhatnak meg mássalhangzók, például: *esső, tölük* stb.

A magán- és a mássalhangzók időtartambeli eltéréseinek figyelmen kívül hagyásából származik a *pattogás* és a *lepegés*, ezek feltűnő, kellemetlen ritmushibák. Ilyenkor a szótagok vagy egyforma röviden, hangsúlyosan vagy egyforma hosszúsággal, elnyújtva hangzanak.

A kiejtéskultúra alapja a *vegyes mélylégzés*, amely akkor válik reflexszerűvé, a tanulóknál akkor idegződik be, ha tervszerűen gyakoroltatjuk. Ez különösen a légzési, továbbá ritmuszavarokkal küszködők esetében fontos. Többnyire állva, előfordul, hogy ülve is végeztehetjük a kapcsolódó gyakorlatokat. Ha leülnek a tanítványaink, a hátukkal támaszkodjanak a pad-/széktámlához! Ügyeljünk arra, hogy a rekesz-, a has- és a bordaközi izmok mozogjanak, a váll és a mellkas felső része ne emelkedjék! Tartsuk szem előtt, hogy a *légzőgyakorlatokat mindig kilegzéssel kezdjük!* Tiszta, friss levegőjű helyiségben, lehetőleg nyitott ablaknál végezzük a légzőgyakorlatokat!

Alakítsuk ki – a tanulókkal együttműködve – kiejtéstanításunk, így a légzőgyakorlataink jelrendszerét, és ezeket alkalmazzuk következetesen, változtatás nélkül! Ügyeljünk arra, hogy a kiejtési gyakorlatokat

mindig előzze meg a nehezen érthető kifejezések, a ritkán használatos szavak, szókapcsolatok, a feladatba foglalt szövegek lényegre törő elemzése, értelmezése!

Amikor szöveges légzési gyakorlatokat végeztünk, legyen alapelvünk a *fokozatosság*, vagyis rövid, bővülő, majd váltakozó terjedelmű szintagmákat, mondategységeket gyakoroltassunk!

Akiknek belégzéskor feltűnően emelkedik a válluk, azok hasra tett kézzel végezzék a légzőgyakorlatokat!

Egyes diákok nem tudják megtartani a természetes levegővételi helyeket, vagyis gyakrabban vagy rossz helyen vesznek levegőt, tehát természetellenes a légzéstechnikájuk. Őket kiscsoportban, párosával, illetőleg egyénileg *rövid szövegekkel* kell gyakoroltatnunk. Helyénvaló, ha *névsort, névcsúfolókat, időjárásjósolókat* stb. mondatunk ezekkel a tanítványainkkal. Célunk a pótlevegő vétele számának a csökkentése.

Összefoglalás

Jelen dolgozatomban egyáltalán nem szépítve *a valóság lesújtó állapotát*, a tragikus mélységekbe zuhanó magyar helyesejtés létre / vergődésére akartam irányítani a figyelmet, idézve Balázs Gézána a pesti magyar nyelvről valló könyvéből, hivatkozva A. Jászó Anna integrált magyar nyelv és irodalom tantervére, valamint taneszközeire, továbbá Zsolnai József kommunikáció aspektusú nyelvi, irodalmi nevelési programjára.

A 2012. évi Nemzeti alaptanterv barátságosnak egyáltalán nem nevezhető vonulatait sem kímélve itt és most *a kiejtéskultúra alapjából* szolgáló, *a helyes légzéstechnika tanítását, alkalmazását* állítottam középpontba nélkülözhetetlen *hátérismereteket* mozgósítva, a *követelményeket* hangsúlyozva és *módszereket* ajánlva a mindennapi, megkerülhetetlen, a helyesejtést kondicionáló magyartanári munkánkhoz.

Irodalomjegyzék

- Adamikné dr. Jászó Anna 2008: *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségig*. Budapest, Trezor Kiadó
- H. Tóth István 1991: *A művészi nyelv és a kommunikáció*. Óvodapedagógiai Nyári Egyetem, Kecskemét
- H. Tóth István 1992: *A helyesejtés tanítása* (Tanítási program a 7. osztályok részére). In: Zsolnai József (alkotó-szerkesztő): Tanítási program, 7. osztály. Tankönyvkiadó, Budapest
- H. Tóth István 1992: *A helyesejtés tanítása* (Feladatgyűjtemény a 7. osztályok részére). In: Zsolnai József (alkotó-szerkesztő): Feladatgyűjtemény, 7. osztály. (Újabb kiadása a 2000–1. tanévben.) Tankönyvkiadó, Budapest
- H. Tóth István 1993: *A helyesejtés tanítása* (Tanítási program a 8. osztályok részére). In: Zsolnai József (alkotó-szerkesztő): Tanítási program, 8. osztály. (Újabb kiadása a 2000–2. tanévben.) Holnap KKT, Budapest
- H. Tóth István 1993: *A helyesejtés tanítása* (Feladatgyűjtemény a 8. osztályok részére). In: Zsolnai József (alkotó-szerkesztő): Feladatgyűjtemény, 8. osztály. (Újabb kiadása a 2000–2. tanévben.) Holnap KKT, Budapest

- H. Tóth István 1995: *A kiejtés tanítása*. In: Kernya Róza (szerk.): *Az anyanyelvi nevelés módszerei*. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola és a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó Rt., 1995., 193–227. p. (Újabb kiadása a 2001–2. tanévben Kaposvárott. Legújabb kiadása a 2006–7. tanévben Budapestben, a Trezor Kiadó gondozásában.)
- H. Tóth István 1995: *Megújul-e kiejtéstanításunk?* Közoktatás (A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Irka című lapjának melléklete). 1995.2.5–7., Ungvár. (Ue. megjelent a Módszertani Közleményekben. 1995.5: 216–221., Szeged)
- H. Tóth István 1997: *A légzéstechnikai gyakorlatok*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 1997: *Az artikulációs gyakorlatok*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 1997: *A beszédritmus- és az időtartamgyakorlatok*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 1997: *A hangsúly- és hanglejtésgyakorlatok*. Módszertani Közlemények, Szeged

- H. Tóth István 1998: *A kiejtés tanítás gyakorlatainak alapozása*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 1998: *A Nemzeti Alapintérv és a kiejtés tanítása (Javaslatok, megjegyzések, tanácsok)*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 1998: *A kiejtés tanítása az elemi iskolázásban*. Csengőszó, Szeged. (Ue. megjelent a Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában – XIII. Anyanyelvoktatási Napok 1998, Eger – konferencia kötetében *A kiejtés tanításának időszzerű kérdései az elemi iskolázásban* címmel. Szerk.: V. Raisz Rózsa és H. Varga Gyula. A Magyar Nyelvtudományi Társaság 212. kiadánya, Budapest, 1999)
- H. Tóth István 1998: *A kiejtés tanításának időszzerű kérdései az elemi iskolázásban*. Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában – XIII. Anyanyelvoktatási Napok, Eger
- H. Tóth István 2004: *A beszédhallás és a beszédmozgás fejlesztése*. Csengőszó, Szeged
- H. Tóth István 2005: *A kiejtési gyakorlatok típusai*. Csengőszó, Szeged
- H. Tóth István 2005: *A légzéstechnikai gyakorlatok*. Csengőszó, Szeged
- H. Tóth István 2005: *Az artikulációs gyakorlatok*. Csengőszó, Szeged
- H. Tóth István 2005: *A beszédanyag-váltás gyakorlatai. A beszédritmus-gyakorlatok*. Csengőszó, Szeged
- H. Tóth István 2006: *A beszédzünet-gyakorlatok*. Csengőszó, Szeged
- H. Tóth István 2006: *Az időtartam-gyakorlatok*. Csengőszó, Szeged
- H. Tóth István 2006: *Hanglejtésgyakorlatok*. Csengőszó, Szeged
- H. Tóth István 2006: *Hangsúlygyakorlatok*. Csengőszó, Szeged
- H. Tóth István 2009: *Permanens feladatunk a kiejtés tanítása és művelése*. Tanító, Budapest
- H. Tóth István 2009: *A beszédhallás és a beszédmozgás fejlesztése*. Tanító, Budapest
- H. Tóth István 2009: *Az iskolázásban részt vevő gyermekek kiejtési típushibái, ezek korrekciója*. Tanító, Budapest
- H. Tóth István 2011: *Mindig kötelező feladatunk a beszéd-tanítás*. Tanító, Budapest
- Vasvári Zoltán 2014: *Ady Endre lírájának tanítása a Dinasztia Tankönyvkiadó nyolcadikos tankönyvével*. Magyartanítás, 2014.1:34–36., Budapest, www.magyartanitas.fw.hu/Magyartanitas
- Zsolnai József 1988: *A nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program tananyagterve (tanterve) az 5–8. osztály számára*. Törökbálinti Kísérleti Általános Iskola, Törökbálint–Budapest

Beszámoló a szónokversenyekről

15. Kossuth Szónokverseny Erdélyben

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Pszichológia és Neveléstudományok Kara Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézetének Kézdivásárhelyi Tagozata 2014. június 5-6-án 15. alkalommal szervezte meg a Kossuth-szónokverseny erdélyi szakaszát az óvodapedagógus- és tanítóképző szakos egyetemi hallgatók számára. A vetélkedőhöz – a hagyományokhoz híven – konferencia is kapcsolódott, amelynek témája idén *A pedagógia és alkalmazott didaktika aktuális kérdései* témát választották. A szónokverseny programfelelőse dr. Szántó Bíborka, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Kézdivásárhelyi Tagozatának egyetemi adjunktusa volt, a zsűri elnöki tisztét dr. Szőke Milinte Enikő, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense töltötte be, tagjai Dr. Ambrus Ágnes, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Kézdivásárhelyi Tagozatának nyugalmazott adjunktusa és Kocsis Annamária, a csernátóni Végh Antal Gimnázium igazgató-tanára voltak.

A június 5-én sorra kerülő konferencia előadásai a következők voltak:

- Dr. Szőke Milinte Enikő: *A dialógus szerepe a nevelésben*,
 Dr. Ambrus Ágnes: *„Intézményépítés és nemzedékváltás” a PADI Kézdivásárhelyi Tagozatán*,
 Dr. Antal Sándor: *A romániai magyar pedagógus-továbbképzés formális és non-formális lehetőségei*,
 Dr. Szántó Bíborka: *Pedagógusjelöltek szövegértéséről*,
 Dr. Csukonyi Csilla – Drd. Kovács Ildikó Katalin:

Stresszfaktorok és mentális állóképesség profil pedagógusok körében,

Drd. Zoller Katalin: *Eredményes tanárok, eredményes iskolák*.

A konferencia másnapján – június 6-án – a szónokverseny első fordulójában a versenyzők az előre elkészített beszédüket a 100 éve született Kemény Zsigmondtól származó idézethez kapcsolódóan mondták el: *„Kitűnő egy szerencsés perc által is válhatunk; hasznos emberré a fáradtságos évek tesznek.”* A három csoportba osztott versenyzők délután a következő témák közül választva rögtönöztek – rövid felkészülés után – beszédet:

- I. csoport: Kis ember nagy hibája lehet, ha szóvá teszi nagy ember kis hibáját.
 A sült galamb is csak akkor repül valakinek a szájába, ha megfelelő időben nyitja ki.
- II. csoport: Sose felejtse el, hogy különleges vagy, akárcsak mindenki más.
 „Egyetlen érzés mindent elhomályosít. Egyetlen hang mindent elsüketít. Egyetlen szó mindent eltakar. Mégis: érzésen, halláson, beszéden át vezet az út.” (Weöres Sándor)
- III. csoport: A tévéreklámban a kimosott pulóver azért látszik újnak, mert az is. –
 Higgyünk-e a reklámoknak?
 Tény, hogy az új seprű jól seper, de a régi tudja, hol a szemét.

A szónokverseny díjazottjai:

- I. díj: Bereczki Evelyn, Kézdivásárhelyi Tagozat,
II. díj: Bimbó Zita, Kézdivásárhelyi Tagozat,
III. díj: Füzi Annamra, Kézdivásárhelyi Tagozat,
Dicséret: Ambrus Kinga, Székelyudvarhelyi Tagozat,
Pilibáth Gabriella, Kézdivásárhelyi Tagozat.

Dr. Szőke Milinte Enikő értékelésében kiemelte az előre elkészített beszédek tartalmi gazdagságát, jó megszerkesztését és hatásosságát, a versenyzők szövegtudását és előadói készségét. A zsűri elnöke részletezte a Kossuth-szónokversenynek a hallgatók pedagógiai kommunikációja fejlődésében betöltött szerepét is, majd pedig ajánlásokat fogalmazott meg, különösen a rögtönzések megalkotása és előadása vonatkozásában.

A Kossuth-szónokverseny fő támogatói a kézdivásárhelyi Zarah-Moden Rt. és New Fashion Kft., valamint a Pro Schola Kulturális–Nevelési Egyesület és a Bod Péter Tanítóképző voltak.

Dr. Ambrus Ágnes

* * *

III. Madách-szónokverseny Vácott

„Ott van a haza, hol a haszon.”

Biberach szavai Katona József Bánk bán című drámájából

Bizonyára többen hallották már azt a félig tréfás, de sokunk számára fájó gúnnnyal megfogalmazott kijelentést, hogy a harmadik legnagyobb magyar város London. Napjainkban magyarok ezrei fognak vándorbotot, hagyják el hosszabb-rövidebb időre az országot, jobb megélhetést keresve. Az okokat értjük, de a helyzet megítélése erkölcsi dilemmaként is felvetődik.

Ennek tükrében, Katona József főművéből választotta az idézetet a Madách Imre Gimnázium magyar nyelvi munkaközössége és a váci Magyar Nyelv Barátainak Egyesülete a harmadik alkalommal (*a magyar nyelv hete keretében, április 24-én*) megrendezett szónokverseny témájául.

Biberach cinikus kijelentését Dóra Zoltán (egyesületi elnök) és a szervezők kérdésként vetették fel a gimnazisták számára. Azt szerették volna, hogy gondolkodjanak el azon, hogy – elfogadhatjuk-e az egykori „lézengő ritter” véleményét.

A fiatal szónokok – többségükben váci középiskolákból (Boronkay, Madách) és budapesti gimnáziumokból jöttek – valamennyien alaposan felkészültek, hiszen a témát előre tudták, és otthon megírhatták a szónoklatokat.

Beszédeikben meglepően reálsan ítélték meg a kérdést. Okos gondolatokat, érveket gyűjtöttek össze pró és kontra. Néhány érdekes, értékes véleményét szeretnék megosztani a lap olvasóival.

Hajdú Fanni, a budapesti Szent István Gimnázium tanulójának beszéde szép indítója volt a versenynek. Ő az élet keretét adó haza („itt élned, halnod kell”) és a többször változó otthon fogalma közötti különbséget hangsúlyozta. Véleménye szerint, aki napjainkban más országba megy, az sokszor csak olyan, mint a költöző madár, aki, ha szükséges, elhagyja ezt a vidéket, de, ha teheti, visszatér, mint pl. Puskás Ferenc, és mint azok a diákok, akik külföldön tanultak, de az életüket csak itt tudják elképzelni.

Több versenyző elmondta, hogy nem tartják megvetendőnek, ha valaki külföldre megy, ha ott többet tud keresni. Rudolf Enikő egyenesen arra szólított fel beszédében, hogy ne ítéljük meg szigorúan őket, mert nem biztos, hogy a pénz a legfontosabb a számukra, hanem az anyagi biztonság a családjuknak, a több szabadidő, a nyugodtabb élet – ezek ugye már mindenki számára elfogadható értékek.

Borda Melitta a kivándorlás okai között nemcsak az anyagiakat, hanem a sokszor embertelen hazai munkaadókát és a munka alacsony megbecsültségét említette. Lédermayer Regina szerint – régen csakúgy, mint ma – egyes szakmákat itthon nem értékelték megfelelően, ezért külföldön könnyebb a boldogulás, gyorsabb az elismerés. Ezt igazolják azok a híres feltalálók, szakemberek, akik külföldön szereztek hírnevet, bár ezzel Magyarország megbecsültségét is növelték.

A külföldi tapasztalatszerzés pozitív példáit is megemlégtették a versenyzők, kiemelve az egykori vándordiákok vagy a nagy utazó, Széchenyi István példás személyét.

Sokan megállapították, hogy a hazaszeretet ma nem olyan erőteljes érzés, mint a régi, történelmi időkben, pl. a reformkorban. Kiss Fruzsina szerint: „manapság a moralitás háttérbe szorul”, „csendesebb” a hazaszeretet, de a magyar lét „belénk van tetoválva”.

Valamennyien hangsúlyozták, hogy a haza jelenteli számukra a szülőföldet, a családi összetartozást, a barátokat. Az anyanyelv pedig – amelyen legjobban tudjuk kifejezni magunkat, amelyen álmodunk – összekapcsol bennünket a gyermekkorunkkal, a hazánkkal.

Kovács Szilárd szerint a szívből indul ki minden élet, a szív a haza.

Lédermayer Regina megfogalmazásában: „ahová, a szíved, a lelked tartozik, ott a haza”.

Biberachnak igazából könnyű volt – mondta Jusos Dóra –, neki nem volt igazi hazája, ő nem áldozott fel semmit.

Szabó Nikolett egy szép Wass Albert idézettel zárta beszédét: *Ha őseink is elszaladtak volna, valahányszor nehéz idők jöttek, ma üres lenne ez az ország.*

Szabó Zsanett Váci Mihály versét idézve figyelemztetett a haza iránti kötelességeinkre:

Nem elég? a Világért!

Több kell? a nemzetért!

Nem elég? a Hazáért!

Több kell most? a népedért!

A zsűri elnöke, dr. Bóna Judit adjunktus szerint, a versenyzők átértékelték a téma jelentőségét. Az elhangzott beszédek tartalmilag értékesek, többségükben stilisztikailag igényesen megformáltak voltak. A szónokok sok idézetet, példát használtak az érvelésben, és nyelvilag helyesen, kifejezően adták elő a beszédműveket. Dicséri őket az is, hogy tisztában voltak a nyilvános fellépés követelményeivel

A versenyt Hajdú Fanni, a budapesti Szent István Gimnázium diákja nyerte, második helyen Ruzsik Réka, a Váci Madách Imre Gimnázium tanulója végzett, míg Rudolf Enikő, a Boronkay György Műszaki Szakközépiskola és kollégium diákja harmadik lett. Minden versenyző emléklapot kapott, és a másik két zsűritag: Fazekas Lászlóné és Tekes Rozália magyartanárok hasznos tanácsait és észrevételeit is meghallgathatták, hogy a későbbi versenyekre eredményesebben készülhessenek fel.

A verseny zárásaként Dóra Zoltán egyesületi elnök megköszönte a középiskolások lelkiismeretes felkészülését. Ez meggyőző bizonyítéka annak, hogy a fiatalok képesek és hajlandók komoly problémákról gondolkodni és véleményt formálni, sőt véleményüket okos érveléssel előadni. Mivel közülük kerülnek ki a jövő felelős állampolgárai, esetleg politikusai, nem lehet közömbös számunkra, hogyan vélekednek napjaink legégetőbb gondjairól.

Kmettnyé Balogh Zsuzsanna

K Ö N Y V S Z E M L E

Anyanyelvi séták Grétsy Lászlóval

Alig három évvel *A szavak ösvényein* című könyv megjelenése után *Anyanyelvi séták* címmel látott napvilágot Grétsy László legújabb könyve. Az írásokat az Interpress Magazin (IPM) és a Családi lap közölte az elmúlt öt esztendőben.

A kötet első fejezete a **Szavaink, neveink születése** címet viseli. Ennek indító cikke a *Csendes nyelvújítás*. Grétsy László szerint ugyanis „valamiféle ösztönös nyelvújítás ma is megfigyelhető nyelvhasználatunkban.” A szerző ezúttal nem feltétlenül a magyarosításra gondol, hanem arra, hogy bizonyos szavak „újra meg újra felbukkannak s rövid idő alatt el is terjednek”, sokszor új jelentésükben. Ilyen például a *celeb*, amely a latinból került az angolba, és az angol szó rövidített alakja. Az *elérhetőség* mindössze néhány éves, az *ex-* is új a különböző összetételek előtagjaként: *exbarátmő, exfeleség, exférj, exkormánnyfő, exminiszter*.

A szóvegyülésre ad példát a *Visibál* című írás. Ez a szó *visít* és a *kiabál* szavak vegyüléséből alakult. Egy kisgyermek szóalkotása a *pici hópata*. A szó „aprócska megalkotója” a *pszichopata* szót akarta kimondani, s ebből lett a *pici hópata*. *Mi legyen baba neve?* — teszi fel a kérdést egy másik cikk címében Grétsy László. Ebben a névdivatról és a névválasztás szempontjairól szól. Az írásból csak egy fontos mondatot idézek: „Idegen nevet bejegyezni csak a magyar helyesírásnak megfelelő formában, a név kiértékelésének megfelelően lehet.”

A szavak titkokkal teli élete, világa című második témakör írásából is mutassunk be néhányat. *A szavak átváltozása* arra hívja fel figyelmünket, hogy a nyelv története során olykor nemcsak a szó jelentése módosul, hanem némileg a hangalak is változik. Petőfi versében még a tyúk *kotkodákol*, ma azonban a *kotkodácsol* alakot használjuk. Arany Toldijában a *kémel* szó szerepel, ezzel szemben ma *kémlelt* monduk és írunk. Megismerjük ebből az írásból az *apol* alak- és jelentésváltozását is.

Minden szuper — olvassuk egy másik cikk címe-ként. A latin eredetű *szuper* divatszóvá vált. Nem csupán a szlengben használatos, hanem a köznyelvbe is felszivárgott. Én már a tanári beszédben is találkoztam vele. A latin *super* tulajdonképpen előljáró (prepozíció), jelentése 'fölött'. Grétsy László ezt írja róla: „A nagy roham, amely a *szuper* kezdetű szavak divatját indította el, hozzánk az angolból érkező *szupermarkettel* kezdődött.” Tapasztalhatjuk, hogy sajnos kiszorította az ABC Áruház elnevezést. Fonák helyzetet teremt a *szuper ár* kifejezés. Ez ugyanis, a jelentését tekintve, arra utal, hogy magasabb áron kapjuk meg az árut, holott épp az ellenkezőjéről van szó. A cikk írója így vélekedik a *szuper*ről: „Jó szó, hasznos szó, de nem visszaélni, csupán élni kell vele.”

A mindennapi beszédben, de a sajtóban is gyakori a szótévesztés: amikor „valaki egy bizonyos szó helyett tévedésből egy hasonló hangzású, de más je-

lentésű szót használ.” Ezzel foglalkozik a *Pár gondolat a szótévesztésről* című cikk

És most lapozzunk bele a harmadik témakörbe. Ennek címe **A Szólamondások keletkezése, változásai**. „A szólamok nyelvünk virágai, ékkövei” — olvassuk a *Félszikló szólamokban*. Grétsy László aggasztónak tartja azt, hogy ezek „egy része eltorzul, félresiklik”. Ha a formai változás a lényegyet nem érinti, akkor nincs nagy baj, de ha úgy változik meg, hogy „ezáltal más felhangot kap, s már nem pontosan idézi fel, amit föl kellene idéznie, akkor ez már nem tekinthető természetes módosulásnak.” Ilyenek *Egy szónak is száz a vége*. Ez az *Egy szó, mint száz* és a *Száz szónak is egy a vége* keveredése. Ugyancsak hibás a *Pálcát tör mellette*. Pálcát ugyanis valaki felett törtek, *lándzsát* pedig a bajvívó tört szíve hölgyéért. Nem a huszonegyből, hanem a negyvennyolcból nem enged az, aki ragaszkodik az elveihez. A huszonegyet a kártyások szokták kivágni.

Tudják-e a kötet olvasói, hogy mit jelent a *hübelebalázs módjára* kifejezés, és honnan erednek *Az itt a kezem nem disznóláb* meg az *Érti a csiziót?* szólamok? Ajánlom a *Szómegeőző szólamok* című írást

Nyelvünk változásai – és ezek megítélése címet kapott a negyedik témakör. Vegyünk szemügyre ebből is néhány írást! Ezek elsősorban nyelvhelyességi kérdésekkel foglalkoznak. Ilyen például a *Hibás hibáztatások*, amelyben a nyelvi babonákról is olvashatunk. Megemlíti Grétsy László azt is, hogy az ikes igék kiveszőben vannak, miközben egyes iktelen igék az ikes igék ragjaival jelennek meg. Például így: *adol, kapol, hazudol, maradjék, adjék*. „A keveredés már oly nagy — írja —, hogy a rendet képtelenég visszaállítani, csak hogy erre a visszaállításra nincs is szükség. Inkább azt kell észrevennünk, hogy bár az ikes ragozás lényegében már felbomlott, a ragozási rendszer bizonyos elemei megmaradtak a nyelvben, s idővel más szerephez is juthatnak.” Például az *adjék, maradjék* inkább kérést fejez ki. Arról is olvashatunk a cikkben, hogy ma már nem tekinthető általános szabálynak az a régi előírás, mely szerint személynevek elé nem teszünk névelőt. A *Szótorzulások* című cikkben tíz hibásan használt szót mutat be a szerző. Lássunk közülük néhányat: *adekvált* az **adekvát** helyett, *centíroz* a **centríroz** helyett. Jegyezzük meg: „Az originál nem ige, hanem melléknév” Ezért ne használjuk a hibás *originált* szólamokat. Említsük még meg, hogy nem *Demoklész*, hanem **Damoklész** kardja függött Dionüsziosz szíriai király kegyencének feje fölött.

Tanítónk: a média. Tanítónk? Ez a címe annak az írásnak, amelyik bemutat néhány pontatlanságot, tévedést tartalmazó cikket. Az egyik megyei napilap újságírója például összetéveszti Rigómezőt Várnával, a másik cikk a bikaviadalt a bikafuttatással keveri. Érdemes lenne megszívlelni Grétsy László tanácsát a sajtó minden munkásának: „A sajtó, a média csakis ugyan tanítónk legyen, anélkül, hogy a belőle merít-

tett bármelyik megállapítás helyességét kétségbe keltsen vonnunk!”

Az utolsó fejezet már a címével is sokatmondó: *A stílus maga az ember*. A fejezet első darabjának címe egy Babits-idézet: „*Ne mondj semmit kétszer...*” Ebben a pleonazmusokról, azok stílusértékéről olvashatunk. A szerző bemutatja, hogy a *tizenéves tizenéves*, a *háromfős trió* vagy a *délelőtti matiné* kifejezések nem válnak stílusunk erényeivé, de a szépirodalomban olykor lehet érték is a pleonazmus (vö. József Attila *Holt vidék* című versében a *lapos lapály*).

A kétszer mondás ellentéte a szükséztelenség. Ez is lehet ártalmas a megértés szempontjából. Nem tudjuk, hogy mosolyogjunk vagy bosszankodjunk-e ezen a mondaton: „Emberölési kísérlet miatt szabadult a börtönből.” Hasonlóképpen hibásak a következők: „a kisiparos ellen szabálysértést kezdeményeztek”; „70 ezer gyermek fáradozik a hangszer elsajátításán”. Ezek szerint hangszer akar lopni a 70 ezer gyerek (*Ártalmas szükséztelenség*).

Egy másik írás, a *Frászkarikat* című a trágár és a durva szavakkal foglalkozik. Bemutatja, hogy a káromkodások, szitkozódások egy része betegségnévre megy vissza, másik részük a „hitvilág szókincséből került be a szitkozódó, indulatokat kifejező formulákba.”

Ügyeljünk a *-tlan, -tlen, -atlan, -etlen* fosztóképzős alakok helyes használatára. Nem mindegy ugyanis, hogy *gondatlanul* vagy *gondtalanul* élünk, az *íztelen* és az *ízetlen* szóalakok sem mindig cserélhetők fel. A *lélektelen* ember pedig nem biztos, hogy *lelketlen* is. Az előbbi ugyanis rideg, érzelmileg kevésbé gazdag, az utóbbi azonban kegyetlen, gonosz.

Nem mise ez gyermek — olvassuk a Családi kör egyik sorának kissé elferdített változatát annak az írásnak a címeként, amelyik a lefelezeték szóhasználatával foglalkozik. Fontos kérdésnek tartom ezt, mert magam is többször szóvá tettem, hogy az évtizedekig mellőzött, olykor üldözött vallásoktatás egyik következménye az egyes fogalmak pontatlan ismerete.

Megrendelve vagy megrendülve. Ez a címe a kötet utolsó írásának. Az úgynevezett értelmes sajtóhibákkal foglalkozik. Elsőként az 1950-es évek sajtóanyagából idéz, amelyben Sztálin temetéséről úgy adtak hírt, hogy a gyászolók „összinte megrendeléssel” állnak a koporsó körül (a megrendülve helyett megrendelve olvasható). A sajtó ördöge egyéb dolgokat is produkál. Adynak *A menekülő lovas* című versében olvasható: *Sóbálványa lettem | Hazám dúlásának*. Grétsy László jogosan véli, hogy a logika szerint nem a *hazám*, hanem a *házam* szó illik ide. Magam is összehasonlítottam a két különböző kiadásban megjelenő verset. Egy régi, szülői örökségként rám maradt Ady-kötetben, amelyet az Athenaeum adott ki (a kiadás évének feltüntetése nélkül, talán az 1930-as években) így kezdődik a költemény:

„Sóbálványa lettem / Házam dúlásának”. Ezzel szemben a Szépirodalmi Kiadó 1961-es kiadásában megjelenő Ady Endre összes verseiben (II. kötet) a "Házam dúlásának" kifejezés olvasható. Az 1911-es kiadású Babits kötetben az *utcalángok* helyett az *utcalányok* szó olvasható.

Grétsy László írásainak fejezetei előtt egy-egy íróról idéz. Most, a könyv ismertetése után az utolsó

fejezet élén álló Illyés Gyula-idézetből emelek ki egy mondatot. Íme: „Szépen az ír és beszél, akinek sikerül még a bonyolult gondolatait is egyszerűen és világosan előadni.” Grétsy László könyvének minden írása közérthető és olvasmányos, a nem szakemberek (elsősorban nekik írta cikkeit) is élvezettel olvashatják.

Dóra Zoltán

Baloghné Kalló Anna: „A tűznek nem szabad kialudni” Kalotaszegi népi kultúra, é.n.

Kodály Zoltán címbeli tanácsa szellemében állította össze Baloghné Kalló Anna zenetanárnő ezt a kötetét, benne 305 kalotaszegi népdalt is, amelyet anyai nagynénjétől, Ambrus Sándorné Márton Katától, Bartók Béla és Kodály Zoltán egykori „nótafájától” ómaga gyűjtött, hallott... A híres nótafa dalait úgy örököltette meg, ahogyan nevelőanyja elmondta, illetve „eldúdolta”. Megismerjük küzdelmes életét, maga készítette varrottasait, s a hitelességet megjelent újságcikkek, méltatások beekelése, a kalotaszegi nyelvjárásban élő, tájszavak használata is igazolja.

Célját a borítólapon maga a szerző fogalmazta meg: „Boldogan nyújtom át ezen anyagot népzene-kutató-társaimnak, népdalénekeseknek és minden olyan embernek, akik velem együtt a népzene és a néphagyományokat kedvelik, hogy ezáltal hozzájáruljak a népi értékek fennmaradásához és továbbviteléhez az utókor számára”.

A könyv bevezetőjében Kalotaszeg földrajzi elhelyezkedéséről, néprajzi felosztásáról kapunk rövid tájékoztatást, s a Kalota-mentét fölkereső zenekutatók említése után Ambrus Sándorné Márton Kata (Morzsa néném) életét ismerhetjük meg, szüleit: „tüllük maradt még minden igazi, ősi kalotaszegi szíp és gazdag filményem”, s a korai árvaságot megérő lány öregapja vigasztaló szavait olvashatjuk, a leánycímborákkal a fonóban dúdolgathatunk, megtudjuk, milyen boldog volt, hogy édesanyjától még elsajátíthatta a varrást, szövést, mikor elmehegett édesanyjával, majd egyedül a szép varrásokat eladni, hiszen férjhezmenetele után is árult még Pesten is... Egy nap „egy alacsony, mosolygós úriember arra kírt, hogy mennyek hozzá a Rádió Stúdióba, mer hallotta, milyen szép tudok énekelni... Szeretné, ha neki is énekelnék... Ez Bartók Béla vót.” Azt is megtudjuk a visszaemlékezésből, hogy amit Bartók nem jegyzett le, „lőjegyezte Kodály Zoltán...” Mások is felfigyeltek énekeire, hiszen a Kecskeméten tartott Népzenei Találkozóra több alkalommal is meghívták, ezeken Kata néni „mozdulatlanul, szinte rezzenéstelenül állt a színpadon, miközben több regiszteres, sokszínű, lüktető, erős vitalitású, méltóságos hangon mondta a gyerekgyilkos anya kárhözátát, az elcsalt feleség bűnhődését...” – idézi fel 1979-ben a korabeli riportert.

S közben rádiófelvételek a *Nótaszó* című rádió műsor számára, majd a *Népdalgyűjtő úton Bartók*

Béla nyomában című műsorban is „a családdal egybegyűlvé boldogan hallgattuk végig a szép műsort”... 1969-ben a Bánffyhungyadi Líceum tanulóival került sor Szentimrei Jenő *Csáki bírő lánya* című ballada betanítására, s a ballada prólóját „a lányom énekelte, úgy, ahogy én megtanítottam...” Majd a *Görög Ilona* ballada feldolgozásával örvendeztették meg a nézőket, s az Országos Középiskolai Színjátékszóversenyre is eljutottak... A *Jóbarát* című folyóirat pályázatára, Búzás Pál bánffyhungyadi zenetanár biztatására unokájával elkészítette Andris baba „ruhakellékít”, majd Zsuzsi baba számára is varrt kalotaszegi ruhát.

„Annak idején, mint körösfüi leány, minden május valamelyik vasárnapján kirándultunk a Riszéketőre majálisozni. Ojan szíp vót látni a tetőről a sok szíp kalotaszegi falukat... szüztük a nyílló különleges illatú lila, apró egyvedi „Riszék virágot...” Ezt a kedves szokást később Fekete Károly bánffyhungyadi tanító és Búzás Pál elevenítették fel s egyik alkalommal a Sárvásári Művelődési Otthonban a „körösfüi Riszék alatt, három kislány zabot arat...” népdallal kis unokája is díjat nyert, „úgy énekelte, ahogy tüllelem és édesanyjától tanulta meg...”

A bevezető rész szerves része Ambrus Sándorné Márton Kata (Morzsa) kézimunkái címmel az az összeállítás, amely könyvészeti anyag segítségével a keresztszemes és vagdalásos kézimunkáit tudományos rendszerezéssel mutatja be, iparművészként, akinek munkái értékesek, népművészi megnyilatkozások, kézimunkái országunk minden sarkába eljutottak, tudatosan szolgálva a kalotaszegi díszítőművészet terjesztését... „A modern lakásbelsőben is jól elfér a színes kalotaszegi folt, párnák, terítők, párnacsúpok, abroszok, díszpárnák stb. megszerezhetik létjogosultságukat a modern lakásban” – szögezi le a szerző. Mellékletként 28 fekete-fehér és a kötet két belső fedőlapján 8 színes fotót is megcsodálhatunk.

A 305 népdal betűrendes jegyzéke mellett csoportosításuk is megkönnyíti megismerésüket, hiszen népdalok, balladák, gyermekdalok, katonadalok, ke-sergők, lakodalmi, szerelmi, tréfás és vegyes népdalok, népies műdalok, siratók, táncdalok közül válogathatunk.

Kalotaszegi népszokások: kukoricahántás, disznótör, karácsonyi, újesztendei, húsvéti szokások, majális ismertetése mellett szervesen egészítik ki a köte-

tet a szólásmondások, közmondások, csújogatók. Szómagyarázat segít azoknak, akik a kalotaszegi nyelvjárás népies kifejezéseinek jelentésére kíváncsiak.

A kötet anyagát Baloghné Kalló Anna gyűjtötte, fényképezte Balogh Zoltán, kutatómunka Kalló Tünde, lektorálta dr. Paksa Katalin, szerkesztés, kottagrafika, fedélterv: Csergő Ákos, s a szerző szeretettel ajánlja könyvét Ervin atyának, szül. Ferencz Bélának, megboldogult férjem nagybátyjának, aki mindenben segítségemre volt könyvem kiadásában”.

Mi pedig köszönettel tartozunk a szerzőnek, munkatársainak, és szeretettel ajánljuk főleg a mai

fiataloknak, akiket arra kérünk, ne feledjék el a szüleiktől, nagyszüleiktől tanult népdalokat, népszokásokat, s ha „tiszta forrást” keresnek, vegyék kezükbe Baloghné Kalló Anna könyvét! Figyelmükbe ajánlom Péntek János: *A kalotaszegi népi hímzés és szókinccse* (Kriterion, Bukarest, 1979), Nagy Jenő: *A kalotaszegi magyar népi öltözet* (ÁIMK, Bukarest, 1957), Sinkó Kalló Katalin: *Kalotaszegi nagyírásos* (Kriterion, Bukarest, 1980), Ajtay Ferenc, Fogarasi László és Váradi István: *Kalotaszeg és környéke* (az EKE Kolozsvári Osztálya é.n.) kiadványait is!

Málnási Ferenc

„A mérai csorgóvíz, / Olyan édes, mint a méz. / Aki aztat megissza, / Vágyik a szíve vissza...”

Ez a népdal cseng a fülembbe, amikor újra kezembe veszem Tóth Ildikó *Méráról csak álmodom* (Ághegy Könyvek, Kolozsvár, 2013) című könyvét, melyre a Brassai Sámuel Gimnázium hajdani diákjainak 55. évi érettségi találkozóján figyeltem föl, vásároltam meg. Ezt a dalt énekeltük mérai diákjaimmal, amikor a Mérai Általános Iskolában helyettesítettem magyar szakos kollegámat. Én is Kolozsvárról indultam, a Szamos-partról, de aztán a Fekete-Körös melletti Gyantán kezdtem pályámat, onnan a Sebes-Körös mellé, Révre kerültem, majd vissza Kolozsvárra. Tóth Ildikó Kalotaszegről, Méráról került még messzebbre, a számomra idegen Sölvesborgba, a messzi Svédországba, amelynek egykori királya, ha nem is Mérán, de Erdélyben is megpihent egyszer...

Nos ezért is érzem úgy, hogy ismertetnem kell hajdani iskolatársam könyvét. Azért is, mert a *Múltba néző* és az *Ajtó, ablak nyitva van*, 2007-ben és 2011-ben kiadott könyveit, emlékeinek tárházát, a Magyar Elektronikus Könyvtárban már olvastam... Azt is szeretném, ha volt diákjaim, s a Brassai járó és természetesen a mérai iskolások is belelapoznának, s az emlékek olvasása nyomán tollat ragadnának, számítógép, a hajdani palatábla modern változata, a táblagép elé ülve elmesélnék saját sorsukat.

Tóth Ildikó is ezt tette. Könyvének első fejezetében kilenc generációt lépett vissza az időben, s vállalkozott, hogy felmenői, akik génjeikben hordozták a tanítás szeretetét, a Tamások életét megörökítse. A Kalotaszeg kedves (a szerző szerint legszebb) faluja Méra, itt élt és tanított úkapja, dédapja, nagyapja, nagynénje és kevés ideig édesanyja is... A hálás unoka egy 1858-as évre emlékező írást idéz a kántortanítókról: „...ők a falu nemzeti, vallásos, erkölcsi értelmi, és szellemi fejlesztésének első tényezői. Sokoldalú és fontos elhivatás!” S felemelő érzés, hogy szeretett rokonairól mondhatja el mindezt! Lásuk a mozaikokat: Kalotadámoson született az úkapa, Tamási Dániel (1806-1889), akinek elemista korában Visky Dániel ref. lelkész volt a lelki gondozója, irányítója. 1778-ból öröklődött a református kántorok számára kiadott *Halotti Énekek* c. könyvecske, borí-

tőfedelének hátoldaláról eltávolított bejegyzések maradványai sejtetik, hogy Dániel apja és nagyapja is kántortanítók voltak.... Tamás Dániel 38 éves koráig dolgozott Kalotadámoson, 1844-ben Mérába kapott tanítói és kántori kinevezést, itt 45 évig szolgált, ő volt a mérai iskola utolsó felekezeti tanítója. A tanításról 70 éves kora után mondott le, de kántorként haláláig, 1889-ig szolgált. Szabó Géza, egykori mérai református lelképásztor szerint „Tamás Dániel úgy is mint kántor, úgy is mint tanító kiváló volt. A még élő öreg tanítványai a legnagyobb szeretettel emlékeznek meg róla, mint az öreg „Rect. Uram”-ról. Pedig közöttünk élő Ferenc fia is már a falunknak egyik legidősebb embere. Nála láttam az édesapjának egy énekes könyvét: „Nótás Könyv anno die 21-ik feb. 1742, mely magába foglalja az orgonai fogások szerint kidolgozva a Dicséreteket és Zsoltárokat.” Ez a kalotadámosi korálkönyv (1838) annál becsebb, mert éppen egy évtizeddel előzte meg Szotyori Nagy Károly 1848-ban napvilágot látott Énekhangzatos Könyvét. Ezt a könyvet mutatja be Tóth Ildikó, valamint Tamás Dániel hagyatékának másik gyöngyszemét, az 1778-ban, a debreceni Lettner József könyvkiadó által megjelentetett *Halotti Énekek* című könyvet, ennek első lapján: Tamás Dániel 1860 – ref. kántor.

Egy másik mozaik a Szépkényerűszentmárton templomában található feljegyzés, eszerint 1744-ben, az utolsó tatár betöréskor a falu tanítója az akkor 36 éves Tamás Ferencz volt, valószínűleg ő volt a dédvagy nagyapja Tamás Dánielnek. A történelem során előfordult, hogy egy-egy község régi tanítójának rokonát hívták meg tanítónak, kántornak, így történhetett meg, hogy néhány emberöltő után a 1700-as évek derekán ott szolgált Tamás Ferencz fia, a szintén Tamás Ferencz nevet viselő kántortanító követte a szolgálatban.... 43 éven át szolgált az egyházat és iskoláját, özvegyként került fiához Mérába, itt is alussza örök álmát.

A 19. század végén, a 20. század elején a kalotaszegi Mérán már sok tanerős iskola állt. Az 1728-ban felavatott iskolát 150 éven át a református egyház

működtette, de 1878-ban kénytelen volt átadni a községnak, s 1898-tól az állam vette át a terheket. Az utolsó mérai felekezeti tanító Tamás Dániel volt, az állami iskola első igazgatója pedig unokája, Tamás Gyula (1876-1953), akinek feljegyzései alapján írta meg Tóth Ildikó a vele történeteket. Tamás Gyula igazgató-tanító, született 1876. január 18., Szépkényerüszentmártonban, református kántortanító lett Szilágybagoson 1897. szeptember hóban, Méréba jött 1898, április 10-én, 1933-ig oktatott, 1934 őszén vált tényleges nyugdíjassá. Tamás Gyula a kántortanítóval majdnem azonos időben került Méréba Szabó Géza református lelképásztor, mindketten szívügyüknek tekintették a falu felvirágoztatását, az elemi iskola előbb öt- majd hatosztályos, koedukációs lett, a ma is álló iskola az ő idejében épült, a tanárok ellátták a Méréához tartozó András háza (Rădaia) diákjainak oktatását is, színjátszó kört szerveztek, több kalotaszegi, lelkes fiataljaival előadták Szentimrei Jenő *Csáki bíró lánya* című színdarabját. Hangya Szövetkezetet alapítottak, az Erdélyi Gazdasági Egyesület segítségével méhésztanfolyamot szerveztek, elvei szerint a tanítás elválaszthatatlan a neveléstől, nevelési elvei ma is követésre méltóak.

Tamás Gyula felesége, a nagymama Sztojka Irma (1877–1958) valamint a Tamás gyerekek közül Tamás Emma (1902–1980) és férje, Máthé Sándor (1884–1943) lelképásztor következnek a családi beszámoló lapjain. Varga Gyula mérai iskolaigazgató

Szabó Lőrinc *Ima a gyermekekért* című versével emlékezett hajdani tanító néniére. Szabó Géza református lelkész (1882–1960) és mérai szolgálati éveiről – 1905–1951 – olvashatunk, sok-sok fénykép társaságában.

A könyv második része mi másról is szólhatna, mint a szerző és unokatestvérei gyermekkorának legszébb élményeiről, a nagyszülők körül töltött szünidőkről, az otthoni környezetről, amelyre egyetlen jelzőt talált: „gyermekkorom tündérekertje”.

Mindkét részen átvonul az érzelmi-hangulati telítettség, hiszen pl. a nagyszülők házát szólítja meg: „emlékszik még az onnan szétrajzó, az onnan ma is emberi melegséggel táplálkozó, egykor boldogan zívajgó gyermekekre, amely immár több mint fél-százada álmodozik azokról a szép időről...”

A harmadik rész szakácskönyv, mérai ételreceptek gyűjteménye, pontosan 153.

Köszönjük Tóth Ildikónak, hogy előző könyvei mellé volt ereje megírni ezt a visszaemlékező kötetet is, és sajnálom, hogy „Méráról már csak álmodik, hogy ez a könyv egy marék otthoni föld, hazulról hozott támaszték a serdülő fácskáknak, virágfakasztó táplálék a termőre forduló fákknak, életet mentő támasztógerenda a kidőlni készülő, korhadó, öreg törzseknek...” Méra, Kalotaszeg, Kolozsvár, Erdély megváltozott, de ma is vár Mindnyájatokat!

Dr. Málnási Ferenc, brassais öregdiák...

ÖTLETTÁR

Rovatvezető: Raátz Judit (Gödöllő, Lovarda u. 28. 2100)

A következő feladatokat *Silinginé Zentai Ida* tanárnőtől kaptuk. A tanárnő a feladatokat a kommunikációs készség fejlesztéséhez javasolja.

1. Játék fényképek után

A gyakorlat 38 db – arcképek és alakokat ábrázoló – fénykép összegyűjtését igényli. A fényképeket kemény kartonpapírra ragasztjuk. A sorozatot úgy kell összeállítani, hogy a résztvevők lehetőleg a legszélesebb körből válogathassanak, és hogy a karakterek igénybe vegyék a résztvevők képzelőerejét. A képeknek ma is érvényes jellegzetességeket, érzéseket, gondolatokat kell hordozniuk és a szemlélőben felbreszteniük. A fényképeken látható arcképek és alakoknak nincs múltjuk, nincs történetük, a vezető erre nem tud választ adni. A csoport tagjai körben ülnek. A csoport minden tagja kiválaszt egy fotót. A következő 3-4 percen alaposan vegyék azt szemügyre, és próbáljanak kialakítani magukban a fotón látható személyről valamilyen képet. Állapítsák meg a korát, társadalmi helyzetét, foglalkozását, szociális körülményeit és hovatartozását. Próbálják megállapítani három alapvető jellemvonását is.

Pl. Liza: „*Ez a lány 22 éves, szociológiát tanul az egyetemen. Nincs férjénél, eléggé elkényeztetett, nagyon öntudatos, és szeret vitázni. Ad magára, divatosan öltözködik.*”

Cél és megfigyelési szempont: a lányok valószínűleg gazdagabb verbális kommunikációval oldják meg a feladatot, gazdagon élnek majd a vokalizás eszközével; előadás közben intenzíven használják a nonverbális kifejezőeszközöket is, s minden bizonnyal több emocionális jellemzőt hoznak fel. A fiúk lakonikusan, célra töreően, egzakt módon, tómondatokban fognak fogalmazni, kevés gesztikulációval és elenyésző mimika alkalmazásával.

Ugyanez a gyakorlat továbbfejlesztett változatban vegyes (fiú-lány) csoportban 3-4 fővel is alkalmazható. Mindenki választ egy képet, de a csoporttagok nem láthatják egymását. Külön-külön részletesen leírják az általuk választott fotón látható személyt, körülírják, jellemzik, anélkül, hogy a képet megmutatnák. A csoport ekkor megvitatja, hogy kinek milyen „belső képe” alakult ki az illető személyről, miközben a társa leírását figyelte, és mennyiben különbözik ez a kép az eredetitől. Ez a pontos kommunikáció ellenőrző gyakorlata is lehet. Úgy is variálható a feladat, hogy keressenek valamilyen kapcsolatot a csoportban lévő képek között, s improvizáljanak egy történetet.

2. Történetek a rongyos zsákból – csoportmunka – érzékszervi tapasztalat

A gyakorlat Dan Lipschütz játéka. 24 db tarka rongyocskára épül, tapintásra, méretre, színre és alapanyagra nézve különböző. A csoporttagok körben ülnek, székeken, kamyújtásnyi távolságra egymástól – csukott szemmel. A vezető mindegyiküknek ad egy textildarabot, amellyel, természetesen még mindig csukott szemmel, tapintás, érzékelés útján próbálnak megismerkedni. 1 perc után a textildarabokat körbeadják; minden résztvevő a saját textildarabját a tőle balra ülőnek továbbítja, míg ő a jobb oldali szomszédjától kap egyet. Eközben a csoport vezetője új textildarabokat kapcsol be a gyakorlatba, a kör különböző pontjain. Amikor a csoportból valaki úgy érzi, hogy az eredeti textildarabot tartja megint a kezében, azt az egyet helyezze a vállára, a többi textildarabot pedig változatlanul továbbítsa a többieknek a körben. (A csoportvezetőnek ajánlatos a játék elején lejegyezni, kinek milyen anyagot adott.) Amikor mindenki úgy vélte, megtalálta az eredeti textildarabot, tegyék maguk elé a földre, s még mindig csukott szemmel próbálják leírni, milyen az az anyag. Majd kinyitják a szemüket, s összehasonlítják a „belső képet” az eredetivel. Nagyon ritka, hogy az elképzelt belső kép egyezne a valósággal.)

Cél és megfigyelési szempont: A megvitatás során érinteni kell a képzettársítás és az érzékszervi emlékezet és az érzékszervi tudatosság kérdését. Valószínű, hogy a lányok pontosabban írják körül a textil anyagát, mint a fiúk, hiszen a látás kivételével valamennyi érzékelési síkon a lányok, nők szenzitívebbek.

A gyakorlatot a következőképpen is eljátszhatjuk:

25 textildarab négyzetesen van a földön elhelyezve, vízszintesen és függőlegesen 5-5 sor textíliával. A résztvevők megfigyelik a textildarabok egymáshoz viszonyított helyét, olyan alaposan, hogy a későbbiekben fel tudják fedezni a legcsekélyebb változtatást is. A közösséget 3-4 fős csoportokra osztjuk. Ezek után a vezető felszólítja a résztvevőket, hogy hunyják be a szemüket, vagy forduljanak el, miközben ő hat textildarabnak (három párnak) megváltoztatja a helyzetét. (Természetesen ő rögzíti az eredeti állapotot is.) A csoporttagok ezután megfordulnak, és együtt megpróbálják kitalálni, hogy melyik textildarabot melyikkel cserélték ki.

Cél és megfigyelési szempont: Itt minden bizonnyal a fiúk fognak remekelni, hiszen a térletük, konstrukciós képességük nekik jobb. A látás érzékelésében, a térérzékelésben a fiúk megelőzik a lányokat.

3. Jellemáruház – egyéni, ill. páros munka – önismeret

Ez itt egy üzlet, áruház. Különböző belső tulajdonságokat árulunk benne, s mindenkinek jut neki megfelelő. Egyet lehet vásárolni, s azt rögvest be is csomagoljuk, haza is lehet vinni, egyetlenegy belső tulajdonságot, amire mostanában vagy már régóta, kínzó erővel vagy egy kis ideje, átmenetileg... stb. szükségünk lenne. Egyet tessék mondani. Nem, ne többet, egyet. 1-2 perc gondolkodási időt adunk. Aki megfogalmazta és eldöntötte magában, mi az a belső tulajdonság, amelyből neki kevés van, avagy nem egészen elegendő, mondja el. Rendben van. „Megkapja”. Hanem a játék közepén, mikor már mindenki, aki tudja és akarta, elmondta, hogy mire van szüksége, a kasszához invitáljuk a játékosokat, és megkérjük őket, hogy „fizessenek”. Egy belső tulajdonság az ár, egy olyan, amelyből van elegendő. De csak pozitív tulajdonság lehet fizetőszköz! Nos, mit adunk cserébe az előbbiért?

Itt lesznek, akik nem tudnak dönteni. Akik szépséget vagy szerencsét kérnek akaraterő vagy türelem helyett. Ilyenkor szépen elmagyarázzuk, hogy az valóban jó lenne, de itt most csak belső tulajdonságokat árulunk, adunk-veszünk.

Cél és megfigyelési szempont: Valószínűleg a lányok emocionális, kapcsolatépítéshez alkalmas belső tulajdonságokat fognak kérni-adni, míg a fiúk az erő, a magabiztosság, a hatalom, a státusz megszerzésében alkalmazható belső tulajdonságokat fogják

(A közölt feladatok Gabnai Katalin 2001. *Dramajátékok Bevezetés a drámapedagógiába* (Helikon Kiadó) című könyvének fölhasználásával készültek.

Várjuk ötleteiket. Levelüket az alábbi módokon folyamatosan küldhetik a rovatvezető címére: 1. postai úton: Raátz Judit 2100 Gödöllő, Lovarda u. 28. 2. Ímélen: raatz.judit@vnet.hu.

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefonrejtetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

A MAGYAR NYELV KÖNYVE

Szerkesztette: A. Jászó Anna

24 cm, 824 oldal, ára 3780 Ft

ÚJ UTAK AZ ANYANYELVI NEVELÉSBEN ÉS A PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN (Tanulmányok)

24 cm, 172 oldal, ára 2415 Ft

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Demeter Katalin: ÉRTÉKŐRZÉS (Tanulmányok)

20 cm, 192 oldal, ára 2520 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I-II.

200 külföldi író portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 764 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Hegedüs Géza: A SZÉPIRODALOM MŰFAJAI

24 cm, 168 oldal, ára kötve, védőborítóval 750 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotszkij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Hegedüs Géza: A HALHATATLAN HAMISJÁTÉKOS

Színes, szórakoztató, rövid művelődéstörténeti írások. 21 cm, 152 oldal, ára 448 Ft

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

Benczik Vilmos: NYELV, ÍRÁS, IRODALOM

kommunikációelméleti megközelítésben

24 cm, 332 oldal, ára 2240 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276

E-mail: trezorkiado@t-online.hu * Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.